

๑๕.๑๑๑
๒๖๒๑๗
๑.๒

การศึกษาพฤติกรรมปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก
1
ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่

ปริญญานิพนธ์

ของ

วราภรณ์ เตชะสุวรรณ

13 ก.ค. 2541

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตร ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

พฤษภาคม 2541

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์
ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.อัมพร สุขเกษม)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์อัจฉรา สุขารมณ)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.อัมพร สุขเกษม)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์อัจฉรา สุขารมณ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(อาจารย์วินัย กุระหงษ์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(อาจารย์พัทธยา จิตต์เมตตะ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

วันที่...๘...เดือน...พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๔๑...

ประกาศคุณูปการ

ความสำเร็จในการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้รับความเมตตาและความช่วยเหลือให้คำแนะนำเป็นอย่างดีจากรองศาสตราจารย์ ดร.อัมพร สุขเกษม รองศาสตราจารย์ อัจฉรา สุขารมณ์ อาจารย์วินัย ภูระหงษ์ และอาจารย์พัทธยา จิตต์เมตตา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่งและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อคุณแม่ และ พ.ต.ต.(หญิง) วิไลลักษณ์ เตะชะสุวรรณ ผู้ให้ความรัก ให้กำลังใจ และให้การสนับสนุนผู้วิจัยในทุก ๆ เรื่อง มาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณ คุณวรวิทย์ เตะชะสุวรรณ พี่ชายที่เสียสละเวลาช่วยเหลือในการจัดพิมพ์และแก้ไขปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จ

ขอขอบพระคุณทุก ๆ ท่านที่มีส่วนช่วยในการเรียบเรียงปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

วรารักษ์ เตะชะสุวรรณ

สารบัญ

บทที่

หน้า

๒

1 บทนำ

ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	5
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	5
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	6
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	8

2 วิเคราะห์พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มาจากครอบครัวแตกแยก ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่

1. นิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร

1.1 โคบุตร.....	24
-----------------	----

2. นิทานคำกลอนเรื่องสิงห์ไกรภพ

2.1 คงคาประลัย.....	36
2.2 พราหมณ์เทพจินดา.....	43
2.3 สิงห์ไกรภพ.....	50
2.4 รามวงศ์.....	58

3. นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี

3.1 สีนสมุทร.....	70
3.2 สุดสาคร.....	82
3.3 มังคลา.....	89
3.4 วลายูดา.....	98

บทที่	หน้า
3.5 วายุพัฒน์.....	102
3.6 หัสกัน.....	105
4. นิทานคำกลอนเรื่องลักษณวงศ์	
4.1 ลักษณวงศ์.....	115
3 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี	
3.1 ชีวิตประวัติของสุนทรภู่ในเชิงพฤติกรรม.....	133
3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี..	145
4 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	172
บรรณานุกรม.....	180
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	187

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีบทบาทสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ทุกคน ในสังคม เป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ทางสังคมในการถ่ายทอดค่านิยม วิธีประเพณีปฏิบัติและบรรทัดฐาน ทางสังคมให้แก่สมาชิก ดังนั้น ครอบครัวจึงมีบทบาทในการหล่อหลอมบุคลิกภาพของสมาชิกในครอบครัว ให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

กล่าวได้ว่าความรักความผูกพันในครอบครัว เป็นรากฐานของความสุขแห่งชีวิต ดังที่ ฝน แสงสิงแก้ว (2526 : 9) ได้แสดงความคิดเห็นว่า ครอบครัวที่มีความสุข จะมีความอบอุ่นในบ้าน มีความเข้าใจระหว่างสมาชิกในครอบครัว มีการส่งเสริมสุขภาพแห่งบุคคลในครอบครัว ในทางตรงข้ามถ้าหากครอบครัวไม่สงบสุข อารมณ์ของคนในครอบครัวก็จะเป็นทุกข์ ฉะนั้น จะไม่มีความอบอุ่นและความพอใจในชีวิต อันหมายถึงการนำไปสู่ความแตกร้างในครอบครัว ซึ่งจะมีผลทำให้สมาชิกในครอบครัวขาดความมั่นคงขาดความอบอุ่นในชีวิต เหมือนกับที่ วันทนา กลิ่นงาม (2525 : 13) กล่าวว่า ครอบครัวแตกแยกไม่เพียงแต่หมายถึง การขาดสิ้นแห่งเชื้อไข่มิตร หรือ คู่สมรสหมดพันธะต่อกันเท่านั้น แต่ผลกระทบที่ได้รับอาจก่อให้เกิดภาวะความเจ็บปวดทางจิตใจแก่คู่สมรสหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งด้วย และหากคู่สมรสมีบุตรด้วยกันแล้ว ย่อมมีผลทำให้บุตรขาดความอบอุ่น ขาดความรักจากบิดามารดา อันมีผลต่อการเจริญเติบโตทางจิตใจ สอดคล้องกับแนวคิดของ ประสิทธิ์ ตติณิจ (2519 : 36) ที่กล่าวถึง ผลกระทบเกี่ยวกับตัวบุตร ซึ่งมักทำให้บุตรทรมานใจ ว้าเหว่ และขาดความอบอุ่น เด็กจะมีความรู้สึกไม่มั่นคง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ประพฤติตัวเหลวไหล เป็นผลให้เกิดปัญหาทางด้านการปรับตัวได้

การที่ครอบครัวแตกแยกนั้น มักจะส่งผลถึงพฤติกรรมการปรับตัวของเด็ก ในอันที่จะแสดงออกเพื่อตอบโต้กับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ สำหรับพฤติกรรมการปรับตัว นั้นเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน เนื่องจากมนุษย์ทุกคนต้องการปัจจัยต่าง ๆ ในการสนอง ความต้องการของตนตรงกับแนวความคิดของ นิภา นิธยาชน (2530 : 9) ที่ว่า มนุษย์ ทุกคนต้องการความอบอุ่น ปลอดภัย ความรัก การได้รับความยกย่องนับถือ และความ สำเร็จ ความต้องการทั้งหลายเหล่านี้เป็นแรงขับ (Drive) ที่กระตุ้นให้คนเราก้าวร่นต่อสู้ เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา และหากทุกคนสามารถได้ทุกสิ่งสมหวังตามที่ใจต้องการ แล้ว ปัญหาต่าง ๆ ย่อมไม่มีทางเกิดขึ้น แต่ในชีวิตคนเราหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ทุกคนมีอาจ ตอบสนองความต้องการทุกอย่างได้ดังใจปรารถนา ความรู้สึกขัดแย้ง ความผิดหวัง ความสับสน ความว้าวุ่นใจ ความเคร่งเครียด อันเกิดจากปัญหาและอุปสรรค ย่อมเป็น เรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น จะมากหรือน้อยต่างกันไปในแต่ละชีวิต ความคับข้องใจย่อมเป็น อุปสรรคขัดขวางการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ดังนั้น คนเราจึงต้องรู้จักปรับตัวเพื่อบรรเทา ความรู้สึกคับข้องใจให้เบาบางลง สอดคล้องกับที่ ศรีเรือน แก้วกังวาล (2529 : 10) กล่าวว่า วิธีชีวิตของมนุษย์ทุกเพศทุกวัย ทุกชาติ ทุกภาษาอยู่ภายใต้ความกดดันของ ความขัดแย้ง ความผิดหวัง ความตึงเครียดทางกายและ/หรืออารมณ์ ทุก ๆ คนดิ้นรน เพื่อปลดปล่อยตัวเองให้พ้นจากภาวะความกดดันเหล่านี้ โดยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเรียก ในภาษาจิตวิทยาว่าการปรับตัว วิธีการปรับตัวของมนุษย์มีมากมายหลายแบบ มนุษย์ แต่ละคนยังปรับตัวต่อเหตุการณ์ที่เหมือนกันต่าง ๆ กันไปด้วยกระบวนการตลอดชีวิต ตั้งแต่แรกเกิดจนตาย มนุษย์จะปรับตัวแบบใดขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางครอบครัว การ อบรมเลี้ยงดู ดังนั้น การที่ครอบครัวแตกแยกจึงน่าจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมการ ปรับตัวของมนุษย์

การศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะวรรณคดีประเภทนิทานคำกลอน ซึ่งมีตัวละคร แสดงบทบาทหรือพฤติกรรมตามที่กวีคิดหรือเห็นจากประสบการณ์ของตน ตัวละคร ส่วนมากจึงเป็นการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดที่เป็นไปตามความรู้สึกของกวี เหมือนกับที่ สมบัติ จันทรวงศ์ (2537 : 2) กล่าวว่า “ถ้ากวีเห็นชีวิตเป็นทุกข์ก็ย่อมแต่งเรื่อง

ทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วมีความรู้สึกที่ชีวิตเป็นทุกข์” จากคำกล่าวนี้ทำให้ผู้วิจัยคิดว่า ถ้าหาก กวีเป็นบุคคลที่สภาพครอบครัวแตกแยก ตัวละครของกวีผู้นั้นส่วนใหญ่ก็น่าจะมีสภาพ ครอบครัวที่แตกแยกและน่าจะมีพฤติกรรมการปรับตัวที่คล้ายกับตัวกวี ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษางาน นิทานคำกลอนของสุนทรภู่ กวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากกวีผู้นี้เป็นผู้ที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก ดังที่ ฉันท จำวิไล (2498 : 5) กล่าวว่าบิดามารดาของสุนทรภู่เลิกร้างกันตั้งแต่สุนทรภู่มีอายุไม่ถึงหนึ่งขวบ หรืออาจ เลิกร้างกันตั้งแต่สุนทรภู่ยังอยู่ในครรภ์มารดาก็อาจเป็นไปได้ สอดคล้องกับที่ สมบัติ พลายน้อย (2529 : 39) กล่าวว่า ในวัยเยาว์บิดามารดาของสุนทรภู่เกิดหมางใจกัน จนถึงต้องแยกทางกันเดิน บิดากลับออกไปบวชที่เมืองแกลง ส่วนมารดางอยู่ใน พระราชวังหลังต่อมา และได้สามีใหม่ “จากภาวะครอบครัวแตกแยกทำให้สุนทรภู่ไม่มี โอกาสได้เรียนรู้การสร้างสัมพันธภาพกับผู้ใหญ่เพศชายมากนัก ข้างยังเป็นเด็กซึ่งขาด สัมพันธภาพอันดีกับมารดา” (วนิดา ลิขิตกันทิมา 2517 : 237) สุนทรภู่จึงมีความรู้สึก ว่าตนเองไร้ญาติขาดมิตรและว้าเหว่

นักวรรณคดีพยายามศึกษาหาสาเหตุที่สุนทรภู่มีความรู้สึกอ้างว้างและว้าเหว่ พบว่าสาเหตุสำคัญคงสืบเนื่องมาจากการขาดความรัก ความอบอุ่นจากบิดามารดาตั้งแต่วัยเด็ก ดังจะสังเกตได้จากโครงเรื่องย่อยที่ปรากฏอยู่เสมอ และสังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัดมากในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ โครงเรื่องย่อยดังกล่าวนี้คือ การพลัดพรากของตัวละครกับผู้เป็นบิดามารดา เช่น “โคบุตรต้องกำพร้ามารดาตั้งแต่แรกเกิด แล้วบิดา นำไปฝากราชสีห์ให้เลี้ยงไว้ ลักษณะข้อนี้ก็มีเหตุให้ต้องพลัดพรากจากบิดามารดาเมื่อมีอายุได้เพียงแปดปี สิงห์ไกรภพก็ถูกพราหมณ์เทพจินดาพาหนีจากบิดามารดาตั้งแต่วัยทารก ในเรื่องพระอภัยมณี ก็มีตัวละครที่บิดาละทิ้งให้อยู่กับมารดาเพียงลำพัง ได้แก่ สินสมุทร สุดสาคร มังคลา วลายูดา วายุพัฒน์ และหัสกัน ฯลฯ” (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต 2529 : 25) จะเห็นได้ว่าตัวละครเหล่านี้ล้วนมีสภาพครอบครัวแตกแยก ภาวะครอบครัวแตกแยกมีผลกระทบต่อพฤติกรรมการปรับตัวอย่างไรนั้น นักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า “การถูกพรากจากบิดามารดาที่ให้ความรักและการโอบอุ้มเลี้ยงดูอย่างใกล้ชิดในวัยเยาว์ มีผลกระทบกระเทือนต่อเด็กตลอดไปในแง่ที่สร้างปัญหาในการ

ปรับตัวทางด้านอารมณ์และสังคมในภายหลัง” สอดคล้องกับที่ นิภา นิธยาน (2530 : 192) แสดงความคิดเห็นว่าเด็กประเภทนี้นอกจากจะไม่รักและไว้วางใจผู้ใดแล้วยังอาจจะก้าวร้าวรุกรานเพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการของตน และมักจะไม่รู้จักรอคอยหรือการตอบสนองความต้องการ ทั้งนี้เพราะว่าประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมาได้ปลูกฝังความรู้สึกในแง่หวาดหวั่น และไม่แน่ใจว่าความต้องการของตนจะได้รับการตอบสนองหรือไม่ บางคนเมื่อเติบโตขึ้นพยายามแสวงหาความรักจากผู้อื่นเป็นสังขยเมื่อผิดหวังก็อาจกลายเป็นคนจิตใจกระด้างและเหี้ยมเกรียม บางคนเกิดผลตรงกันข้ามคือเกิดความคลอนแคลนและไม่มั่นคงในจิตใจ เกิดอารมณ์สะเทือนและหวั่นไหวอย่างรุนแรง

สรุปได้ว่าในด้านความสัมพันธ์กับครอบครัวนี้ ความรักใคร่ผูกพันภายในครอบครัวมีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ครอบครัวที่ไม่มีความสุข เช่น ขาดความรักใคร่ผูกพัน ขาดความสนใจเด็ก มีความขัดแย้งไม่ลงรอยระหว่างบิดามารดา หรือบิดามารดากับบุตรไม่มีความเป็นมิตรผูกพันกัน ตลอดจนความแตกแยกภายในครอบครัว อันเนื่องจากการหย่าร้าง หรือการพลัดพรากกัน ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความไม่มั่นคงทางอารมณ์และปัญหาทางบุคลิกภาพและการปรับตัวทั้งสิ้น (นิภา นิธยาน 2530 : 193) จากข้อสรุปดังกล่าวจึงเป็นที่น่าสนใจว่า ในชีวิตจริงของสุนทรภู่ สุนทรภู่มีสภาพครอบครัวที่แตกแยก ตัวละครที่สุนทรภู่สร้างสรรค์ขึ้นมานั้นหลายตัวมีสภาพครอบครัวแตกแยก ตัวละครเหล่านี้จะมีพฤติกรรมการปรับตัวที่แตกต่างจากทฤษฎีทางจิตวิทยาการปรับตัวในปัจจุบันหรือไม่ หรืออาจจะมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคงในอารมณ์ ฉะนั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบว่าจะตรงกับข้อสรุปเหล่านี้หรือไม่ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก โดยศึกษาจากนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ และเห็นควรที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวทฤษฏีว่ามีความสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใดอีกประการหนึ่งด้วย

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ทำให้ทราบพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ รวมทั้งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีต่อไป

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยได้ศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ ดังต่อไปนี้คือ

โคบุตร จากเรื่องโคบุตร

ลักษณวงศ์ จากเรื่อง ลักษณวงศ์

สิงห์ไกรภพ กองคาประลัย พราหมณ์เทพจินดา และรามวงศ์ จากเรื่องสิงห์ไกรภพ

สินสมุทร สุดสาคร มังคลา วลายูดา วายุพัฒน์ และหัสกัน จากเรื่องพระอภัยมณี

นิยามศัพท์เฉพาะ

ครอบครัวแตกแยก หมายถึง ครอบครัวของตัวละครในนิทานคำกลอน 4 เรื่องนี้ที่มีลักษณะการดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข เนื่องด้วยสัมพันธภาพของพ่อแม่ลูก เป็นไปอย่างไม่ราบรื่น ด้วยสาเหตุของการสูญเสียชีวิตหรือสาเหตุขัดแย้งต่าง ๆ เช่นการหย่าร้าง ละทิ้ง พลัดพราก หรือแยกกันอยู่

พฤติกรรมกรรมการปรับตัว หมายถึง การหาทางออกของบุคคลเพื่อระบายความคับข้องใจโดยการปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของตน ด้วยปฏิกิริยา 3 ประเภทคือ ปฏิกิริยาก้าวร้าว ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี และปฏิกิริยาประนีประนอม

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้น ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวแตกแยกและพฤติกรรมกรรมการปรับตัวจากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. คัดเลือกตัวละครในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ ตามขอบเขตที่กำหนดไว้มาศึกษาอย่างละเอียด
3. วิเคราะห์ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกที่ปรากฏในนิทานคำกลอน 4 เรื่องของสุนทรภู่ โดยอาศัยหลักเกณฑ์ทางจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการปรับตัวอันได้แก่

- 1) ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)
- 2) ปฏิกิริยาแบบประนีประนอม (Compromise Reactions)
- 3) ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions)

4. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี
5. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)
6. สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

1. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวแตกแยกที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของบุตร

ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของสังคม บิดา มารดา มีบทบาทหน้าที่ในการหล่อหลอมอบรมเลี้ยงดูบุตร ทำให้บุตรเกิดความอบอุ่นมั่นคง เจริญเติบโตทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีการศึกษาพบว่า เด็กในครอบครัวที่สมบูรณ์จะพึงพร้อมด้วยความสุข และสามารถปรับตัวได้ดีกว่าและประพฤติน้อยกว่าเด็กในครอบครัวแตกแยก ดังที่ เปรมสุริย์ เชื่อมทอง (2526 : 1) กล่าวว่า ชีวิตในครอบครัวมีอิทธิพลต่อความเจริญทางบุคลิกภาพของเด็กมาก เด็กที่เจริญเติบโตในครอบครัวที่พ่อแม่แยกกันอยู่ พ่อแม่หย่าร้างหรือตายจากกัน หรือต้องพลัดพรากจากพ่อแม่ไปอยู่กับผู้อื่น หรือมีพ่อแม่อยู่ด้วยกันแต่ไม่มีความสุข มีส่วนทำให้บุคลิกภาพของเด็กไม่พัฒนาไปตามควร แก้วทั้งสิ้น ดังที่ จิตรา วสุวานิช (2524 : 31-34) ได้กล่าวถึง ปัญหาครอบครัวแตกแยกว่า มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพฤติกรรมของเด็กดังนี้

1. ครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างกัน เป็นผลร้ายต่อพัฒนาการทางด้านจิตใจของเด็กมาก เด็กจะเกิดความรู้สึกว่าเหว่ ไม่มั่นใจในตนเอง ไม่อยากอยู่บ้าน บางคนก็อาจจะเก็บตัวซึมเศร้า บางรายก็อาจกลายเป็นเด็กก้าวร้าว ชอบรุกรานผู้อื่นไปก็มี นอกจากนี้แล้วเด็กจะเป็นคนไม่มั่นคง ไม่รักใคร่จริงและไม่คิดว่าใครจะรักเขาจริง ทั้งนี้เพราะไม่เคยเห็นใครเป็นแบบอย่างที่ดีมาตั้งแต่เล็กนั่นเอง

2. ครอบครัวที่พ่อแม่ทะเลาะวิวาทกัน จะทำให้เด็กมีความวิตกกังวลสูง การโจมตีกันให้ลูกฟังของพ่อแม่ จะพัฒนานิสัยการเป็นคนที่ชอบหาเรื่องกับผู้อื่น ชอบหาทางเล่นงานคู่สมรส ยกตนข่มท่าน ทำทุกวิถีทางเพื่อชนะคู่ต่อสู้ ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่มีความซื่อสัตย์ และมีแนวโน้มที่จะเป็นโรคประสาทได้

3. ครอบครัวที่มีพ่อคนเดียวหรือแม่คนเดียว มีผลทำให้เด็กเจริญเติบโตขึ้นมา โดยไม่ได้รับความอบอุ่นเท่าที่ควร มีผลต่อการปรับตัวของเด็กได้ นอกจากนี้ ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2529 : 122-132) ยังกล่าวถึง ผลกระทบต่อบุตรหลังจากครอบครัวแตกแยก ไว้ดังนี้ คือ

1. ลูกซึ่งมีความเคยชินกับสภาพครอบครัวพร้อมหน้าพ่อแม่ มีความรู้สึกอบอุ่นมั่นคง เมื่อความสัมพันธ์แบบนี้ถูกทำลายลง จึงทำให้กระทบกระเทือนไปถึงการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก

2. การปรับตัวและพฤติกรรมทางเพศของเด็ก มักจะมีปัญหาเพราะขาดรูปแบบที่จะเลียนแบบ

3. เด็กจะเกิดปมด้อยเมื่อออกไปติดต่อกับสังคมภายนอก

4. เด็กที่มาจากครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างกัน เมื่อแต่งงานจะมีแนวโน้มที่จะหย่าร้างกันด้วย

5. เด็กอาจตกอยู่ในสภาพอดอยากเร้นแค้นหากอยู่ในความปกครองของฝ่ายที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ส่วน ประเทิน มหาจันทร์ (2521 : 65) ได้สรุปไว้ว่า สภาพครอบครัวสามารถส่งผล อย่างใหญ่หลวงถึงพฤติกรรมของเด็ก คือ เมื่อเด็กขาดบิดามารดา เด็กจะถูกทอดทิ้ง ให้อยู่ในสภาพที่ด้อยเศรษฐกิจ เกิดความคับข้องใจ มีปัญหาในการปรับตัวเมื่ออยู่ในสังคม เด็กที่ขาดบิดาหรือมารดาจะมีความรู้สึกว่าเขาขาดความรักความอบอุ่นในชีวิต นอกจากนี้ วันดา ทรัพย์บุญมี (2517 : 37) ได้ศึกษาสาเหตุการป่วยเป็นโรคจิตของเด็กพบว่า มีสาเหตุมาจากภาวะการแตกแยกและสูญเสีย

บิดามารดา โดยพบว่า เด็กที่ป่วยเป็นโรคจิต ทั้งชายและหญิงจำนวน 64 % มีปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของบิดามารดา เช่น ขาดบิดามารดา บิดามารดาแยกทางกัน ซึ่งเป็นภาวะที่สะท้อนใจมากสำหรับเด็กเนื่องจากจะต้องขาดความรัก ความอบอุ่น ความมั่นคงปลอดภัย เกิดความเสียใจและมีปมด้อย ซึ่งจะก่อให้เกิดนิสัยก้าวร้าวคือดิ้ง แต่ขณะเดียวกันก็กลัวถูกลงโทษหรือถูกทอดทิ้ง ทำให้ต้องเก็บกดความรู้สึกนี้ไว้ และระบายไปในทางคิดฝัน (Fantasy) เมื่อโตขึ้นความโกรธและความต่อต้านจะย้ายไปสู่สิ่งอื่น ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหายุ่งยากขัดแย้งภายหลังได้ และ วันทนีย์ วาสิกะสิน (2526 : 123-126) ได้กล่าวถึงผลกระทบของครอบครัวแตกแยกที่มีต่อบุตรไว้ว่า ครอบครัวแตกแยกไม่ว่าจะมาจากสาเหตุใดจะมีผลกระทบต่อเด็กเสมอ ส่วน สุชา จันทน์เฒ (2539 : 84-87) กล่าวว่า บิดามารดาที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน จะเป็นด้วยการหย่าร้าง การตาย หรือการทอดทิ้ง หรือแยกกันอยู่ก็ตาม จะเป็นผลให้เด็กขาดความเอาใจใส่ดูแล และไม่ได้รับความรัก ความอบอุ่น ความเห็นอกเห็นใจ เท่ากับการที่มีบิดามารดา อยู่ร่วมกัน อาจทำให้เด็กมีความรู้สึกไม่มั่นคงรู้สึกถูกละทอดทิ้งให้โดดเดี่ยวขาดผู้ที่จะเป็นแบบอย่าง เด็กย่อมมีโอกาสประพฤติดังที่ไม่ถูกต้องได้ง่าย ซึ่งสอดคล้องกับ อมรา จิตตานนท์ (2517 : 38) ที่พบว่า ครอบครัวที่ต่างคนต่างอยู่ ไม่สนใจกันและกัน มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน หรือไม่ช่วยเหลือพึ่งพากัน เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กป่วยเป็นโรคจิตได้

สรุปได้ว่า ครอบครัวที่แตกแยก มักจะส่งผลกระทบต่อบุตรทั้งทางด้านกายและใจ ทางด้านกายมีผลทำให้พัฒนาการของเด็กหยุดชะงักงัน ทางด้านใจ สร้างความสลดหดหู่ ขาดความมั่นคงอบอุ่น ซึ่งอาจจะมีพฤติกรรมแสดงออกโดยการซึมเศร้า เก็บตัว หรือก้าวร้าว รุกรานผู้อื่น ทั้งนี้ เนื่องมาจากการปรับตัวจากสภาพครอบครัวแตกแยกนั่นเอง

2. งานวิจัยวรรณกรรมที่เกี่ยวกับจิตวิทยา

งานวิจัยวรรณกรรมที่มุ่งศึกษาถึงพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกนั้นยังไม่พบว่ามีผู้ใดศึกษามาก่อน จะมีก็เพียงการศึกษานุคลิกภาพ พฤติกรรมของตัวละคร ปัญหา สาเหตุและผลกระทบจากสภาพครอบครัวแตกแยก ซึ่ง ลินดา วงษ์ทน (2533 : 367) ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาของครอบครัวแตกแยกใน นวนิยายไทย พ.ศ. 2525 - 2531 พบว่า นวนิยายในช่วงปี พ.ศ. 2525 - 2531 ได้เสนอ ปัญหาครอบครัวออกมาอย่างชัดเจน ทั้งในแง่สาเหตุที่ครอบครัวแตกแยกและผลกระทบ ที่ตามมาหลังจากการแตกแยกของครอบครัวแล้วจะส่งผลโดยตรงมายังบุตรอันเป็น เหตุให้บุตรเติบโตขึ้นมามีพฤติกรรมที่กลายมาเป็นปัญหาสังคม ส่วน สกุลรัตน์ แซ่ด่าน (2518 : 159-160) ศึกษาวิเคราะห์ตัวละครปกติในนวนิยายของโสภาคสุวรรณ พบว่า ตัวละครปกติส่วนใหญ่มีสภาพครอบครัวแตกแยกเช่น มีบิดามารดาแยกกันอยู่ กำพร้า บิดามารดา และเมื่อตัวละครเหล่านี้ไปใช้ชีวิตคู่การดำเนินชีวิตคู่จึงพลอยล้มเหลว ตามไปด้วย นอกจากนี้ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 364-365) ได้ศึกษานุคลิกภาพ ของสุนทรภู่ พบว่าสุนทรภู่เป็นผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมแต่เยาว์วัย เนื่องด้วยการหย่าร้าง ของพ่อแม่ทำให้เขาขาดความรักความอบอุ่นยังผลให้เขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพ ไม่มั่นคง ต้องประสบความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์แวดล้อม แต่อย่างไร ก็ตามสุนทรภู่ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ สร้างสรรค์งานกวีนิพนธ์ของตนจนมีชื่อเสียง เพื่อทดแทนชีวิตที่ขาดความรัก ความอบอุ่นจากสภาพครอบครัวที่แตกแยกได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับที่ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร (2517 : 66-67) ได้ศึกษานิทานคำ กลอนเรื่องพระอภัยมณี โดยเสนอแง่คิดเกี่ยวกับบุคลิกภาพของสุนทรภู่ไว้ว่า สุนทรภู่น่า จะมีปมด้อยในชีวิตครอบครัวอยู่หลายประการ และเป็นผู้มีอารมณ์และจิตใจอ้างว้าง ขมขื่น สืบเนื่องจากบิดามารดาเลิกันตั้งแต่สุนทรภู่อยังเด็ก นอกจากนี้ ชลธิรา สัตยาวัดนา (2513 : 150-151) ได้ทำวิจัยเรื่องการนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบ ตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย และได้นำหลักจิตวิทยามาใช้วิจารณ์นิทานคำกลอน

เรื่องสิงห์ไกรภพของสุนทรภู่ พบว่าสุนทรภู่สร้างภาพพจน์ให้ผู้อ่านเห็นตัวละครสองตัว ตัวหนึ่งคือ คงคาประลัย เป็นลูกโจรที่โหดร้ายทารุณ อีกตัวหนึ่งคือ สิงห์ไกรภพเป็น ลูกกษัตริย์ที่มีบุญญาภพ แต่ทั้งสองมีพฤติกรรมอย่างหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงกันที่สุนทรภู่ ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดคือ มีปมอดีตตามหลักจิตวิทยา ทั้งสองแสดงพฤติกรรมนี้ในวัยที่ ใกล้เคียงกันคือประมาณ 14-15 ปี คงคาประลัยทำการขบถยึดอำนาจพ่อ ทำให้พ่อแม่ ต้องตระกำลำบาก ส่วนสิงห์ไกรภพหนีพ่อไปทำให้พ่อต้องเสียใจจนตาย นั่นคือ ปฏิกริยาที่ถูกแสดงต่อพ่อ เป็นแก่นที่มีบทบาทสำคัญต่อเรื่องนี้ และต่อวรรณคดีทั่วไป อย่างยิ่ง

พฤติกรรมการปรับตัว

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “พฤติกรรมการปรับตัว” ไว้หลายท่าน ดังเช่น กิลเมอร์ (Gilmer 1971 : 73) และเบอร์นาร์ด (Bernard . 1960 : 76) ได้กล่าวตรงกันว่า พฤติกรรมการปรับตัวเป็นความพยายามที่จะทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความต้องการ สิ่งเร้าและโอกาสที่มีอยู่ภายในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ หรืออาจจะกล่าวในอีกความหมาย หนึ่งได้ว่า เป็นกระบวนการที่มนุษย์มีปฏิกริยาได้ตอบกับ สิ่งแวดล้อมรอบตัวเป็นการ ปรับตัวเข้ากับปัญหา รวมความหมายถึงการปรับสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ให้เข้ากับ ความต้องการด้วย ส่วน โคลแมน และแฮมเมน (อรพินทร์ ชูชม และอัจฉรา สุขารมณ์ 2532 : 6 ; อ้างอิงมาจาก Coleman and Hamen . 1981) ก็ได้กล่าวว่า การปรับตัว หมายถึง ผลของความพยายามของบุคคลที่พยายามปรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง ไม่ว่า ปัญหานั้นจะเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการหรือด้านอารมณ์ให้เหมาะสม กับสภาพแวดล้อมจนเป็นสภาพการณ์ที่บุคคลนั้นสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้ สอดคล้องกับที่ เบอร์แทรนด์ (สุรัช โกคิยะกุล . 2526 : 9 ; อ้างอิงมาจาก Bertrand 1958) ให้ความหมายของการปรับตัวว่า เป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นกับบุคคล จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ในการที่จะเลือกทางเลือกต่าง ๆ เพื่อการปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ทางเลือกปฏิบัติดังกล่าวนั้นอาจเป็นการหลีกเลี่ยง การทำให้ลดลงหรือทำให้หมดไป ซึ่งข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มพฤติกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นในลักษณะของการปฏิบัติต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน (Reciprocal Adjustment) เบอร์แทรนด์เชื่อว่าการปรับตัวนี้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทางสังคมมากกว่าจะเกิดขึ้นมาจากการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์ ซึ่งวอร์เชล (Worchel . 1985 : 23) ก็ได้ให้ความหมายของการปรับตัวว่า

(1) เป็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องระหว่างสภาพแวดล้อมกับความต้องการของตนเอง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

(2) เป็นการปรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่จำเป็นเพื่อสนองตอบความต้องการและความพึงพอใจอย่างสูงสุดโดยสร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ (2524 : 180) และธีระ ชัยยุทธขรรยง (2533 : 15) ยังให้ความเห็นที่ตรงกันว่า พฤติกรรมการปรับตัวหมายถึงกระบวนการที่บุคคลพยายามปรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านอารมณ์ ปัญหาด้านบุคลิกภาพ และปัญหาด้านความต้องการให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจนเป็นสภาพการณ์ที่ตนสามารถทนอยู่ได้ในสังคมหรือสภาพแวดล้อมนั้น ๆ สอดคล้องกับที่ นิภา นิธิยานน (2530 : 1) กล่าวถึงความหมายของพฤติกรรมการปรับตัวไว้ว่า ในแง่ชีววิทยา หมายถึง การปรับตัวให้เป็นไปตามความต้องการของร่างกาย ในแง่จิตวิทยา หมายถึง การปรับตัวให้เป็นไปตามความต้องการของจิตใจ ในการดำเนินชีวิต มนุษย์ทุกคนจะต้องเผชิญกับแรงผลักดันซึ่งมีอิทธิพลสำคัญเกี่ยวข้องกับเรื่องการปรับตัว 2 อย่าง คือ

1. แรงผลักดันภายนอก คือ ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อมและสังคม

2. แรงผลักดันภายใน คือ แรงกระตุ้นอันเกิดจากสภาพทางสรีระภายในร่างกาย และจากประสบการณ์ทางสังคมที่ได้เรียนรู้ในอดีตที่ผ่านมา และศิริโสภาคย์ บุรพาเดช (2528 : 265-266) ให้ความหมายของการปรับตัว (Adjustment) ว่าเป็นการหาทางออกของบุคคลเพื่อระบายความคับข้องใจเมื่อสนองความต้องการไม่ได้ ทางออกนี้เรียกว่า กลไกในการปรับตัว (Defense - Mechanism) ซึ่งมีได้แก่ปัญหาให้กับ

บุคคลอย่างสิ้นเชิง แต่ช่วยลดความวิตกกังวลและความคับข้องใจลงได้บ้าง ทำให้บุคคลผู้นั้นสามารถหาหนทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในเวลาต่อไป ส่วนสำรวมจิต สุนทรภริมย์สุข (2538 : 47) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมการปรับตัวว่า หมายถึงขบวนการที่บุคคลได้แสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมของเขา มนุษย์ทุกคนต้องมีการปรับตัวรอบที่เขายังดำรงชีวิตอยู่ ต้องแก้ปัญหาเพื่อความสำเร็จในการทำงาน เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อสนองความต้องการทั้งทางกาย ทางจิตใจ และทางสังคม ซึ่งก็สอดคล้องกับที่ออร์พินทร์ ชูชม และ อัจฉรา สุขารมณ (2532 : 7) กล่าวว่า การปรับตัวหมายถึงการปรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้เกิดความสอดคล้องกลมกลืนเข้ากับสภาพแวดล้อมและความต้องการของตนเอง

สรุปได้ว่าพฤติกรรมการปรับตัวหมายถึง การหาทางออกของบุคคลเพื่อระบายความคับข้องใจ โดยการปรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของตน

รูปแบบของพฤติกรรมการปรับตัว

ในการดำเนินชีวิต เมื่อมีอุปสรรคไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม คนเราจำเป็นต้องหาทางแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไป หากปัญหาที่พบไม่สามารถจะแก้ไขได้จนเกิดความคับข้องใจก็จะต้องหาวิธีปรับตัวเพื่อผ่อนคลายความกดดันอันพึงมีจากปัญหานั้น ดังที่ นิภา นิธยาน (2530 : 1) กล่าวว่า หากมนุษย์ไม่สามารถต้านทานแรงผลักดันนั้นได้ ก็จะเกิดภาวะเครียด อันมาจากสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ความคับข้องใจ (Frustration)
2. ภัยคุกคาม (Threat)
3. ความรู้สึกขัดแย้งในใจ (Conflict)
4. ความรู้สึกวิตกกังวล (Anxiety)

ดังนั้น มนุษย์จึงต้องสร้างพฤติกรรมการปรับตัวขึ้น โดยแยกหมวดหมู่ได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้คือ

1. กลไกการปรับตัวประเภทปฏิเสธหรือไม่ยอมรับความจริง (Repression)
 2. กลไกการปรับตัวประเภทบิดเบือนความจริงหรือหลงตัวเอง (Rationalization)
 3. กลไกการปรับตัวประเภทหลบหนีความจริง (Isolation)
 4. กลไกการปรับตัวประเภทก้าวร้าว (Aggression)
 5. กลไกการปรับตัวประเภทประนีประนอมกับสถานการณ์ (Compensation)
- ซึ่งสอดคล้องกับที่ ศิริโสภาคย์ บุรพาเดช (2528 : 265-266) ที่เรียกพฤติกรรม การปรับตัวว่ากลไกในการปรับตัวซึ่งมีหลายวิธี

1. การปฏิเสธ (Denial) เป็นการหลบหนีความจริงเพื่อให้สบายใจขึ้น
2. การกล่าวโทษผู้อื่น (Projection) เป็นการปรับตัวแบบโยนความผิดของตนไปให้ผู้อื่น เช่น เพราะไม่สนใจในการเรียนก็กล่าวโทษว่าผู้สอนสอนไม่ดี
3. การถดถอย (Regression) เป็นการปรับตัวเมื่อตนเองอยู่ในสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงทางใจ จะแสดงพฤติกรรมเก่า ๆ ที่เคยทำมาเพื่อให้สบายใจขึ้น อันอาจจะแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ

3.1 การแสดงพฤติกรรมย้อนไปสู่พฤติกรรมเก่า (Retgress) เป็นการแสดงพฤติกรรมที่เคยทำมาเมื่ออยู่ในวัยเยาว์ เมื่อเผชิญกับปัญหา เช่น เวลาจะขอเงิน คุณแม่ก็จะทำประจบเป็นเด็ก ๆ เข้าไปกอดรัด

3.2 การแสดงพฤติกรรมดั่งเดิม (Primitivation) เป็นการปรับตัวโดยแสดงพฤติกรรมแบบเด็ก ๆ ซึ่งผู้ใหญ่จะไม่กระทำ เพื่อระบายความตึงเครียด เช่น มีปัญหาแล้วไม่หาทางแก้ไข แต่กลับไปนอนหลับ

4. การสร้างวิมานในอากาศ (Fantasy) เป็นการปรับตัวโดยสร้างจินตนาการขึ้นตามความต้องการ เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดในชีวิตจริง การสร้างวิมานในอากาศมักเกิดขึ้นบ่อยมาก เพราะเป็นลักษณะการปรับตัวที่เกิดขึ้นได้ง่าย

5. การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization) เป็นการปรับตัวโดยหาเหตุผลเข้าข้างตนเองทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นเหตุผลที่ไม่ถูกต้องนัก

การหาเหตุผลเข้าข้างตนเองมีหลายแบบ เช่น

5.1 เป็นแบบสุภายิตที่ว่า “อุงุ่นเปรี้ยว” เป็นการอ้างเหตุผลเพื่อรักษาหน้าตนเองไว้ เช่น หญิงที่ถูกคนรักทอดทิ้งจะอ้างว่าแท้จริงแล้วตนเองเป็นฝ่ายบอกเลิกกับคนรักเพราะคนรักมีความประพฤติที่ไม่ค่อยดี

5.2 เป็นแบบ “มะนาวหวาน” เป็นการหาเหตุผลประกอบว่าตนพอใจในความเป็นอยู่เช่นนี้แล้ว หรือตนเองทำดีที่สุดแล้ว เช่น ไม่ได้เลือกเรียนแพทย์โดยอ้างว่าไม่อยากเป็นแพทย์เพราะต้องเรียนหนัก ทำงานหนัก และพอใจที่จะเลือกเรียนทางด้านอื่นมากกว่า

5.3 โทษบุคคลอื่นหรือสิ่งแวดล้อม เช่น บอกว่าที่ตนเองตื่นสายเพราะมารดาลืมปลุกตน

5.4 กล่าวอ้างความจำเป็น เช่น บุคคลบางคนซื้อรถยนต์ใหม่โดยให้เหตุผลว่าที่ซื้อรถยนต์คันใหม่เพราะรถยนต์คันเก่าเสียค่าซ่อมแซมมาก

การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง เป็นการรักษาน้ำหน้าของตน และทำให้ได้รับความเห็นใจจากสังคมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แต่ถ้การหาเหตุผลเข้าข้างตนเองเป็นไปอย่างรุนแรง จะทำให้บุคคลไม่ยอมรับความจริงอยู่ตลอดเวลา

6. การเลียนแบบ (Identification) เป็นการปรับตัวโดยเลียนแบบคุณลักษณะของบุคคลที่ท่านชื่นชอบ การเลียนแบบมีลักษณะคล้ายกับการเอาอย่าง (Imitation) การเอาอย่างนั้นเราจะลอกเลียนแบบอย่างพฤติกรรมของบุคคลอื่นที่เรานิยมยกย่องวิธีการเช่นนี้ จะเริ่มมีมาตั้งแต่ในวัยเด็กเด็กจะยึดบิดามารดาเป็นแบบอย่าง

7. การเก็บกด (Repression) เป็นการเก็บความรู้สึกไม่พอใจต่าง ๆ หรือความผิดหวังที่ได้ประสบมาทำให้บุคคลเกิดความคับข้องใจขึ้น อันไม่อาจปล่อยให้เกิดขึ้นในจิตรู้สำนึกได้ บุคคลจะเก็บกดไว้ในจิตไร้สำนึกเสียจนกระทั่งลืมไปได้สนิท การเก็บกดจะต่างกับการลืมธรรมดาตรงที่ว่า ในการลืมแบบธรรมดานั้นในบางครั้งบุคคลอาจจะระลึกได้ถึงสิ่งนั้น ๆ แต่การเก็บกดนั้นจะลึกกว่า โอกาสที่จะจำได้หรือทบทวนได้มักไม่เกิดขึ้น

8. ฮิสทีเรีย (Hysteria) เป็นการปรับตัวซึ่งเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความขัดแย้งอย่างรุนแรงในใจ ต้องการความเห็นอกเห็นใจจากบุคคลอื่น ความทุกข์ทางใจของบุคคลผู้นั้นที่ซ่อนอยู่เป็นเวลานานจะแสดงออกมาในรูปของอาการทางกาย เพื่อต้องการความเอาอกเอาใจของบุคคลอื่น ส่วนมากแล้วบุคคลผู้เป็นฮิสทีเรียมักจะไม่ว่าอาการของตนนั้นเป็นอาการทางใจ แต่จะคิดว่าตนป่วยทางกาย อาการของฮิสทีเรียนั้นจะเป็นการเคลื่อนไหวแขนขาไม่ได้ เกิดเป็นอัมพาตที่อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยหาสาเหตุทางกายไม่ได้ในบางกรณีบุคคลผู้เกิดอาการฮิสทีเรียจะหัวเราะหรือร้องไห้โดยไม่ทราบสาเหตุ และไม่สามารถบังคับตนเองให้หยุดหัวเราะหรือร้องไห้ได้

9. การย้ำคิดย้ำทำ (Obsessive-Compulsive Reaction) เป็นปฏิกิริยาสองอันที่แยกกัน แต่เนื่องจากมักปรากฏพร้อมกันเสมอ ๆ จึงได้รับการกล่าวถึงร่วมกัน แบ่งออกเป็น

9.1 การย้ำคิด (Obsessions) เป็นความคิดที่คงทนและไม่มีเหตุผลอันเกิดในจิตสำนึกและตัดออกจากการนึกถึงไม่ได้เช่นทำนองเพลงที่ก้องอยู่ในหูตลอดเวลา หรืออาจเป็นการย้ำคิดอย่างอ่อน ๆ เช่น ในเวลาเข้านอนอาจมีความกังวลและย้ำคิดว่าได้ปิดน้ำและดับไฟในห้องน้ำหรือไม่ ความคิดเช่นนี้จะรบกวนจิตใจของเราทำให้นอนไม่หลับ

9.2 การย้ำทำ (Compulsions) โดยทั่วไปการย้ำคิดจะทำให้เกิดการย้ำทำขึ้น โดยบุคคลผู้กระทำการพฤติกรรมเองก็ไม่สามารถห้ามจิตใจของตนได้ เป็นการกระทำที่บุคคลต้องกระทำหยุดไม่ได้ เช่น ใจคอยย้ำคิดเรื่องเชื้อโรค ทำให้ต้องคอยล้างมืออยู่ตลอดเวลา

10. การชดเชย (Compensation) คือการใช้ความพยายามของบุคคลไปในทางที่จะชดเชยปมด้อยหรือความล้มเหลวของตน กล่าวคือ เมื่อจุดมุ่งหมายของบุคคลไม่สามารถจะกระทำการให้บรรลุได้ บุคคลจะหันเข้าหาจุดมุ่งหมายใหม่ เช่น เด็กที่สู้เพื่อนฝูงในด้านกีฬาไม่ได้ อาจมานะพยายามเรียนหนังสือเพื่อจะได้มีชื่อเสียงเก่งเป็นที่ยกย่องของบรรดามิตรสหายในชั้นเรียน

นอกจากนี้ สวานา พรพัตน์กุล (2522 : 162-172) ยังได้อธิบายรูปแบบพฤติกรรมการปรับตัวพื้นฐาน 3 ประเภท คือ

1. ปฏิกริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)
2. ปฏิกริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions)
3. ปฏิกริยาแบบประนีประนอมหรือทดแทน (Compromise or Substitute Reactions)

ส่วนสุชา จันทน์เอม (2539 : 135-139) ก็มีความคิดเห็นที่ตรงกับ สารวมจิต
 สุนทราภรณ์สุข (2538 : 47-50) โดยได้อธิบายเกี่ยวกับปฏิกริยาได้ตอบสนองความ
 คับข้องใจ ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ในการปรับตัวที่เรียกว่า Adjustment หรือกลวิธีการต่อสู้
 ปกป้องกันตน (defense mechanisms) ว่ามีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การไม่อยู่นิ่งและเกิดความตึงเครียด (Restlessness and Tension) เช่น
 อาการถอนหายใจบ่อย ๆ, บ่นพึมพำ
2. การทำลายสิ่งต่าง ๆ (Destructiveness) เป็นการต่อสู้ทำลายสิ่งที่มีมา
 ขัดขวางความต้องการต่อสู้กับสิ่งที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ การทำลายนี้แบ่งออกเป็น
 2 ลักษณะคือ

2.1 การก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression) หมายถึง การแสดง
 พฤติกรรมก้าวร้าวต่อบุคคลหรือสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดความคับข้องใจโดยตรง อาจใช้วิธี
 ทุบตี คำว่าและทำร้าย เป็นต้น

2.2 การก้าวร้าวทางอ้อม (Displaced Aggression) หมายถึง การแสดง
 พฤติกรรมก้าวร้าวต่อบุคคลหรือสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดความคับข้องใจโดยทางอ้อม เพราะ
 ไม่สามารถแสดงพฤติกรรมโดยตรงได้ เช่น โกรธเจ้านายที่ทำงานก็หันมาอาละวาดกับ
 ภรรยาที่บ้าน

3. การแสดงอาการเฉยเมย (Apathy) ไม่เอาใจใส่ เฉื่อยชา ขาดความ
 กระตือรือร้น

4. การเพ้อฝัน (Fantasy) เป็นการหาทางตอบสนองสิ่งที่ต้องการเพื่อให้ตนเอง
 พ้นจากสภาวะคับข้องใจไปชั่วระยะหนึ่ง

5. การถือແພ່ง (Stereotype) หมายถึง การชอบทำบางสิ่งบางอย่างทั้ง ๆ ที่รู้ว่า
 มันผิดแต่ก็ยังทำอยู่เรื่อย ๆ

6. การมีพฤติกรรมแบบถอยหลังเข้าคลอง (Regression) หมายถึง การย้อนกลับไปแสดงพฤติกรรมเหมือนเด็ก ๆ เช่น ร้องไห้ กระตืบเท้า เพื่อเรียกร้องความสงสารและความเห็นอกเห็นใจ

7. การหาเหตุผลมาลบล้าง (Rationalization)

7.1 โดยการอ้างว่าชอบหรือไม่ชอบ เช่น

7.1.1 แบบองุ่นเปรี้ยว (Sour Grape)

7.1.1.1 ผู้ชายหลงรักผู้หญิง เมื่อไม่สมปรารถนา ก็หาทางออกโดยให้ร้ายป้ายสีต่าง ๆ

7.1.1.2 คนที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ ก็เปลี่ยนความคิดว่าการเข้ามหาวิทยาลัยไม่ใช่ของดีสู้เรียนอย่างอื่นไม่ได้

7.1.2 แบบมะนาวหวาน (Sweet Lemon) เช่น

คนที่ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่สกปรก ก็หาทางให้เหตุผลแก่ตนเองว่า แม้จะสกปรกก็จริงแต่เพื่อนบ้านทุกคนก็น่ารัก และไม่ต้องเสียเวลาไปทำความสะอาดให้เหนื่อยเปล่า

7.2 การโยนความผิดให้ผู้อื่น เช่น

เด็กสอบตกก็โทษว่าครูสอนไม่รู้เรื่อง

7.3 โดยการอ้างความจำเป็นอย่างอื่น ๆ เช่น

นอนตื่นสายไปโรงเรียนไม่ทัน ก็โทษว่าแม่ไม่ปลุกบ้าง นาฬิกาเสียบ้าง

8. การชดเชย (Substitution) เป็นการเอาชนะข้อบกพร่องของตนเองโดยการสร้างปมเด่นขึ้นอีกทางหนึ่ง อาจทำได้ 2 ลักษณะ

8.1 การทดแทน (Compensation) เป็นการตั้งความมุ่งหมายมาแทนความมุ่งหมายเดิม เช่น

8.1.1 เมื่อเรียนไม่เก่งก็หันมาเอาดีทางเล่นกีฬา

8.1.2 คนที่ไม่สวยก็พยายามจะปฏิบัติตนให้มีกิจกรรมารยาทเรียบร้อย เพื่อให้เป็นที่ตรงตาตรงใจแก่ผู้พบเห็นหรือสนทนาด้วย

8.2 การทดเทิด (Sublimation) เป็นการชดเชยอีกแบบหนึ่งซึ่งมักจะใช้ในการลดความข้องคับใจที่เนื่องมาจากความต้องการทางเพศ เช่น

8.2.1 คนที่เป็นหมั้นไม่มีลูกก็หันไปเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ แทน

8.2.2 รักผู้หญิงสุดหัวใจ ไม่มีทางอื่นที่เหมาะสมก็อาจจะบรรยายความรักโดยการแต่งกลอน โคลง เทิดทูน

9. ปฏิกริยาหลบเกลื่อน (Reaction Formation) เป็นการแสดงพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับความรู้สึกที่แท้จริง เพื่อปกปิดความรู้สึกของตน เช่น

9.1 แม่ที่ไม่อยากมีลูกเมื่อเกิดมีลูกก็จะพยายามแสดงให้คนทั่ว ๆ ไปเห็นว่าตนรักอยากโอบอุ้มจนกระทั่งเด็กเสียคนไปก็มี

10. การอาศัยบารมีหรือการเลียนแบบบุคคลที่มีชื่อเสียง (Identification)

11. การกล่าวโทษผู้อื่น (Projection) เป็นการกล่าวถึงความผิดของผู้อื่นที่ทำความผิดชนิดเดียวกับตน แต่รุนแรงกว่า เพื่อให้ความรู้สึกผิดของตนลดน้อยลง จนเกิดความรู้สึกว่าความผิดของตนเป็นเรื่องเล็กน้อย

12. การอวดอ้างตนเอง (Egocentrism) ผู้ที่รู้สึกตัวว่าไม่มีความปลอดภัยหรือขาดคนนับหน้าถือตา มักจะชอบอวดอ้างความดีของตนอยู่เสมอ เพื่อให้ตนเป็นจุดเด่นเป็นที่สนใจของผู้อื่นโดยใช้วิธีต่าง ๆ เช่น คุยโม้ หรือพูดดลกลให้ผู้อื่นสนใจ หรือทำอะไรให้แปลก ๆ แปลง ๆ เป็นต้น

13. การเก็บกด (Repression) เป็นการที่คนเราใช้เพื่อลบล้างความต้องการ ลืมเหตุการณ์หรือลืมความผิดบางอย่างที่ไม่ถูกต้องให้ไปอยู่ในจิตไร้สำนึก (Unconscious mind) ถ้าคนใดใช้วิธีนี้มากเกินไป จะทำให้เป็นโรคที่เรียกว่า amnesia ได้ เป็นการสูญเสียความจำอย่างสมบูรณ์ ลืมแม้กระทั่งชื่อของตนเอง

14. การขัดขืน (Negativism) เป็นวิธีการที่ใช้เรียกร้องความสนใจอีกวิธีหนึ่ง คนชนิดนี้ไม่ว่าใครจะทำอะไร หรือพูดอะไร เขามักจะคัดค้านหรือขัดแย้งอยู่เป็นประจำไม่ว่าสิ่งที่คนอื่นพูดหรือทำนั้นจะถูกต้องเพียงใดก็ตาม

15. การแยกตัวเองออกจากสังคม (Isolation) หมายถึง การหลีกเลี่ยงออกจากสภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์ที่ทำให้ตนเองไม่สบายใจ จึงแยกตัวเองไปเสียให้พ้นจากสภาพการณ์นั้น ๆ แต่ถ้าบุคคลใดใช้การปรับตัวแบบนี้อย่างรุนแรงมากขึ้น จะค่อย ๆ พัฒนาตัวเองเป็นโรคจิตชนิดหนึ่งที่เรียกว่าจิตเภท (Schizophrenia) คือ ไม่สนใจต่อสิ่งใดทั้งสิ้น ไม่สามารถติดต่อสื่อสารทั้งทางคำพูด ความคิด หรือวิธีการอื่น ๆ กับบุคคลใด ๆ ในโลกแห่งความเป็นจริงได้ ต้องสร้างโลกใหม่ซึ่งเป็นโลกภายในห้วงความคิดของตนเอง

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่ได้นำเสนอไว้นี้ ผู้วิจัยจะได้นำไปใช้เป็นแนวทางดำเนินการวิจัยเพื่อศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ต่อไป

บทที่ 2

วิเคราะห์พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพ ครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่

การวิเคราะห์พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกตามหลักจิตวิทยาเป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมในการปรับตัวของตัวละครเมื่อเกิดภาวะความตึงเครียด ความคับข้องใจ หรือเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ไม่สมปรารถนาตามที่หวัง จึงแสดงพฤติกรรมออกมาเพื่อแก้ไขความคับข้องใจให้คลี่คลายไปในระดับใดระดับหนึ่ง ทั้งนี้สามารถแบ่งแยกประเด็นสำคัญที่จะศึกษาถึงพฤติกรรมการปรับตัวได้ดังต่อไปนี้คือ

1 ปฏิกริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ซึ่งจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 แสดงพฤติกรรมผัดปดเพื่อเรียกร้องความสนใจ (Attention - Getting)

1.2 การก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression)

1.3 การก้าวร้าวทางอ้อม (Displaced Aggression)

1.4 มีแนวโน้มที่จะฆ่าตัวตาย (Suicide)

1.5 การชัดโทษผู้อื่น (Projection)

2 ปฏิกริยาถดถอยหรือหนี (Flight or withdrawal Reactions)

2.1 หลบไปอยู่คนเดียวหรือหนีไปอยู่ที่อื่น (Isolation)

2.2 การถอยไปสู่วัยเด็ก (Regression)

2.3 การหนีจากโลกแห่งความเป็นจริงเพื่อเข้าไปอยู่ในโลกแห่งความเพ้อฝัน (Fantasy)

2.4 การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization)

2.5 การปฏิเสธไม่ยอมรับความจริงเพื่อหนีความวิตกกังวล (Denial)

2.6 ปฏิกริยาหลบเกลื่อน (Reaction - Formation)

2.7 การหลีกหนีสถานการณ์ไปสู่ความป่วยไข้ (Conversion)

3 ปฏิกริยาแบบประนีประนอม (Compromise Reactions)

3.1 การนอบน้อมในลักษณะใจดีสู้เสือ

3.2 การชดเชย (Substitution) มี 2 ลักษณะ คือ

(1) การทดแทน (Compensation)

(2) การทดเทิด (Sublimation)

3.3 การรักษาอารมณ์ให้อยู่ในภาวะปกติเสมอ (Maintaining an Optimism Emotional Tone)

3.4 การปรับตัวเข้ากับสภาพความเป็นจริง (Adaption to Reality Conditions)

3.5 การกระทำแก้สิ่งที่ตนเคยกระทำมาแล้ว (Undoing) เพื่อลดความรู้สึกผิด เช่น อยากเข้าวัดเพื่อล้างบาป

3.6 การเลียนแบบผู้อื่น (Identification)

1. นิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร

เรื่องย่อ นิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร

โคบุตรเป็นโอรสของพระอาทิตย์กับนางอัปสร เมื่อโคบุตรกำเนิด นางเทพอัปสรก็กลับขึ้นไปสู่สวรรค์ตามเดิม พระอาทิตย์ได้นำโคบุตรไปให้พญาราชสีห์และนางไกรสรเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม โคบุตรอยู่กับราชสีห์จนเจริญวัยได้ 10 ปีจึงได้พบบิดาคือพระอาทิตย์ได้ประทานพรให้โคบุตรมีฤทธิ์เดชต่างๆ ทั้งยังได้ประทานของวิเศษ ได้แก่ เครื่องทรงที่ป้องกันอันตรายได้ และเครื่องประดับที่ใช้เป็นอาวุธได้ คือ แหวนวิเศษและสังวาลวิเศษ ส่วนนางราชสีห์ได้มอบใบยาวิเศษที่ชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นแก่โคบุตรด้วย

โคบุตรได้อำลาครอบครัวราชสีห์เดินทางท่องเที่ยวไปยังป่าหิมพานต์ ระหว่างทางได้พบกุมารสองพี่น้อง คือ นางมณีสคร และอรุณกุมาร ทั้งสองเป็นพระธิดาและพระโอรสของท้าวพรหมหัตถ์แห่งเมืองพาราณสี เนื่องจากทางเมืองพาราณสี

เกิดเหตุร้าย คือ พราหมณ์ปุโรหิตคิดกบฏ จับพระราชาและพระราชินีประหารชีวิต และนำพระศพใส่โกศทองไว้ แล้วตนเองและลูกชายก็ขึ้นครองราชย์ สองกุมารจึงต้องหลบหนีเพื่อให้พ้นภัยจากปุโรหิตทรยศ

ตอนที่โคบุตรพบสองกุมารนั้น มียักษ์น้ำ 4 คนกำลังไล่จับสองกุมารอยู่ โคบุตรจึงช่วยไว้ โดยใช้ของวิเศษสังหารยักษ์สิ้นชีพหมด แต่ภายหลังก็เมตตาชุบให้ฟื้นคืนชีพ และสอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ยักษ์จึงภักดียอมเป็นข้ารับใช้ สองกุมารสำนึกในบุญคุณของโคบุตรก็ฝากตัวเป็นน้อง ทั้งสามจึงรักกันฉันพี่น้อง เมื่อโคบุตรได้ทราบจากสองกุมารว่า ท้าวพรหมทัตและพระมเหสีถูกประหารก็พาสองกุมารกลับไปเมืองพาราณสี และใช้ยาวิเศษชุบพระชนมชีพของสองกษัตริย์ ท้าวพรหมทัตก็ได้กลับครองราชย์ตามเดิม ส่วนพราหมณ์ปุโรหิตและลูกชายก็ถูกลงโทษจนสิ้นชีวิต ท้าวพรหมทัตได้เชิญโคบุตรให้ครองเมือง โคบุตรปฏิเสธและทูลลาไปท่องเที่ยวตามความพอใจ อรุณกุมารก็ได้ขอติดตามไปด้วย ระหว่างทางทั้งสององค์ได้ช่วยนกขุนทองให้รอดพ้นจากกรงเล็บของเหยี่ยว นกขุนทองมีความภักดีต่อโคบุตร จึงขอติดตามไปด้วย จนถึงอุทยานเมืองกาหลง ที่เมืองนั้นนกขุนทองได้เป็นสื่อนำสารรักของโคบุตรไปให้นางอำพันมาลาพระธิดาของเมืองกาหลง ในที่สุดโคบุตรก็ได้นางเป็นชายา และได้พานางหนีไปเมืองพาราณสีเพื่อทำพิธีอภิเษก เมื่อไปถึงเมืองพาราณสีโคบุตรได้พบนางมณีสาครซึ่งเจริญวัยเป็นสาวงาม โคบุตรก็เกิดความรักนาง จึงกราบทูลท้าวพรหมทัตว่าตนจะขอพระราชทานนางมณีสาครมาเป็นมเหสีฝ่ายขวา ส่วนนางอำพันมาลานั้นให้เป็นมเหสีฝ่ายซ้าย ท้าวพรหมทัตก็ทรงรับจะจัดพิธีอภิเษกสมรสให้ตามความประสงค์ เมื่อเป็นที่ตกลงได้แล้ว โคบุตรก็ทูลเชิญพระอาทิตย์มาเป็นประธานในพิธีอภิเษกสมรส

หลังจากพิธีอภิเษกสมรสแล้ว โคบุตรและมเหสีทั้งสองก็ประทับอยู่ที่เมืองปราการบรพตด้วยความสุข ท้าวพรหมทัตโปรดให้ยกย่องนางอำพันมาลาเท่ากับนางมณีสาคร

ต่อมานางอำพันมาลาสังเกตว่าพระสวามีโปรดปรานนางมณีสาครมากกว่าตนก็น้อยใจ เกิดความริษยา จึงใช้นางทาสีไปหาหมอทำเสน่ห์ชื่อเถรกระอาให้ทำเสน่ห์เพื่อให้โคบุตรกลับมารักตน ปรากฏว่าหมอเสน่ห์ทำงานได้ผล โคบุตรกลับมารักและ

โปรดปรานนางอำพันมาลา และตบตีทำทารุณต่อนางมณีสาครจนนางเจ็บช้ำทั้งกายและใจ นางจึงวานให้อรุณกุมารมาช่วยสืบสวนเรื่องนี้ ในที่สุดก็สามารถพิสูจน์ได้ว่านางอำพันมาลาทำเสน่ห์จริง เมื่อโคบุตรได้ทราบเรื่องก็กริ้วมาก สั่งลงโทษประหารชีวิตนางอำพันมาลา หากแต่อรุณกุมารขอชีวิตไว้โดยอ้างเหตุผลว่านางกำลังมีครรภ์ โคบุตรจึงยอมไว้ชีวิต แต่ก็มิบัญชาให้ขับไล่นางออกไปจากเมืองเพราะนางมีความผิดร้ายแรง

1.1 โคบุตร

ภูมิหลัง

โคบุตร เป็นบุตรของพระอาทิตย์และนางสวรรค์ แต่ทั้งบิดามารดาไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดู พระอาทิตย์จึงขอให้ราชสีห์ช่วยเลี้ยงดูโคบุตร ส่วนพระอาทิตย์ก็กลับไปทำหน้าที่ของตนไม่เคยกลับมาให้การเลี้ยงดูโคบุตรเลย มีเพียงแต่ให้ศาสตราวุธแก่โคบุตรไว้ป้องกันตัว ส่วนมารดาก็ไม่เคยกลับมาดูแลโคบุตรเลย ดังนั้นภาวะครอบครัวดกแยกจึงถูกเก็บกดเป็นปมด้อยอยู่ในใจของโคบุตรมาโดยตลอด และเมื่อโคบุตรพบกับปัญหาความคับข้องใจต่าง ๆ ทำให้สิ่งที่ถูกเก็บกดอยู่ในใจของโคบุตรถูกผลักดันให้แสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะที่ก้าวร้าวต่อผู้อื่นเสมอ เช่น การเข้าทำร้ายและฆ่ายักษ์และเหล่าวิชาธรจนตาย หรือแม้กระทั่งการทำร้ายไล่ตีนางยักษ์นิจิน นางต้องอ่อนวอนขอชีวิต แต่กระนั้นเมื่อโคบุตรได้แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวต่อบุคคลเหล่านั้นแล้ว โคบุตรเกิดความรู้สึกละอายต่อบาป ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีจึงทำให้โคบุตรเกิดความสงสารบุคคลเหล่านั้น จึงใช้ยาชุบชีวิตที่ราชสีห์ให้ไว้ชุบชีวิตบุคคลเหล่านั้นขึ้นมา

เมื่อโคบุตรเข้าเมืองกาหลง ได้พบกับนางอำพันก็เกิดความรักและลักลอบได้เสียกัน โคบุตรกล่าวว่าบิดานางอำพันจะทราบเรื่องจึงพานางหนีไป แต่เมื่อทั้งคู่หนีไปเมืองพาราณสีได้พบกับนางอรุณรัศมี โคบุตรก็เปลี่ยนใจกลับไปรักนางอรุณรัศมี พร้อมทั้งแต่งตั้งให้นางอรุณรัศมีเป็นมเหสีฝ่ายขวา ส่วนนางอำพันเป็นมเหสีฝ่ายซ้าย ซึ่งทำให้นางอำพันคับแค้นใจและทำเสน่ห์ให้โคบุตรลุ่มหลง โคบุตรหลงนางอำพันอยู่ระยะหนึ่ง พระอรุณก็ได้มาแก้เสน่ห์ให้ ซึ่งเมื่อโคบุตรรู้สึกตัวเป็นปกติก็แสดง

ความโกรธเกรี้ยวต่อนางอำพัน อีกทั้งยังสั่งให้ประหารชีวิตนางอำพันเสีย ในท้ายที่สุด เมื่อมีผู้คัดค้านไม่ให้ประหารชีวิตนางอำพัน โคนุตรก็ยังยืนยันที่จะขับไล่นางอำพัน ออกจากเมืองไปทั้ง ๆ ที่นางกำลังตั้งครรภ์

สำหรับพฤติกรรมกรรมการปรับตัวของโคนุตร เมื่อโคนุตรเกิดภาวะ คับข้องใจและเกิดอารมณ์โกรธ จะแสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัวตามสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

พฤติกรรมกรรมการปรับตัว

1. การปรับตัวต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจ

1.1 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

เมื่อพระอาทิตย์แนะนำให้โคนุตรออกเดินทางตามหาเนื้อคู่ของตน โดยได้มอบศาสตราวุธให้โคนุตรไว้สำหรับป้องกันตัว โคนุตรจึงร่ำลาพระราชสีห์เพื่อออกเดินทาง ขณะเดินทางก็พบกับเหตุการณ์ที่นางมณีสครและอรุณกุมารถูกยักษ์ทำร้าย โคนุตรจึงรู้สึกถึงความไม่ยุติธรรมที่นางมณีสครและอรุณกุมารได้รับ จึงเกิดความคับข้องใจขึ้นมาว่าทำไมยักษ์เหล่านั้นจึงรุมรังแกเด็ก 2 คนที่ไม่มีทางสู้ได้ โคนุตรจึงแก้ไขความคับข้องใจด้วยการเข้าช่วยเหลือเด็กทั้ง 2 คน โดยใช้การปรับตัวแบบก้าวร้าว เข้าต่อสู้และฆ่ายักษ์เหล่านั้นตาย ดังความว่า

พระลองแรงแสงฤทธิ์เข้ารบบ
แผ่นผางดฟาดผางกลางศิลา
จึงโถมอ่านอาคมพรหมประสิทธิ์
เข้ากลาดกลุ่มรุมรอบอยู่รอบกาย
ด้วยเดชะเครื่องประดับสำหรับศึก
ได้กินนมราชสีห์มีกำลัง
ต่างกำแหงแรงเรงในเชิงรบ
ยักษ์จะจับพี่น้องสองกุมาร

พระหัตถ์จับข้างละสองสี่ยักษ์
อสุราคืนกระเดือกลงเสือกกาย
ก็เปลื้องปลิดเจ็บปวดนั้นสูญหาย
ดังเสียงสายสุนันสนั่นดัง
เล่นพิลึกโลดไล่ไม่ถอยหลัง
ไม่พลาดพลั้งติดพันประจัญบาน
ไม่หลีกหลบโลดไล่ด้วยใจหาญ
เพราะสังวาลป้องกันไม่อันตราย

พระโคบุตรสุริยวารเดช เอาธำมรงค์ปีตุเรศอันเรืองฉาย
พระหัตถ์กว้างเป็นแสงประกายพราย ประหารกายยักษ์ฆ่าลงดาสดิน

(โคบุตร : 16)

เช่นเดียวกับที่โคบุตรเดินทางเข้าไปในป่านารีผล แต่ถูกเหล่าวิชาวรรณจับไล่ไม่ให้เดินทางต่อไป ทำให้โคบุตรเกิดความคับข้องใจที่ถูกลิดขี้ความประสงค์โดยไม่มีเหตุผล โคบุตรจึงแสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ด้วยการทำร้ายและฆ่าเหล่าวิชาวรรณเสียชีวิตหมด ดังความว่า

พระโคบุตรหยุดถอดเอาแหวนก้อย	ให้น้องน้อยใส่นิ้วพระหัตถ์
เข้าโจมตีกับพวกวิทยา	เสียงศาสตรากริ่งกร่างกลางอัมพร
ซึ่งพระขรรค์ฟันฟาดเสียงฉาดฉับ	ศีรษะปักตกลางกลางสิงขร
ที่เหลือดายรายรอบเขารามรอน	วิชาวรรณล้อมกลุ่มเขาร่มองค์
พระรบบจับมารแล้วโยนขว้าง	เสียงผิงผางถูกเพื่อนเป็นผุยผง
ด้วยกำลังขยับยืนกลางฉมรงค์	ดังครุฑของเหยียบพญาวาสุกรี

(โคบุตร : 27)

พฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวนี้ โคบุตรก็ยังใช้กับนางยักษ์ในที่ลมหกหลวง โคบุตรและอยากได้โคบุตรเป็นสามี ทำให้โคบุตรเกิดความรำคาญ สำหรับอารมณ์รำคาญนี้ (Annoyance) สวนา พรพัฒน์กุล (2522 : 85) ได้อธิบายว่า “เป็นอารมณ์โกรธที่อ่อนลง เป็นอารมณ์ที่จะเกิดกับผู้อื่นและเกิดในระยะเวลาอันสั้น เมื่ออารมณ์นี้จางไป ก็จะไม่ทิ้งร่องรอยไว้ให้เห็น แต่ในขณะที่โคบุตรเกิดความรำคาญนางยักษ์นี้ ประกอบกับที่นางยักษ์นี้แสดงอารมณ์ร้ายใส่โคบุตร เพราะจิตใจที่ไม่ได้โคบุตรมาเป็นสามี โคบุตรจึงแสดงความก้าวร้าวทำร้ายยักษ์นี้ จนนางต้องร้องขอชีวิตดังความว่า

พระโคบุตรหุคยีนขยับรับ
 ฤทธิ์รอนกรจิกเกศกุมภันท์
 อสุรินทร์สิ้นแรงจะแผลงฤทธิ์

กระโจนจับด้วยกำลังคังคังหัน
 พระบาทยันเหยียบยักขนิมาร
 ขอชีวิตร้องก้องทั้งไพรสมณฑ

(โคบุตร : 47)

จากเหตุการณ์ที่ผ่านมา เมื่อโคบุตรแสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าว โดยได้ฆ่ายักษ์และเหล่าวิชารรดาช และทำร้ายนางยักษ์จินนางต้องร้องขอชีวิต ผลของการกระทำเหล่านั้นทำให้โคบุตรเกิดความไม่สบายใจ มีความละอายต่อบาปที่เกิดจากการฆ่าผู้อื่นตายหรือการทำร้ายผู้อื่น พฤติกรรมการปรับตัวที่ต่อเนื่องจากพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าว ก็คือพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบประนีประนอม

1.2 ใช้ปฏิกริยาประนีประนอม (Compromise Reactions)

เมื่อโคบุตรใช้ปฏิกริยาก้าวร้าวโดยการฆ่าผู้อื่นตายแล้วก็มีความรู้สึกละอายต่อบาป จึงใช้การปรับตัวแบบประนีประนอมต่อเนื่องจากปฏิกริยาก้าวร้าว ด้วยการชูปชีวิตยักษ์และวิชารรเหล่านั้นขึ้นมาใหม่ ดังความว่า

หวนพระทัยใจจิตคิดสังเวช
 อ้ายเหล่านี้ไม่พอที่ทำคุณ
 จะชูปชีวิตไว้พอหายหลาบ
 คำรพลงทางหยิบเอายามา

แสนสมเพชวิทยาที่อาสัจ
 พระพุดกันพี่น้องทั้งสองรา
 อย่าเป็นบาปติดกายไปภายหลัง
 กุมารราเคียวฟันทุกคนไป

(โคบุตร : 27)

และ

ที่จะชูปทุมพันธ์ที่บรรลัย	จึงจะไม่เป็นกรรมประจำกาย
พระหทัยขามาเคี้ยวแล้วเที่ยวพ่น	กุ่มพันธ์พลได้กลิ่นก็กลับหาย
หมอบประนมก้มตัวด้วยกลัวตาย	ต่างถวายอภิวันท์รำพันความ
ขอบพระคุณการุญชูปชีวิต	ได้พูดผิดข้าน้อยนี้หยาบหยาม
ขอรองบาทมุลิกาพยายาม	ไปติดตามกว่าจะสูญสิ้นชีวา

(โคนุตร : 17)

จะเห็นได้ว่าการปรับตัวเมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ โคนุตรจะแสดงความก้าวร้าว โดยต่อสู้และฆ่าผู้อื่น ซึ่งตรงกับที่ นิภา นิธยาน (2530 : 192) กล่าวถึง เด็กที่มีสภาพ ครอบครัวแตกแยกว่า “เด็กประเภทนี้นอกจากจะไม่รักและไม่ไว้วางใจผู้ใดแล้ว ยังอาจจะก้าวร้าวรุกรานเพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการของตน และมักจะไม่รู้จักรอคอยหรือคอย การตอบสนองความต้องการ” แต่เมื่อแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวออกมาแล้ว โคนุตรก็ รู้สึกว่าสิ่งที่ทำไปนั้นรุนแรงเกินไปเกิดความละอายต่อบาป จึงใช้พฤติกรรมการปรับตัว แบบต่อเนื่องโดยใช้ปฏิริยาประนีประนอม โดยการชูปชีวิตขันธ์และวิชาธรขึ้น หรือใน กรณีของนางยักจินี โคนุตรก็ปล่อยนางยักจินีไปโดยไม่คิดที่จะฆ่านางยักจินีให้ตาย

2. การปรับตัวในภาวะที่อยู่ในอารมณ์โกรธ

2.1 ใช้ปฏิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

เมื่อโคนุตรออกจากเมืองพาราณสีเพื่อตามหาเนื้อคู่ของตน จนเข้าไปในเมือง กาหลงได้พบกับนางอำพัน โคนุตรก็เกิดความรักและลักลอบได้เสียกันจนโคนุตรต้องพานางอำพันหนีออกจากเมืองกาหลงไป โคนุตรพานางอำพันหนีกลับไปยังเมืองของนาง มณีสาคกร ซึ่งในครั้งแรกที่โคนุตรได้พบนางมณีสาคกรนั้นนางยังเป็นเด็กเล็กอยู่ แต่ใน ขณะนี้นางมณีสาคกรเติบโตเป็นสาวรุ่นหน้าตาสวยงามทำให้โคนุตรเกิดรักนางมณีสาคกร มากกว่านางอำพัน ดังนั้นจึงขอให้พระอาทิตย์ผู้เป็นบิดามาช่วยจัดงานอภิเษกให้ โดยให้นางมณีสาคกรเป็นมเหสีฝ่ายขวา นางอำพันให้เป็นมเหสีฝ่ายซ้าย ชีวิตสมรสของโคนุตร

ดำเนินไปได้ระยะหนึ่งก็เริ่มจะมีปัญหาเนื่องจากโคบุตรรักแต่นางมณีสาคร ไม่ได้ใส่ใจนางอำพันทำให้นางอำพันน้อยใจและทำเสน่ห์ให้โคบุตรลุ่มหลง เมื่ออรุณกุมารช่วยแก้ไขให้โคบุตรหายจากถูกเสน่ห์ โคบุตรก็แสดงความโกรธและไม่พอใจในการกระทำของนางรู้สึกว่านางอำพันกระทำพฤติกรรมซึ่งยอมรับไม่ได้ ความรู้สึกเหล่านี้ทำให้โคบุตรยิ่งโกรธนางอำพันมากขึ้น นักจิตวิทยากล่าวไว้ว่า “เด็กจากครอบครัวที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกจะมีความโน้มเอียงที่จะสร้างบุคลิกลักษณะในทางโกรธง่ายเอาแต่ใจตัวเอง” (นิภา นิธยาชน . 2530 : 131) ดังนั้นโคบุตรจึงแสดงการปรับตัวในภาวะที่อยู่ในอารมณ์โกรธด้วยการสั่งให้ประหารชีวิตนางอำพันทั้ง ๆ ที่นางกำลังตั้งครรภ์ ดังความว่า

พระกริ้วตรัสตัดพ้อนางโฉมศรี
สิ้นรักแล้วอย่าพักมาวิงวอน

เสียงแรงที่ได้ร่วมสโมสร
แต่เลือดตกในนครก็อัประมา

(โคบุตร : 118)

พระอุบเศียรขุนทองสนองสาร
มันชั่วแล้วก็ล้างให้วางวาย
ถึงลูกเกิดอยู่ในกลางหว่างเสน่ห์
คอยเลี้ยงลูกที่ในท้องแม่มณี

ไม่ต้องการจะเอาไว้เป็นเชื้อสาย
จะเสียคายนันทำไมอีกาลี
มันเจ้าเล่ห์เหมือนมารดาน่าบัดสี
อีกาลีสารีกายอย่าอาลัย

(โคบุตร : 126)

โคบุตรสั่งให้ประหารนางอำพันโดยที่ไม่ได้คิดว่าการที่นางอำพันทำเช่นนี้
เนื่องมาจากความผิดของตนเองที่ไม่ได้สนใจเอาใจใส่นางอำพันเลย
ในกรณีนี้สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมการปรับตัวของโคบุตรได้ใน 2 กรณี
ก็คือ

กรณีแรก เหตุผลสำคัญที่ทำให้โคบุตรอยากจะกำจัดนางอำพันไปให้พ้นทาง ก็คือตัวโคบุตรเองหมดรักในตัวนางอำพันตั้งแต่พบนางมณีสาครแล้ว แต่ไม่สามารถหาเหตุผลใดมาอ้างในการกำจัดนางออกไปโดยที่ตัวเองไม่ผิด จึงทำได้แค่เพียงไม่ไปมาหาสู่กับนางอำพัน จนทำให้นางอำพันน้อยใจ และเมื่อนางอำพันทำผิดโดยทำเสน่ห์ให้โคบุตรลุ่มหลง โคบุตรจึงถือว่าความผิดครั้งนี้เป็นความผิดที่ร้ายแรงพอที่จะสั่งประหารนางอำพันไปให้พ้นทาง กรณีนี้ถือเป็นการกำจัดคนที่ไม่ได้รักออกไปโดยโทษว่าฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายไม่ดี เพื่อจะได้ไม่รู้สึกว่าตนเองเป็นผู้ผิด และสังคมจะได้ไม่มองว่าโคบุตรผิดเพราะความผิดถูกโยนไปที่นางอำพันแล้ว

กรณีที่สอง โคบุตรถือตัวว่าเป็นบุตรของพระอาทิตย์ มีอิทธิพล มีอำนาจเป็นที่เกรงกลัวของเมืองต่าง ๆ เมื่อต้องเสียทีแก่สตรีซึ่งเป็นมเหสีแท้ ๆ ทำให้รู้สึกเสียหน้าและอับอายต่อสังคมและประชาชนของตน ในเรื่องนี้ สมบัติ จันทรวงศ์ (2537 : 73) ได้กล่าวว่า “อิทธิพลของประชาชนจะมีมากที่สุดเมื่อผู้ปกครองรู้สึกว่าคุณได้กระทำในสิ่งซึ่งน่าอับอายต่อประชาชน” เพราะฉะนั้นเมื่อโคบุตรรู้ว่าตนถูกนางอำพันทำเสน่ห์ก็รู้สึกอับอาย จึงจำเป็นต้องปกป้องเกียรติยศของตนโดยการสั่งประหารนางอำพันอย่างไม่ไยดี ถึงขนาด “แม่เลือดตกในนครก็อับประมา” ถือเป็นการแสดงพฤติกรรมเพื่อปกป้องตนเองจากความอับอายที่เกิดขึ้นในครั้งนี้

ในท้ายที่สุดเมื่อมีผู้คัดค้านไม่ให้ประหารนางอำพัน โคบุตรก็ยังไม่คลายความคับข้องใจจึงยังคงยืนยันที่จะให้ลงโทษโดยการขับไล่นางอำพันออกจากเมืองไปทั้ง ๆ ที่นางอำพันกำลังตั้งครรภ์ ถือเป็นการกำจัดหญิงที่ตนหมดรักแล้วให้ออกไปจากชีวิตของตน

จะเห็นได้ว่าเมื่อตกอยู่ในภาวะคับข้องใจโคบุตรจะทำการปรับรูปแบบก้าวร้าว ถึงแม้จะมีการกระทำสิ่งที่เคยกระทำมาแล้ว (Undoing) โดยการชูปชีวิตยักษและเหล่าวิชาธรขึ้นมา แต่กับนางอำพันมเหสีของตนที่ทำผิดโดยลอบทำเสน่ห์ให้โคบุตรลุ่มหลง โคบุตรถือว่าความผิดนี้เป็นความผิดที่ไม่สามารถจะให้อภัยได้ เพราะนางทำให้ตนต้องอับอายประชาชนและสังคมภายนอกที่จะมองว่าตนเสียทีแก่ผู้หญิงคนหนึ่ง ดังนั้นโคบุตรจึงแสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวปกป้องตนเองให้พ้นความอับอาย โดยสั่งให้

ประหารชีวิตนางอำพันเสีย แม้เมื่อถูกคัดค้านโคบุตรก็ยังคงยืนยันที่จะให้ลงโทษ โดยการจับไถ่ นางอำพันออกจากเมืองไปทั้ง ๆ ที่นางกำลังตั้งครรภ์

2. นิทานคำกลอนเรื่องสิงห์ไกรภพ

เรื่องย่อ นิทานคำกลอนเรื่องสิงห์ไกรภพ

สิงห์ไกรภพเป็นพระโอรสของท้าวอินธุมาศ และพระนางจันทร์แก้วกัลยาณี พระราชาและพระราชินีแห่งเมืองโกญจา ก่อนที่พระมารดาจะประสูติสิงห์ไกรภพนั้นมีเรื่องร้ายเกิดขึ้นในเมือง จนท้าวอินธุมาศและพระมเหสีต้องเสด็จจากพระราชวังไปอาศัยหมู่บ้านของพรานป่าอยู่ ผู้ที่ก่อเหตุร้ายขึ้นคือ คงคาประลัย โอรสบุญธรรมของท้าวอินธุมาศ คงคาประลัยนี้เดิมเป็นลูกชายของหัวหน้าโจรสลัด ภายหลังทหารกองตระเวนของเมืองโกญจาซึ่งมีเรือ 500 ลำพร้อมด้วยอาวุธทันสมัย ยกไปปราบปรามฆ่าพวกโจรสลัดตายหมด เหลือแต่เด็กชายอายุ 7 ขวบ ที่เป็นลูกหัวหน้าโจรรอดชีวิตอยู่เพียงคนเดียว เมื่ออำมาตย์นำเด็กนั้นมาถวายท้าวอินธุมาศ พระองค์ทอดพระเนตรเห็นเด็กมีลักษณะดี จึงทรงพระเมตตารับเลี้ยงไว้เป็นพระโอรสบุญธรรม โดยไม่ทรงฟังเสียงทัดทานของโอร ซึ่งเกรงว่าเด็กนั้นจะนำภัยพิบัติมาสู่บ้านเมืองเพราะมีเชื้อสายของโจร

เมื่อคงคาประลัยมีอายุได้ 15 ปี ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นอุปราช นิสัยใจคอของคงคาประลัยนั้นเป็นพาล ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ต่อมาพระมเหสีทรงพระครรภ์โอรทำนายนางพระนางจะมีพระโอรสที่มีบุญญาธิการ แต่พระเคราะห์ของสองกษัตริย์นั้นร้ายมาก จะต้องพลัดพรากจากเมืองไป เหตุการณ์ก็เป็นไปตามคำทำนายของโอร คือ คงคาประลัยซึ่งมีความแค้นเพราะพ่อของตนถูกฆ่าตาย ทั้งอิจฉาพระกุมารที่ยังอยู่ในพระครรภ์ของพระมเหสีด้วย จึงก่อการกบฏยึดอำนาจและตั้งใจจะสังหารท้าวอินธุมาศและพระมเหสีเสีย แต่พระอินทร์เล็งทิพยเนตรเห็นเหตุการณ์จึงมาช่วยไว้ทัน แล้วพาสองกษัตริย์ซึ่งสลบอยู่ ไปวางไว้ในบริเวณบ้านของพรานป่า ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมือง

โกณูจา ท้าวอินธุมาศและพระมเหสีได้อาศัยบ้านพรานป่าหลบภัยอยู่ระยะหนึ่ง จนกระทั่งพระมเหสีประสูติพระกุมาร ก็เลี้ยงดูกันไปตามประสาซาก

มีพราหมณ์น้อยคนหนึ่งชื่อ เทพจินดา เป็นลูกของพราหมณ์วิรุณฉาย ซึ่งทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าไว้ว่าจะมีผู้มีบุญมาเกิด ก่อนตายพราหมณ์วิรุณฉายได้สั่งพราหมณ์น้อยลูกของตนให้ไปสืบเสาะหาที่ฝัง คือพระกุมารผู้มีบุญทางทิศหริและมอบตำราไว้ให้ พราหมณ์เทพจินดาเดินทางไปจนถึงกระท่อมที่พระมเหสีประทับอยู่ เมื่อได้พบพระกุมารที่มีลักษณะเป็นผู้มีบุญตามตำรา ก็ลักพาพระกุมารไปในขณะที่สองกษัตริย์กษัตริย์ออกไปทำไร่ การพลัดพรากจากพระโอรสที่ยังเยาว์อยู่ทำให้สองกษัตริย์มีความทุกข์โศกเศร้ายิ่งนัก

พราหมณ์เทพจินดาได้ทำหน้าที่เลี้ยงพระกุมารเป็นอย่างดี พระกุมารมีพระธำมรงค์ติดพระหัตถ์ทั้งสองข้างไปด้วย พราหมณ์เทพจินดาสอนให้พระกุมารเรียกตนว่าพี่ สองพี่น้องเดินทางระหกระเหินไปในป่าหลายวัน จนกระทั่งวันหนึ่งล่องลำเข้าไปในแดนของยักษ์ชื่อพินทุมาร ยักษ์มาพบเข้าก็เกิดความเมตตาจึงพาสองกุมารไปเลี้ยงไว้เป็นบุตรบุญธรรมในถ้ำของตน พินทุมารมีหน้าที่เฝ้าต้นยาวิเศษที่ขึ้นอยู่ในเหวต้นไม้นั้นมีกิ่งไม้หลากหลายสีต่างกันถึง 4 สี แต่ละกิ่งมีใบยาที่มีสรรพคุณต่างกัน คือ กิ่งที่อยู่ทางตะวันออกมีใบสีเขียวใครเคี้ยวกินจะกลายเป็นนกแก้ว กิ่งทางทิศใต้มีใบสีเหลืองใครกินเข้าไปจะมีเนื้อเป็นทองธรรมชาติ กิ่งทางทิศเหนือมีใบสีแดง ใครกินเข้าไปจะกลายเป็นนาคราช ส่วนกิ่งทางทิศตะวันตกมีใบขาว ใครกินเข้าไปจะกลายเป็นลิงลม ถ้าจะแก้ให้ฤทธิ์ยาจากใบไม้เสื่อมคลาย ต้องกินน้ำมวกสาจึงจะหายกลายร่างเป็นอย่างเดิม

ทางฝ่ายเมืองโกณูจา พวกเสนาอำมาตย์ที่ยังจงรักภักดีต่อท้าวอินธุมาศรวมกำลังกับชาวเมืองได้ ก็ยกทัพไปจับตัวคงคาประลัยและพรรคพวกฆ่าเสีย เพราะตั้งแต่คงคาประลัยขึ้นครองเมือง ไพร่ฟ้าประชาชนได้รับความเดือดร้อนมาก เมื่อโอรสดวงชะตาทราบข่าวสองกษัตริย์อยู่ทางทิศไหนแล้ว เสนาอำมาตย์ก็พากันไปเชิญเสด็จทั้งสองพระองค์กลับมาครองเมืองโกณูจาตามเดิม พรานป่าที่เฝ้าเพื่อให้อยู่อาศัยแก่สองกษัตริย์ในยามยากก็ได้รับรางวัลตามควรแก่ความดีความชอบ

ฝ่ายยักษ์พินทุมารนั้นก็เลี้ยงดูรักใคร่สองกุมารเหมือนลูกของตน เมื่อเห็นว่า พระกุมารพระองค์น้อยยังเยาว์นักควรจะได้เสวยนม ก็ไปขอนมจากนางราชสีห์ แม่ลูกอ่อนมาให้พระกุมารเสวย พระกุมารก็เจริญวัย มีพลังกำลังแข็งแรง สามารถผลัก แผ่นหินที่ปิดปากถ้ำให้เปิดออกได้ ด้วยเหตุที่พระกุมารเสวยนมราชสีห์ พินทุมารจึงตั้ง ชื่อพระกุมารว่า สิงห์ไกรภพ

สองพี่น้องอยู่กับพินทุมารจนสิงห์ไกรภพอายุได้ 14 ปี พินทุมารก็สอน มนต์วิเศษให้หนุ่มน้อยทั้งสองหลายบทสำหรับป้องกันตัวและต่อสู้ข้าศึกศัตรู วันหนึ่ง สิงห์ไกรภพเกิดความสงสัยเรื่องกำเนิดของตน จึงถามพราหมณ์เทพจินดา และเมื่อได้รับคำตอบว่า ทั้งสองเป็นเพียงลูกบุญธรรมของพินทุมาร ก็คิดหนีออกจากถ้ำ แม้จะ สำนึกในบุญคุณของพินทุมารว่าได้เลี้ยงดูตนด้วยความรักก็ตาม ทั้งสองคนช่วยกันเก็บ ใบยาวิเศษจากแต่ละกิ่งไปด้วย แล้วหนีไปตอนที่พินทุมารกำลังนอนหลับ โดยกินใบยา ที่ทำให้กลายเป็นนกแก้วทั้งคู่ แล้วบินออกไปสู่โลกกว้างในยามค่ำคืน พินทุมารตื่นขึ้น ไม่เห็นลูกทั้งสอง ก็ใจหาย พอไปถึงจุดสุดเขต ทั้งยักษ์และนกแก้วก็พลัดตกลงจากเขา ใหญ่และสลบไป เมื่อทั้งสองฝ่ายได้สติฟื้นขึ้น สองพี่น้องก็ขอลาพินทุมารไปบ้าน เมืองมนุษย์เพื่อสืบหาพ่อแม่วงศ์วานของตน พินทุมารเสียใจมากประคบกับร่างกาย บาดเจ็บสาหัสเพราะตกเขา ในที่สุดก็ขาดใจตายอยู่ที่เชิงเขานั้นเอง สองพี่น้องร้องไห้ อาลัยรักพินทุมารผู้มีพระคุณ และจัดการเผาศพแล้วบรรจุธาตุของยักษ์ไว้ในเจดีย์ที่ ภูเขานั้น เสร็จแล้วก็เดินทางต่อไป

พราหมณ์เทพจินดาพาสิงห์ไกรภพไปเมืองมิดิลา และไปพักอาศัยอยู่ที่บ้าน บิดาของตน และสั่งคนในบ้านให้บอกว่าสิงห์ไกรภพเป็นน้องต่างมารดาของตนจริง วันหนึ่ง มีพราหมณ์สหายของพราหมณ์วิรุณฉายมาถามหาพราหมณ์วิรุณฉายซึ่งตายไปแล้ว เมื่อไม่พบพราหมณ์ก็ทักทายปราศรัยถามว่าสิงห์ไกรภพเป็นใคร พราหมณ์เทพ จินดาไม่บอกความจริง พราหมณ์เฒ่าผู้นั้นก็โกรธจึงตัดญาติขาดมิตรกัน เหตุการณ์นั้น ทำให้สิงห์ไกรภพทราบว่าตนมิใช่น้องชายของพราหมณ์เทพจินดา จึงโกรธและหนีไป โดยกินใบยาวิเศษแปลงร่างเป็นนกแก้ว แล้วบินไปทางทิศที่เป็นเมืองของยักษ์ที่ชื่อ ท้าวจตุพัตร์

ท้าวจตุพักตร์ซึ่งครองเมืองมารันอยู่นั้นมีธิดาบุญธรรมชื่อนางสร้อยสุดา เมื่อสิงห์ไกรภพพบนางสร้อยสุดา ทั้งสองมีความรักและพอใจซึ่งกันและกัน จึงได้เป็นสามีภรรยากันในราตรีนั้น ทั้งสองอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขเป็นเวลาหลายเดือนจนกระทั่งนางสร้อยสุดาทรงครรภ์

กล่าวถึงพราหมณ์เทพจินดา เมื่อสิงห์ไกรภพหลบหนีออกจากบ้านไปนั้น พราหมณ์เทพจินดาก็เสียใจ และตกลงใจจะติดตามให้พบ โดยประสงค์จะสืบให้รู้ว่าเผ่าพงศ์ของสิงห์ไกรภพคือใคร ความปรากฏภายหลังว่า สิงห์ไกรภพเป็นโอรสของท้าวอินธุมาศและพระมเหสี พราหมณ์จึงได้กราบทูลเรื่องราวที่ยกษัตริย์พินธุมารพาตนและพระกุมารไปเลี้ยงไว้จนเติบโตใหญ่ ได้สอนวิชาและเวทมนตร์ต่างๆ ให้ เมื่อได้โอกาสทั้งสองก็หนียกกันไป ส่วนยกษัตริย์ก็ได้ไล่ติดตามมาจนกระทั่งยกษัตริย์ตาย สองพี่น้องพลัดกันกลางอากาศ ตนจึงออกติดตามหาสิงห์ไกรภพมาจนถึงเมืองโกญจา พราหมณ์กราบทูลเรื่องราวแล้วก็อาสาออกตามหาสิงห์ไกรภพต่อไป เมื่อทราบจากโหรว่า สิงห์ไกรภพอยู่ที่เมืองมารันก็แปลงกายเป็นนกบินไปถึงเมืองมารัน

ฝ่ายสิงห์ไกรภพเมื่อทราบว่านางสร้อยสุดาทรงครรภ์ จึงชวนนางสร้อยสุดาหนีไปจากเมืองมารัน โดยเหาะไปในอากาศทั้งคู่ วันรุ่งขึ้นท้าวจตุพักตร์ทราบว่า พระธิดาหายไป ก็พิโรธและยกพลนับแสนออกติดตามหาพระธิดาและสิงห์ไกรภพ

เมื่อท้าวจตุพักตร์ตามมาถึงก็ได้พุดจากกัน และหนุ่มสาวทั้งสองก็ขอมาต่อพระยายักษ์ แต่ท้าวจตุพักตร์พิโรธมากไม่ยอมรับคำขอมากลับยึดตัวนางสร้อยสุดาไว้แล้วพานางขึ้นช้างกลับไปเมืองมารัน ปล่อยให้สิงห์ไกรภพรบกับยักษ์อยู่ตามลำพังจนสิ้นกำลังนอนสลบอยู่บนเขา ประจวบกับเวลานั้นพราหมณ์เทพจินดาซึ่งอยู่ในร่างนกบินผ่านมาพบเข้า พราหมณ์ก็ไปหาดอกไม้หอมมาให้ดมและวกน้ำพรหมให้สิงห์ไกรภพฟื้นขึ้น สิงห์ไกรภพดีใจที่พบพี่ชาย ซึ่งติดตามมาช่วยชีวิตไว้ในยามคับขัน พอค่อยมีกำลังขึ้นมาบ้างแล้ว สิงห์ไกรภพก็เล่าเรื่องความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากชายาให้พราหมณ์ฟัง ครั้นสิงห์ไกรภพได้เสวยผลไม้พอมีกำลังแล้วก็ต้องรบกับท้าวจตุพักตร์อีกจนกระทั่งท้าวจตุพักตร์ถูกพระขรรค์เพชรฟาดฟันจมลงไปในน้ำ สิงห์ไกรภพจะกลับไปรบเพื่อชิง

นางอีก แต่พราหมณ์เทพจินดาเตือนสติไว้ให้คิดถึงพระชนกชนนีที่อยู่ทรงกรุงโกญจา
สิงห์ไกรภพก็เชื่อจึงพักผ่อนเพื่อเตรียมตัวเดินทางไปเมืองโกญจา

เมื่อถึงเมืองโกญจา ท้าวอินธุมาศและมเหสีก็มอบราชสมบัติให้สิงห์ไกรภพ
ครองเมือง และแต่งตั้งพราหมณ์เทพจินดาเป็นอุปราช แล้วจัดให้มีการสมโภชพระนคร

เมื่อพระสิงห์ไกรภพได้ครองเมืองแล้ว ก็เฝ้ารำลึกถึงแต่พระมเหสีสร้อยสุดา
และพระกุมารในครรภ์จนประจวบ มิได้ออกกว่าราชการ พราหมณ์เทพจินดาสงสาร
จึงกราบทูลว่า ตนจะอาสาไปเป็นทูตที่เมืองมารันและขอให้แต่งตั้งอำมาตยาภิบาล
ที่ขอมาไปพร้อมกับขอพระธิดาสร้อยสุดาคืน พระสิงห์ไกรภพก็สวามิภักดิ์
และทรงบัญชาให้จัดสำเภตามที่พราหมณ์ทูลแนะนำ นอกจากนั้นยังได้จารึกสารใน
แผ่นทอง ฝากไปถวายพระนางสร้อยสุดาพร้อมกับพระธำมรงค์ทับทิมและบุษราคัมที่จะ
ประทานพระกุมารในพระครรภ์ด้วย เมื่อมาถึงเมืองมารัน พระนางสร้อยสุดาประสูติ
พระโอรสคือรามวงศ์ทรงลักษณะงดงามอย่างผู้มีบุญญาธิการยิ่งนัก

การที่ได้ทราบข่าวคราวและพระมเหสีสร้อยสุดาและพระโอรสรามวงศ์
ทำให้พระสิงห์ไกรภพคลายทุกข์ได้ และเมื่อท้าวจตุพัคค์กรีธาทัพเรือมาทางทะเล
พระสิงห์ไกรภพจึงเตรียมกองทัพยกตัวไว้พร้อม ครั้นเผชิญกับท้าวจตุพัคค์ซึ่งประทับ
บนหลังช้าง พรั่งพร้อมด้วยพลรบที่เป็นสัตว์นานาชนิด ก็ทรงทำรบ ท้าวจตุพัคค์
กริ้วมาก เร่งธนูเข้าฟาดฟันพระสิงห์ไกรภพ และพลยักษ์ก็เข้ารบกับพลพญาดอย่าง
ดุเดือด ไม่ช้าศพพญายักษ์ก็เกลื่อนกลาดทั่วสมรภูมิ ส่วนท้าวจตุพัคค์นั้นในที่สุดก็ถูก
พระสิงห์ไกรภพสังหารสิ้นพระชนม์ในสนามรบ บรรดาไพร่พลยักษ์ก็ยอมแพ้อย่าง
ราบคาบ

พระสิงห์ไกรภพทรงนำพระศพท้าวจตุพัคค์ไปให้พระมเหสีสร้อยสุดา
จัดการเรื่องถวายพระเพลิงให้เรียบร้อยตามประเพณี หลังจากงานพระศพผ่านพ้นไปแล้ว
พระสิงห์ไกรภพก็ทรงพาพระนางสร้อยสุดากลับไปเมืองโกญจา ส่วนพระโอรสรามวงศ์
นั้น พระชนนีของพระนางทรงขอไว้ให้อยู่เป็นเพื่อนพระองค์และให้การเลี้ยงดูอบรม
รามวงศ์เป็นอย่างดี จนกระทั่งรามวงศ์เจริญวัยเป็นหนุ่ม เมื่อท้าวอินธุมาศและมเหสี
สวรรคต รามวงศ์จึงเดินทางไปร่วมพระศพ ระหว่างทางถูกวิรุณพัฒน์ ทหารคูโจทรมศ

ยิดอาวุธและจับรามวงศ์มัดโซ่ตรวนเอาไว้ และนำไปให้ท้าวเทพาซึ่งเป็นเพื่อนของท้าว จตุพัตรกักขังเอาไว้ ในระหว่างที่ถูกกักขัง พระอินทร์ได้ลงมาช่วยอุ้มสมให้รามวงศ์ ได้นางแก้วกนิรี และได้อาวุธคืนทั้งหมดจนสามารถพานางแก้วกนิรีหนีออกจากเมือง ไปได้ แต่ระหว่างการเดินทางได้พบกับนางอองออยผีป่าแปลงร่างซึ่งขอร่วมเดินทาง ไปด้วย แต่เมื่อรามวงศ์พักผ่อน นางอองออยซึ่งหลงรักรามวงศ์ก็ออกอุบายเป่ามนต์ให้ รามวงศ์หลับ ส่วนนางแก้วกนิรีนั้นนางอองออยก็ได้นำไปทิ้งในลำธาร เมื่อรามวงศ์ ตื่นขึ้นมาก็ถามหานางแก้วกนิรี ซึ่งนางอองออยก็โกหกว่านางแก้วกนิรีหนีตามขูไป แต่รามวงศ์ไม่เชื่อและอ่อนวอนให้นางอองออยตามหานางแก้วกนิรี นางอองออยยื่น เงื่อนไขว่ขอเป็นชายาของรามวงศ์ก่อน แล้วจึงพาไปตามหานางแก้วกนิรี ซึ่งรามวงศ์ ก็ยินยอม แต่เมื่อได้นางอองออยเป็นชายาแล้ว นางอองออยกลับโกหกต่อไปโดยพาไปดู ชากหน้าเหม็นและบอกว่านางกนิรีเป็นปีศาจ ทำให้รามวงศ์รู้ว่านางอองออยหลอกลวง ตน จึงโกรธและเข้าตบตีทำร้ายนางอองออยจนต้องหนี รามวงศ์จึงออกตามหานางแก้ว กนิรีอย่างน่าสงสาร จนคิดว่านางแก้วกนิรีเสียชีวิตแล้ว รามวงศ์จึงตั้งใจที่จะออกบวช เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่นางแก้วกนิรี

ในเรื่องสิงหไกรภพนี้มีตัวละครที่มาจากครอบครัวแตกแยกรวมทั้งหมด 4 ตัว อันได้แก่ คงคาประลัย พราหมณ์เทพจินดา สิงหไกรภพ และรามวงศ์ แต่ละตัวละคร ก็มีพฤติกรรมการปรับตัวดังต่อไปนี้

2.1 คงคาประลัย

ภูมิหลัง

คงคาประลัยเป็นบุตรของหัวหน้าโจรซึ่งเมื่อคงคาประลัยเกิดมา หัวหน้าโจรก็ออกปล้นสดมภ์ได้ข่าวของเงินทองมามากมาย ทำให้หัวหน้าโจรรักคงคาประลัย มาก เพราะเชื่อว่าบุตรคนนี้น่าโชคมาให้ ซึ่งคงคาประลัยมีความรู้สึภกฏุมิใจในตัวบิดา ของตนมากที่ได้เป็นถึงหัวหน้าโจรและเป็นที่เกรงกลัวของชาวบ้าน แต่แล้ววันหนึ่งคงคา ประลัยก็ต้องมีสภาพครอบครัวแตกแยก เนื่องจากบิดาพาครอบครัวออกปล้นสดมภ์แล้ว ถูกทหารยกกองทัพเข้าปราบปราม จนทำให้หัวหน้าโจรและพรรคพวกเสียชีวิตหมด

เหลือแต่กงคาประลัยซึ่งมีอายุเพียง 7 ปีผู้เดียว ทหารได้นำกงคาประลัยไปเข้าเฝ้าท้าวอินธุมาศ ท้าวอินธุมาศและมเหสียังไม่เคยมีบุตรเลยก็นิกรักกงคาประลัย และให้การอุปถัมภ์เลี้ยงดูกงคาประลัยเป็นอย่างดีมาโดยตลอด กงคาประลัยจึงมีความเป็นอยู่ที่สุขสบายขึ้น อีกทั้งยังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอุปราช แต่ด้วยความรู้สึกเดิมที่เคยมีความภาคภูมิใจในบทบาทของบิดาที่เป็นหัวหน้าโจร จึงทำให้กงคาประลัยแสดงพฤติกรรมเลียนแบบบิดาของตนโดยการลอบไล่ชกตีผู้อื่นอยู่เสมอ ซึ่งผู้ที่ถูกชกตีก็ไม่สามารถที่จะเรียกร้องอะไรได้ เพราะกงคาประลัยมีตำแหน่งเป็นถึงอุปราช ดังนั้นจึงยังทำให้กงคาประลัยรู้สึกอึดอัดใจคิดว่าตนมีอำนาจจึงชกสมคนพาลเอาไว้เป็นพวกของตน และเมื่อกงคาประลัยทราบข่าวนางจันทระตั้งครรภ์ ความรู้สึกอิจฉาริษยาถูกในครรภ์ของนางจันทระว่าเป็นลูกที่แท้จริงและมีสิทธิที่จะได้เป็นผู้ที่ครอบครองเมืองและมีอำนาจต่อไปในอนาคต ทำให้กงคาประลัยก่อการกบฏขึ้นโดยอ้างเหตุผลในการก่อการกบฏในครั้งนี้ว่าเป็นเพราะท้าวอินธุมาศฆ่าบิดาของตนก่อน ดังนั้นกงคาประลัยจึงต้องแก้แค้นท้าวอินธุมาศ เมื่อก่อการกบฏสำเร็จกงคาประลัยก็ขึ้นครองเมืองและปกครองบ้านเมืองไปตามอารมณ์ของตน ขุนนางที่แต่งตั้งขึ้นก็มีการโกงกินและสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านมาก จนขุนนางฝ่ายท้าวอินธุมาศต้องรวมตัวกันยึดอำนาจและจับกงคาประลัยประหารชีวิตในที่สุด สำหรับพฤติกรรมการปรับตัวของกงคาประลัยจากการศึกษาพบว่าเกิดจากภาวะคับข้องใจ 2 สาเหตุด้วยกันคือ เกิดจากการปรับตัวต่อสังคมและการปรับตัวต่อความอิจฉาริษยา ซึ่งกงคาประลัยมีพฤติกรรมการปรับตัวต่อสาเหตุดังกล่าวดังนี้

พฤติกรรมการปรับตัว

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของกงคาประลัย ผู้วิจัยพบว่าตัวละครตัวนี้มีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันไปตามสาเหตุดังนี้

1. การปรับตัวต่อสังคม

คงคาประลัยจะใช้วิธีแสดงพฤติกรรมเทียบตนตามแบบบิดาของตน กล่าวคือ หลังจากที่บิดามารดาของคงคาประลัยถูกทหารปราบปรามจนเสียชีวิตหมด คงคาประลัยจึงมีสภาพครอบครัวแตกแยก แต่ด้วยความที่คงคาประลัยเป็นเด็กที่มีรูปร่างลักษณะดีประกอบกับทำวอินธุมาศและมเหสียังไม่มีบุตร ทำวอินธุมาศและมเหสีจึงรักและให้การเลี้ยงดูคงคาประลัยเป็นอย่างดี พร้อมทั้งแต่งตั้งให้เป็นอุปราช ทำให้คงคาประลัยฮึกเหิมลำพองว่าตนมีอำนาจมากกว่าผู้อื่น ดังนั้นจึงแสดงพฤติกรรมเทียบตนตามแบบ (Identification) บิดาที่เป็นหัวหน้าโจรอย่างภาคภูมิใจ ดังความว่า

หาญฮึกนีกทะนง

ไปตามพงศ์เพศพ่อทรชน

กลางคีนแกล้งปลอมเป็นพวกไพร่

เที่ยวลอบไล่ชกตีทุกแห่งหน

(สิงหไกรภพ : 8)

พฤติกรรมของคงคาประลัยที่กล่าวว่าเป็น “ไปตามพงศ์เพศพ่อทรชน” นั้น จะเห็นได้ว่าคงคาประลัยมีบิดาที่แท้จริงเป็นหัวหน้าโจร และเมื่อคงคาประลัยเกิดขึ้นมา หัวหน้าโจรก็รู้สึกรักบุตรคนนี้นี้มาก เนื่องจาก

แต่ลูกมีจะไปตีตำแหน่งไหน

ก็ตีได้ดุจจิตคิดประสงค์

(สิงหไกรภพ : 3)

คือมีความเชื่อว่าเมื่อมีคงคาประลัยแล้วก็โชคดียะปล้นสดมภ์ใครก็ได้อย่างที่ใจคิด ลักษณะนี้ยังทำให้หัวหน้าโจรยังรักคงคาประลัยมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันคงคาประลัยเติบโตและอยู่ท่ามกลางกองโจรมาถึง 7 ปี ก็คงมีความผูกพันและความภาคภูมิใจในตัว

บิดาที่เป็นถึงหัวหน้าโจรที่ไม่เกรงกลัวใคร ความรู้สึกเหล่านี้อยู่ในความคิดของกงคา
ประลัยอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้บิดาจะเสียชีวิตไปแล้ว แต่กงคาประลัยก็ยังมีท่าทีและความ
นึกคิดเทียบตนตามแบบบิดาของตนอยู่เสมอ ดังคำว่า

กลางคืนแกเล็งแปลงปลอมเป็นพวกไพร่ เทียวลอบไล่ชกตีทุกแห่งหน

(สิงห์ไกรภพ : 8)

พฤติกรรมของกงคาประลัยเป็นการแสดงพฤติกรรมโดยการจำลองเหตุการณ์
ว่าตนเองเป็นใหญ่อยู่ในกองโจรสามารถลอบไล่ชกตีทุกคนได้ ถือเป็นพฤติกรรมการ
ปรับตัวแบบเลียนแบบบุคคลที่ตนเองภาคภูมิใจ ตามหลักจิตวิทยาเรียกว่า การเทียบตน
ตามแบบ (Identification) “ซึ่งเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งซึ่งช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด
ของตัวเองโดยอาศัยความสำเร็จของบุคคลอื่นหรือหมู่คณะ ตัวอย่างเช่น การที่คนเราผูก
พันตัวเองกับบุคคลอื่นหรือกิจกรรมที่เราพอใจ เด็กผู้ชายมักผูกพันกับบิดาและลอก
เลียนท่าทางและลักษณะนิสัยต่าง ๆ จากบิดา การเทียบตนตามแบบนี้ช่วยให้ผลดี
สำหรับคน ส่วนใหญ่ แต่มีใช้วิธีการปรับตัวที่ช่วยแก้ปัญหาตรงจุด และอาจจะนำไปสู่
ผลร้าย หรือการปรับตัวที่ผิดได้ เช่น ในกรณีเด็กวัยรุ่นชายคนหนึ่งถือเอานักเลงใหญ่
ซึ่งมีพฤติกรรมขัดแย้งและเป็นภัยต่อสังคมเป็นแบบอย่าง การลอกเลียนแบบอย่างที่ไม่
ดีงาม เช่น การเสพยาเสพติด การมั่วสุม อาจนำไปสู่อาชญากรรม เช่น ชิงทรัพย์
จี้ปล้น ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ปรากฏในชีวิตจริง” (นิภา นิธยาชน 2530 : 102) แม้แต่ใน
นิทานคำกลอนตัวละครอย่างเช่นกงคาประลัย ก็ใช้วิธีเทียบตนตามแบบบิดาที่เป็น
หัวหน้าโจร ซึ่งถึงแม้จะเป็น พฤติกรรมที่ขัดแย้งและเป็นภัยต่อสังคม แต่กงคาประลัยก็
เกิดความภาคภูมิใจที่ได้เลียนแบบพฤติกรรมของบิดาของตนไว้

2. การปรับตัวเมื่อรู้สึกอิจฉาริษยา

เมื่อกงคาประลัยรู้สึกอิจฉาริษยา ก็ได้เลือกวิธีการปรับตัวดังนี้

2.1 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

คงคาประลัยอยู่ในความเลี้ยงดูและเปรียบเสมือนเป็นบุตรของท้าวอินธุมาศและนางจันทรถลออกมา จนกระทั่งเมื่อนางจันทรถตั้งครรภ์ คงคาประลัยก็เกิด ความอิจฉาริษยาบุตรในครรภ์ของนางจันทรถ ด้วยความกลัวว่า ท้าวอินธุมาศและมเหสี จะรักบุตรของตนเองมากกว่าตน ดังความว่า

อันลูกตัวชั่วช้าไม่หาญหัก
ลูกของเขาเขาก็ตั้งจะบำเรอ

ไไหนจะรักลูกเลี้ยงเคียงเสนอ
เราจะเกื้ออยู่เปล่าเปล่าไม่เข้าการ

(สิงหไกรภพ : 10)

ในทางจิตวิทยาเชื่อว่าเด็กมักจะอิจฉาน้องที่เกิดใหม่ และถ้าบิดามารดาสนใจเอาใจใส่ต่อตัวน้องมาก ก็จะทำให้เกิดปฏิกิริยาแกล้งแค้นเด็ก เพราะเด็กจะคิดว่าเขาเคยเป็นศูนย์กลางแห่งความรักของบิดามารดา เมื่อน้องเกิดขึ้นมาอีกคนก็จะถูกแบ่งความรักออกไปซึ่งเป็นเรื่องที่เขาอยากยอมรับไม่ได้ (นิภา นิธยาชน . 2530 : 137) คงคาประลัยเองก็เช่นเดียวกันเมื่อเกิดความหวาดกลัวต่ออนาคตของตนที่ตนไม่ใช่ลูกที่แท้จริงของท้าวอินธุมาศ ทำให้คงคาประลัยมีความกดดันและแก้ไขความกดดันนั้นด้วยการแสดงความก้าวร้าวออกมาเพื่อลบล้างความรู้สึกอิจฉาเด็กที่อยู่ในครรภ์ของนางจันทรถ อารมณ์อิจฉาริษยานี้ สวนา พรพัฒน์กุล (2520 : 91) ได้อธิบายสอดคล้องกันว่า “เป็นความรู้สึกไม่ปลอดภัย สาเหตุของความอิจฉาริษยาที่พบบ่อย ๆ ในเด็กคือ การมีน้องคนใหม่ ความสนใจของบิดามารดาที่มีต่อน้องคนใหม่จะเร้าให้เกิดความอิจฉาริษยาในเด็กขึ้น ส่วนวิธีการแสดงออกจะเปลี่ยนแปลงไปตามวัย เช่น การโจมตีด้วยวาจาหรือกำลังกาย” ดังนั้นคงคาประลัยจึงต้องการระบายความรู้สึกอิจฉาริษยาโดยเลือกใช้พฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าว ด้วยการกะเกณฑ์ไพร่พลไว้หลายหมื่นคน เพื่อที่จะก่อการกบฏต่อท้าวอินธุมาศ ดังความว่า

แล้วโลมเล้าเอาใจพวกไพร่พล	ชุมนุมคนสงครามตามกระทรวง
เข้าเกลี้ยกล่อมพร้อมไพร่ได้หลายหมื่น	พอเที่ยงคืนออกประดับโกล้งหวง
ก็ครีกครื้นต้นเพลิงพลอยทะเลว	ไพร่ทั้งปวงโห่ลั่นสนั่นดัง

(สิงหไกรภพ : 10)

2.2 การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization)

เมื่อก่อนการกบฏสำเร็จแล้วคงคาประลัยก็ต้องการที่จะประหารชีวิตท้าวอินธุมาศและนางจันทร โดยใช้การอ้างเหตุผลขึ้นมาว่า ในอดีตท้าวอินธุมาศเป็นผู้ฆ่าบิดาของตน ในครั้งนี้เป็นโอกาสของคนที่จะต้องแก้แค้นให้กับบิดา ดังความว่า

พระพาราในชะดาก็ตกอับ	จะโจมตีจับจอมเจ้าบุรีศรี
ทำลายล้างเสียให้วาววายชีวิ	ด้วยเคมีที่ฆ่าพ่อถวายชนม์
จะแก้แค้นแทนคุณพระปิตุเรศ	ให้เรื่องเดชลือแจ้งทุกแห่งหน

(สิงหไกรภพ : 10)

คงคาประลัยใช้วิธีปรับตัวโดยกลบเกลื่อนความรู้สึกในใจว่าตนเองกำลังเนรคุณต่อผู้ที่เลี้ยงดูมา จึงอ้างว่าที่เข้าไปเช่นนั้นก็เพื่อแก้แค้นแทนบิดาของตน และแสดงให้เห็นว่าตนเป็นบุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดาของตน แต่แท้ที่จริงคงคาประลัยกลบเกลื่อนความรู้สึกผิดของตนที่ก่อการกบฏต่อท้าวอินธุมาศ ดังนั้นการอ้างเหตุผลนี้จึงตรงกับที่ สวนา พรพัฒน์กุล (2522 : 105) ได้อธิบายว่า “เป็นการให้เหตุผลที่ผิดทั้ง ๆ ที่รู้ เพื่อเป็นการรักษาการเป็นที่ยอมรับนับถือทางสังคมและเพื่อรักษาการนับถือตนเองไว้ เหตุผลที่ให้ให้เป็นเหตุผลที่มีต่อความผิดพลาดหรือการกระทำที่ไม่น่าปรารถนาของเขา และมักเป็นเหตุผลที่เป็นที่ยอมรับทางสังคม” เมื่อคงคาประลัยใช้วิธีการหา

เหตุผลเข้าข้างตนเอง ก็ช่วยให้คงคาประลัยระบายความคับข้องใจให้เบาบางลง และ
บรรเทาความรู้สึกว่ามีปมด้อยลงได้

เมื่อคงคาประลัยได้ครองเมืองแล้วจึงแต่งตั้งเพื่อน ๆ ของตนเป็น “เจ้านาย
 ท้าวพระยาเสนาใน” หลังจากครองเมืองได้ไม่นานก็เกิดยุคเจริญ เนื่องจากคงคาประลัย
 ปกครองบ้านเมืองไม่เป็น และเพื่อนที่แต่งตั้งขึ้นก็น้อยโกงและสร้างความเดือดร้อนให้
 ประชาชน ดังความว่า

ตั้งแต่คงคาประลัยมันได้เมือง	ก็ขัดเคืองทุกอาณาประชาราษฎร
เสนาข้าฝ้านั้นเหล่าโลภ	เหลือละโมภมิแต่ล่อข้างน้อยฉล
ปรักษาความกดกินแต่สินบน	จนฝูงคนทุกข์ตรอมระกำใจ

(สิงหไกรภพ : 30)

จะเห็นได้ว่าคงคาประลัยแต่เดิมเป็นลูกโจรมิใช่เชื้อสายกษัตริย์ ลักษณะนิสัย
 ก็พาลและหยาบช้า เมื่อได้ขึ้นปกครองบ้านเมืองก็ปกครองไปตามนิสัยหรือสันดานของ
 โจร จึงทำให้คงคาประลัยต้องพบจุดจบดังนี้คือ

ฝ่ายเสนาข้าทูลละอองบาท	ขององค์ท้าวอินธุมาศที่สูญหาย
ขึ้นจับคงคาประลัยในปราสาท	กับอำมาตย์ที่มันตั้งขึ้นใหม่ใหม่
เอาฟาดฟันบันศิริษะจะเสียบไว้	หวังมิให้ดูเยี่ยงเขาอย่างกัน

(สิงหไกรภพ : 31)

กล่าวได้ว่าคงคาประลัยเป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมการปรับตัวในทางที่ผิด เนื่องจากแสดงพฤติกรรมเทียบตนตามแบบบิดาที่เป็นหัวหน้าโจร ซึ่งมีพฤติกรรมที่ขัดแย้งและเป็นภัยต่อสังคม ลักษณะนิสัยที่คงคาประลัยเทียบตนตามแบบมานั้น ทำให้คงคาประลัยต้องพบจุดจบก่อนวัยอันสมควร

2.2 พราหมณ์เทพจินดา

ภูมิหลัง

พราหมณ์เทพจินดาเป็นบุตรของพราหมณ์วิรุณฉาย ก่อนที่พราหมณ์วิรุณฉายจะเสียชีวิตได้สั่งเสียให้พราหมณ์เทพจินดาออกตามหาผู้มีบุญ เพื่อที่จะได้ฝังพาทายหน้า ซึ่งพราหมณ์เทพจินดาก็ออกตามหาจนพบกับทารกคนหนึ่งคือสิงห์ไกรภพ พราหมณ์เทพจินดาจึงขโมยทารกนั้นแล้วหนีไป ขณะเดินทางเข้าไปในป่าก็พบกับยักษ์พินทุมารซึ่งมีหน้าที่เฝ้าต้นสรรพยาอยู่ ยักษ์พินทุมารเห็นว่ามีผู้บุกรุกต้นสรรพยาจึงออกมาเพื่อจะทำร้ายพราหมณ์เทพจินดา ซึ่งก็ทำให้พราหมณ์เทพจินดาเกิดความกลัวและอ่อนวอนขอชีวิตตนและน้องอย่างน่าสงสาร ทำให้ยักษ์พินทุมารเกิดความเอ็นดูและอาสาที่จะให้การเลี้ยงดูทั้งคู่ให้เป็นเสมือนบุตรของตน พราหมณ์เทพจินดาและสิงห์ไกรภพจึงอยู่ในความเลี้ยงดูของยักษ์พินทุมารเป็นเวลา 14 ปี ซึ่งตลอดเวลาพราหมณ์เทพจินดาก็ปิดบังในเรื่องชาติกำเนิดของสิงห์ไกรภพ จนกระทั่งสิงห์ไกรภพเติบโตขึ้นและสงสัยในชาติกำเนิดของตน พราหมณ์เทพจินดาก็เกิดความกลัวว่าถ้าสิงห์ไกรภพทราบความจริงตนก็จะต้องได้รับโทษ พราหมณ์เทพจินดาจึงซัดโทษความผิดให้ยักษ์พินทุมารว่ายักษ์พินทุมารไม่ใช่บิดาที่แท้จริงของสิงห์ไกรภพ หากแต่ยักษ์พินทุมารจับทั้งคู่มาไว้เพื่อเลี้ยงเป็นเสมือนลูกของตน ทำให้สิงห์ไกรภพโกรธยักษ์พินทุมารมากและชักชวนพราหมณ์เทพจินดาเดินทางกลับบ้านเมืองของตน เมื่อเดินทางมาถึงบ้านของพราหมณ์เทพจินดา ก็มีพราหมณ์เฒ่าผู้หนึ่งบังเอิญเล่าความจริงให้สิงห์ไกรภพฟังว่าพราหมณ์เทพจินดามีไซ้พี่ชายแท้ ๆ ของสิงห์ไกรภพทำให้สิงห์ไกรภพโกรธมาก พราหมณ์เทพจินดาจึงแก้ปัญหาด้วยการกล่าวหาว่าพราหมณ์เฒ่าผู้นั้นเป็นคนพินเพื่อน

พร้อมทั้งโกหกว่าตนและสิ่งไหนกรภาพเป็นพี่น้องที่แท้จริง ซึ่งเมื่อสิ่งไหนกรภาพจับได้ว่าพราหมณ์เทพจินดาโกหกก็ออกเดินทางจากไปทันที พราหมณ์เทพจินดาจึงเกิดความกลัวว่าจะถูกลงโทษจึงออกเดินทางตามหาท้าวอินธุมาศและมเหสีเพื่อหวังจะมีที่พึ่งได้ เมื่อพราหมณ์เทพจินดาได้เข้าเฝ้าท้าวอินธุมาศแล้ว ก็หลีกเลี่ยงที่จะเล่าความจริงว่าตนคือผู้ที่ลักพาสิ่งไหนกรภาพไป แต่กลับซัดโทษว่าความผิดพลาดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นเพราะยักษ์พินทุมารเพียงผู้เดียว ซึ่งก็ทำให้ท้าวอินธุมาศไม่ได้โกรธเคืองพราหมณ์เทพจินดาแต่กลับไว้ใจให้พราหมณ์เทพจินดาออกติดตามหาสิ่งไหนกรภาพกลับมาให้ได้ พราหมณ์เทพจินดาจึงรู้สึกโล่งใจขึ้นและออกติดตามหาสิ่งไหนกรภาพต่อไป

จะเห็นได้ว่าลักษณะการปรับตัวของพราหมณ์เทพจินดาจะเกิดจากความคับข้องใจ 2 สาเหตุด้วยกันคือ สาเหตุของการเกิดภัยคุกคามและความกลัว ซึ่งการปรับตัวของพราหมณ์เทพจินดาจะมีลักษณะดังนี้คือ

พฤติกรรมการปรับตัว

พฤติกรรมการปรับตัวของพราหมณ์เทพจินดาที่เห็นเด่นชัดก็คือการแสดงพฤติกรรมปรับตัวเมื่อเกิดความกลัวหรือเกิดภัยอันตรายถึงตน

1. การปรับตัวเมื่อเกิดภัยคุกคาม

เมื่อพราหมณ์เทพจินดาเกิดความรู้สึกว่าจะมีภัยคุกคามถึงตน ก็ได้เลือกใช้การปรับตัวโดยใช้ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromise Reaction) กล่าวคือ เมื่อพราหมณ์เทพจินดาออกตามหาจนพบกับทารกสิ่งไหนกรภาพ และเชื่อว่าทารกสิ่งไหนกรภาพเป็นผู้มีบุญที่ตนจะพึ่งพาได้ในอนาคต พราหมณ์เทพจินดาจึงขโมยทารกนั้นหนีไปจนกระทั่งพบกับยักษ์พินทุมารซึ่งมีหน้าที่เฝ้าต้นสรพยา ยักษ์พินทุมารคิดว่าพราหมณ์เทพจินดาจะมาขโมยต้นสรพยาจึงคิดที่จะทำร้าย ทำให้พราหมณ์เทพจินดาเกิดความหวาดกลัวว่ายักษ์จะฆ่าตนและน้อง กลัวจะมีภัยคุกคามเกิดขึ้น ซึ่งภัยคุกคามนั้น นิภา นิธยาน (2530 : 82) ได้กล่าวว่า “ภัยคุกคามยังมีมากเพียงไร ก็ยิ่งสร้างความรู้สึกรู้สึก

หวั่นกลัวขึ้นมากเพียงนั้น และการปรับตัวของคนเราเมื่อเกิดความรู้สึกหวั่นกลัวภัยอันตราย เป็นการกระทำเพื่อขจัดภัยอันตรายที่เกิดขึ้นหรือเพื่อลดและผ่อนคลายอันตรายที่คาดว่าจะเกิดขึ้น” ดังนั้นพราหมณ์เทพจินดาจึงใช้พฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบ ประนีประนอมขอความสงสารและเห็นใจจากยักษ์พินทุมาร ดังความว่า

เจ้าพราหมณ์น้อยวันทาพระยายักษ์	ทอดน่องรักองค์สันมิงขวัญหาย
ว่าฉันนี้พี่น้องทั้งสองชาย	พ่อแม่ตายสิ้นสูญประยูรวงศ์
อยู่บ้านเมืองเคืองขัดด้วยอาหาร	จึงเซซานมาที่ในไพรระหง
ดาขออย่ามาฉนให้ปลดปลง	หลานจะตรงไปเมืองมิลิตา
เที่ยวขอข้าวชาวบ้านให้ทานน้อง	เจ้ารำร้องอยากนมเป็นนักรหนา
ถูกประหลังก่าไลที่ใส่มา	ตามแต่ตาจะประสงค์จึงเอาไป

(สิงห์ไกรภพ : 27)

การที่พราหมณ์เทพจินดาใช้หลักประนีประนอมกับยักษ์พินทุมาร ทำให้ยักษ์พินทุมารเกิดความรักและสงสารจึงรับทั้งคู่มาลี้ภัยเป็นบุตรบุญธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่าการปรับตัวของพราหมณ์เทพจินดาในครั้งนี้ได้รับผลที่ดีมากกว่าที่คาดไว้ คือนอกจากจะปลอดภัยแล้วยังได้ผู้ให้การอุปถัมภ์เลี้ยงดูตนและน้องอีกด้วย

ยักษ์พินทุมารได้ให้การอบรมเลี้ยงดูทั้งสองเป็นอย่างดี รวมถึงการถ่ายทอดวิชาอาคมให้แก่ทั้งสองคนอย่างไม่หวงแหน ดังความว่า

พระยายักษ์รักบุตรแสนทวี	ให้สองศรีเรียนเวทวิเศษมนต์
แม่นไพรมีมาให้กล้าหาญ	จึงโหมอ่านวิทยาเป็นท่าฝน
ให้มีคมิคปิดแสงพระสุริยน	บรรดาคนข้าศึกไม่เห็นกาย

แม้ในศาสตราอาวุธจะถูกเข้า
ทั้งสองคนเล่ามนต์สังฆวัชยา

ให้เสกเป่าลงแล้วก็แผ้วหาย
ไม่เคลื่อนคลายจำได้ดังใจปอง

(สิงห์ไกรภพ : 36)

2. การปรับตัวเมื่อเกิดความกลัว

เมื่อพราหมณ์เทพจินดาเกิดความรู้สึกกลัวจะใช้วิธีการชักโทษผู้อื่น
(Projection) เพื่อความปลอดภัยของตนเอง กล่าวคือ

พราหมณ์เทพจินดาและสิงห์ไกรภพอาศัยอยู่กับยักษ์พินทุมารเป็นเวลาถึง
14 ปีโดยที่พราหมณ์เทพจินดาได้ปิดบังเกี่ยวกับชาติกำเนิดของสิงห์ไกรภพมาโดยตลอด
เพราะกลัวว่าหากสิงห์ไกรภพทราบความจริงว่าตนเป็นผู้พรางสิงห์ไกรภพมาจากบิดา
มารดา สิงห์ไกรภพก็จะโกรธและอาจจะลงโทษตนได้ ดังนั้นพราหมณ์เทพจินดาจึงอยู่
อย่างกังวลใจมาตลอด จนเมื่อสิงห์ไกรภพเกิดความสงสัยในชาติกำเนิดของตนว่า
ตนเกิดจากอะไรและมาจากไหน พราหมณ์เทพจินดาจึงใช้การปรับตัวแบบชักโทษ
ผู้อื่น (Projection) โดยชักโทษว่ายักษ์พินทุมารเป็นผู้ที่จับเรา 2 คนพี่น้องมาเลี้ยงไว้
ดังความว่า

พี่กับเจ้าชาวเมืองมิลิตา
พี่กับน้องท้องเดียวเที่ยวเดินเล่น
มาเลี้ยงไว้ในคูหาเป็นช้านาน
จะบอกน้องแล้วก็เห็นยังเด็กอยู่
จึงจำจนทนทนทุกวันนี้ไป

แต่บิดาชนีนั่นวายปราณ
ยักษ์ไปเห็นจับได้ไม่สังหาร
จะคิดอ่านออกให้พ้นก็จวนใจ
กลัวว่ารู้ถึงยักษ์จะดักภัย
แล้วกอดน้องร้องไห้ระทมกาย

(สิงห์ไกรภพ : 40)

ผลจากการที่พราหมณ์เทพจินดาใช้การปรับตัวแบบขัดโทษความผิดให้กับ
ยักษ์พินทุมาร ทำให้สิงห์ไกรภพโกรธยักษ์พินทุมารและชักชวนพราหมณ์เทพจินดาหนี
จากไป จนยักษ์พินทุมารต้องตรอมใจตาย

เมื่อพราหมณ์เทพจินดาพาสิงห์ไกรภพกลับบ้านของตนและได้พบกับ
พราหมณ์เฒ่าซึ่งเป็นผู้เล่าให้สิงห์ไกรภพฟังว่าพราหมณ์เทพจินดาเป็นบุตรคนเดียวของ
บิดามารดา ดังนั้นสิงห์ไกรภพจึงมิใช่น้องที่แท้จริงของพราหมณ์เทพจินดาเมื่อความจริง
ถูกเปิดเผย พราหมณ์เทพจินดาก็เกิดอาการตกใจโดยแสดงอาการ “หน้าซีดสลดจิต ดัง
ชีวิตชีวังจะสังขาร” เมื่อความคับข้องใจเกิดขึ้นเพราะความกลัว ทำให้พราหมณ์
เทพจินดาใช้การปรับตัวแบบขัดโทษให้กับผู้อื่น ซึ่งก็คือการขัดโทษความผิดให้กับ
พราหมณ์เฒ่า โดยกล่าวหาว่าพราหมณ์เฒ่าเป็นบุคคลที่พินเพื่อนไม่น่าเชื่อถือ ดังความว่า

นี่แน่พ่อขื่อนี้เป็นจนจิต	มิควรคิดสงสัยมาไถ่ถาม
จันจะเชื่อว่าจาอิตาพราหมณ์	แก่พลุ่มพล่ามพูดพรั้าเทียวหยาเป
คู่พินเพื่อนเหมือนบ้าหน้าเป็นหลัง	เอาจริงจังกี้ไม่ได้ทำไพล่ผล
คนพิการบาญชีเขาแทงเท	เจ้าโมโหโไว้เว้ทุกสิ่งอัน
พี่บอกความตามจริงยังกริ่งแหมง	ไซ้จะเกลี้ยงเอาเท้งมาเสกสรร
พ่อแม่ตายไว้ญาติขาดพงศ์พันธุ์	ได้เห็นกันพี่กับน้องทั้งสองเรา

(สิงห์ไกรภพ : 50)

แต่สิงห์ไกรภพไม่เชื่อในคำพูดของพราหมณ์เทพจินดา ดังนั้นจึงหนีจากไป
ทำให้พราหมณ์เทพจินดาเกิดความร้อนตัว กลัวความผิด กลัวว่าสิงห์ไกรภพจะโกรธและ
เกลียดตน จึงแสวงหาวิธีเอาตัวรอดโดยการออกตามหาท้าวอินธุมาศและนางจันทร
เพื่อหวังที่จะได้พึ่งพาเวลาที่สิงห์ไกรภพโกรธและจะลงโทษตน หลังจากตามหาจนพบ

ทำอินธุมาสและมเหสีแล้ว พราหมณ์เทพจินดาก็กลัวว่าทำอินธุมาสจะลงโทษตนที่ตนเป็นผู้ลักพาสิงห์ไกรภพไป จึงใช้วิธีหลีกเลียงที่จะเล่าความจริงทั้งหมด โดยขัดโทษความผิดไปให้ยักษ์พินทุมาร ดังคำกลอนที่ว่า

ได้ทราบข่าวราวเรื่องโอรสรัก	ว่ายักษ์ลักเอาไปไว้ในคูหา
กรุงกระษัตริย์ตรัสถามสงก	พราหมณ์จินดาทูลความตามทำนอง
ว่าเดิมกุมภพันธ์พาเข้าไปไว้	กับหน่อไทได้เห็นกันเป็นสอง
ขุนยักษ์ใช้ให้เลี้ยงรักเพียงน้อง	มีผ้าทองทำอุให้กุมาร

(สิงห์ไกรภพ : 67)

ในความเป็นจริงพราหมณ์เทพจินดาเป็นผู้ลักพาสิงห์ไกรภพเข้าไปในป่า และต่อมาจึงหลงเข้าไปพบกับยักษ์พินทุมาร แต่พราหมณ์เทพจินดากลับโกหกว่า ยักษ์ได้ลักพาตนไปพบกับสิงห์ไกรภพ ซึ่งกล่าวเหมือนว่าสิงห์ไกรภพถูกลักพาตัวมาก่อนแล้วและตนเป็นผู้ที่ถูกยักษ์พามาเพื่อ “ใช้ให้เลี้ยงรักเพียงน้อง” คือให้มีหน้าที่เลี้ยงดูสิงห์ไกรภพให้เติบโตใหญ่ นอกจากนี้ยังโกหกว่า

จนใหญ่กล้าข้ามแดนลงให้แจ้งการ	ว่าขุนมารลักพาเอามาไว้
จึงลวงล่อขอวิชาพระยายักษ์	สิทธิศักดิ์ทรงเวทตามเพศไสย

(สิงห์ไกรภพ : 67)

ทั้งที่ความจริงยักษ์พินทุมารได้บอกไว้แล้วว่า “จะเลี้ยงเจ้ารักเท่าโอรสา” ดังนั้น จึงสอนความรู้ให้แก่ทั้งสองโดยมิได้ห้ามหวง ยกเว้นเพียงแต่ห้ามทั้งสองเข้าไปในห้องที่มีต้นสรรพยาเท่านั้น แต่เมื่อพราหมณ์เล่าเรื่องกลับกล่าวถึงยักษ์พินทุมารในทางที่ไม่ดี อีกทั้ง

ยังกล่าวว่า “ขุนมารให้ชื่อข้าจินดาพราหมณ์” ทั้งที่ความจริงแล้วชื่อนี้พราหมณ์วิรุณฉายเป็นผู้ตั้งชื่อให้ตั้งแต่แรกเริ่มว่า

มหาพราหมณ์นามชื่อวิรุณฉาย
จึงสังเขปชื่อเทพจินดา

มีบุตรชายแน่น้อยแสนหา
ชันษาพราหมณ์น้อยสิบสองปี

(สิงหไกรภพ : 22)

นอกจากนี้พราหมณ์เทพจินดายังโกหกต่อว่า การที่ตนและสิงหไกรภพต้องพลัดพรากจากกัน เนื่องจาก

พระโณมขององค์สิงหไกรภพ
ได้ทวงทีหนิกุมภันท์มันก็ตาม
หน่อกระษัตริย์พลัดข้าบนอากาศ
เที่ยวติดตามถามข่าวถึงท้าวไท

ได้เรียนจบมนต์เวทไม่เข็ดขาม
จนถึงความมรณานิคาสัย
ต่างแคล้วคลาดมิได้เห็นเป็นโณน
จงกราบได้บาทของสุ์พระทรงธรรม

(สิงหไกรภพ : 67)

ทั้งที่ความจริงสิงหไกรภพเป็นฝ่ายหนีพราหมณ์เทพจินดาไป มิได้เกิดจากการ “พลัด” หรือ “หลงทางกัน” อย่างที่กล่าวไว้ จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการปรับตัวของพราหมณ์เทพจินดา โดยการบิดเบือนความจริงเช่นนี้ เนื่องจากกลัวความผิดที่ตนเป็นผู้ลักพาสิงหไกรภพไป จึงโยนความผิดทั้งหมดให้กับผู้อื่นซึ่งก็คือยักษ์พินทุมารที่เสียชีวิตไปแล้ว ในทางจิตวิทยาถือว่าการปรับตัวประเภทนี้เป็นวิธีที่นิยมแพร่หลาย เพราะมนุษย์เรามีธรรมชาติอย่างหนึ่งคือ การที่จะยอมรับว่าตนเองเป็นผู้ผิดนั้นทำได้ยากมาก การชดโโทษเช่นนี้จึงทำให้รู้สึกสบายใจขึ้น (นิภา นิธยาน 2530 : 92)

และผลที่ได้จากการที่พราหมณ์เทพจินดาใช้วิธีการปรับตัวแบบขัดโทษความผิดให้กับยักษ์พินทุมมาร ทำให้ท้าวอินธุมาศและนางจันทรวีว้างใจให้พราหมณ์ช่วยออกตามหาหาสิ่งไกรภพให้กลับมาให้ได้

ในที่สุดเมื่อพราหมณ์เทพจินดาได้พบและช่วยเหลือสิ่งไกรภพในการทำสงครามกับเมืองมารันจนได้รับชัยชนะ สิ่งไกรภพก็ให้พราหมณ์เทพจินดาครองเมืองมารันสืบต่อไป

สรุปได้ว่าพฤติกรรมกรรมการปรับตัวของพราหมณ์เทพจินดามีลักษณะประนีประนอมเมื่อเกิดภัยถึงตัว ในขณะที่เดียวกันแม้จะดำรงพรตเป็นผู้ทรงศีล แต่ก็มักจะแก้ปัญหาโดยการขัดโทษความผิดให้กับผู้อื่นไป เพื่อหลีกเลี่ยงความผิดของตนเอง

2.3 สิ่งไกรภพ

ภูมิหลัง

สิ่งไกรภพมีสภาพครอบครัวแตกแยกเพราะท้าวอินธุมาศและมเหสีไม่ได้ให้การเลี้ยงดูมาตั้งแต่เด็ก ทั้งนี้เนื่องจากพราหมณ์เทพจินดาขโมยสิ่งไกรภพไป และได้ไปอาศัยอยู่กับยักษ์พินทุมมาร โดยที่สิ่งไกรภพถูกปิดบังเรื่องชาติกำเนิดของตนมาโดยตลอด แต่วันหนึ่งเมื่อสิ่งไกรภพทราบความจริงว่าตนไม่ใช่บุตรที่แท้จริงของยักษ์พินทุมมาร สิ่งไกรภพก็เกิดความโกรธแค้นยักษ์พินทุมมารที่ปิดบังความจริงเกี่ยวกับชาติกำเนิดของตน จึงต่อว่ายักษ์พินทุมมารและชวนพราหมณ์เทพจินดาหนีจากไป ทำให้ยักษ์พินทุมมารตรอมใจตาย เมื่อยักษ์พินทุมมารตายแล้วสิ่งไกรภพก็ระลึกถึงความดีของยักษ์พินทุมมารที่เลี้ยงดูตนมาจนเติบโตใหญ่ จึงทำให้สิ่งไกรภพขัดโทษให้เป็นความผิดของพราหมณ์เทพจินดาว่าเป็นผู้ทำให้ยักษ์พินทุมมารต้องตรอมใจตาย เมื่อสิ่งไกรภพทราบความจริงอีกครั้งว่า พราหมณ์เทพจินดาไม่ใช่พี่ชายของตน สิ่งไกรภพก็เกิดความโกรธแค้นปรึกษาพราหมณ์เทพจินดาอย่างรุนแรงที่โกหกและปิดบังความจริงมาโดยตลอด จากนั้นสิ่งไกรภพก็เดินทางจากไป

ในด้านความรัก สิงห์ไกรภพได้พบรักกับนางสร้อยสุดาบุตรของท้าว จตุพักตร์ เจ้าเมืองมารัน สิงห์ไกรภพลักลอบเข้าห้องนางสร้อยสุดาหลายครั้งจนกระทั่ง นางตั้งครรภ์ ทั้งคู่จึงหนีจากเมืองมารันไปทำให้ท้าวจตุพักตร์โกรธและยกทัพตามไป สิงห์ไกรภพจึงต่อสู้กับท้าวจตุพักตร์อย่างไม่เกรงกลัว แต่ฝ่ายท้าวจตุพักตร์มีทหาร มากมายจึงสามารถชิงตัวนางสร้อยสุดากลับเมืองมารันได้ ทำให้สิงห์ไกรภพโศกเศร้า เสียใจมากถึงขนาดไม่มีกำลังใจที่จะเดินทางต่อไป จนพราหมณ์เทพจินดามาพบเข้าจึง ช่วยเหลือให้สิงห์ไกรภพได้กลับเมืองโกญจา และได้พบกับบิดามารดาที่แท้จริง การได้ กลับมาพบกับบิดามารดาและได้ปกครองเมืองโกญจาก็ไม่อาจทำให้สิงห์ไกรภพคลาย จากความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องจากนางสร้อยสุดา มา ทำให้ท้าวอินธุมาศต้องแก้ไขปัญหาค ด้วยการส่งทูตไปขออนางสร้อยสุดาจากท้าวจตุพักตร์ ทำให้ท้าวจตุพักตร์โกรธและยก กองทัพมาทำสงคราม สิงห์ไกรภพจึงออกรบด้วยตนเองและฆ่าท้าวจตุพักตร์ตายด้วย ความโกรธแค้นที่ท้าวจตุพักตร์กีดกันความรักของตนกับนางสร้อยสุดา เมื่อท้าวจตุพักตร์ ตายแล้วสิงห์ไกรภพก็นำศพกลับไปให้นางมณฑาวดีมเหสีของท้าวจตุพักตร์ ขณะที่ เสด็จขึ้นหน้ากับนางมณฑาวดี สิงห์ไกรภพก็แสดงความเคารพต่อนางมณฑาวดีพร้อมทั้ง ออกตัวว่าตนไม่ได้ตั้งใจที่จะทำร้ายท้าวจตุพักตร์ แต่เหตุที่ขณะต่อสู้กันเกิดยังอาวุธไม่ ทันจึงทำให้ท้าวจตุพักตร์ต้องถูกอาวุธเสียชีวิตไป ซึ่งก็ทำให้นางมณฑาวดีเข้าใจและไม่ ได้โกรธเคืองสิงห์ไกรภพ สิงห์ไกรภพจึงได้ครองคู่กับนางสร้อยสุดาต่อไป

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรม การปรับตัวของสิงห์ไกรภพจะมีสาเหตุมาจากภาวะ ความคับข้องใจ การปรับตัวในเรื่องความรัก การปรับตัวเพื่อสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น ซึ่งจะมีพฤติกรรม การปรับตัวต่อสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้คือ

พฤติกรรม การปรับตัว

สิงห์ไกรภพมีพฤติกรรม การปรับตัวที่แตกต่างกันไปตามแต่สถานการณ์ที่ ทำให้คับข้องใจ ซึ่งพฤติกรรม การปรับตัวของสิงห์ไกรภพมีดังต่อไปนี้

1. การปรับตัวต่อผู้ที่ทำให้กับข้องใจ

สิงห์ไกรภพจะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) เมื่อเกิดภาวะกับข้องใจ กล่าวคือ สิงห์ไกรภพไม่เคยทราบความจริงมาก่อนเลยว่าตนเป็นบุตรของใครมาจากไหน และเกิดมาได้อย่างไร ดังที่สิงห์ไกรภพกล่าวขึ้นมาอย่างไรเพียงสาวว่า

ข้ากับพี่นี้เกิดในหว่างเขา

ก็คนเหล่านั้นเกิดมาแต่ไหน

เหมือนเกิดแล้วเกิดต่อเหมือนหน่อไม้

น้องจะใคร่แจ้งจิตในกิจจา

(สิงห์ไกรภพ : 45)

และเมื่อสิงห์ไกรภพทราบความจริงว่ายักษ์พินทุมารไม่ใช่บิดาที่แท้จริง ความกับข้องใจก็เกิดขึ้นทำให้สิงห์ไกรภพรู้สึกโกรธแค้นยักษ์พินทุมารมากที่ปิดบังความจริงของตนไว้ ดังคำกลอนที่ว่า

พระโณมยองค์สิงห์ไกรภพ

ได้แจ้งจบความในก็ใจหาย

ชลนัยน์ไหลหลังลงพร้งพราย

ให้ระคายเคืองแค้นท้าวกุมภกันท์

(สิงห์ไกรภพ : 40)

และด้วยความไม่ยั้งคิดสิงห์ไกรภพจึงได้ชักชวนพราหมณ์เทพจินดาหนีไป ทำให้ท้าวพินทุมารตรอมใจตาย เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนไปเช่นนี้ สิงห์ไกรภพก็เกิดความเสียใจ และนึกถึงคุณความดีของยักษ์พินทุมาร ความรู้สึกผิดและความกังวลใจที่เกิดขึ้น จึงทำให้สิงห์ไกรภพขัดโทษความผิดไปให้พราหมณ์เทพจินดา ดังความว่า

คิดขึ้นมาว่าแค่พี่พราหมณ์นัก
จนบิดามาตามถึงศิริ

บอกว่าพ่อเป็นยักษ์ให้ลอบหนี
เหมือนลูกนี้ทำกรรมให้จำตาย

(สิงหไกรภพ : 45)

เมื่อความผิดถูกขัดโทษไปที่พราหมณ์เทพจินดาแล้ว สิงหไกรภพก็รู้สึกถึงความผิดของตนลดลง เพราะการกล่าวโทษผู้อื่น (Projection) นั้น สำรวมจิต สุนทราภริมย์สุข (2538 : 50) ได้อธิบายว่า “เป็นการกล่าวถึงความผิดของผู้อื่นที่ทำความผิดชนิดเดียวกัน แต่รุนแรงกว่าเพื่อให้ความรู้สึกของตนลดน้อยลง จนเกิดความรู้สึกว่าความผิดของตนเป็นเรื่องเล็กน้อย” จากเหตุการณ์นี้จะเห็นได้ว่า ผู้ที่อยากจะหนีไปจากยักษ์พินทุมาร ก็คือสิงหไกรภพเอง ส่วนพราหมณ์เทพจินดาเป็นเพียงเพื่อนร่วมทางไปด้วยเท่านั้น แต่เมื่อเหตุการณ์แปรเปลี่ยนไป จนทำให้ยักษ์พินทุมารตรอมใจตาย สิงหไกรภพกลับโยนความผิดให้กับพราหมณ์เทพจินดาโดยกล่าวหาว่าพราหมณ์เทพจินดาเป็นผู้ที่ยิงให้ตนหนีจากยักษ์พินทุมารไป ซึ่งผลจากการขัดโทษความผิดให้พราหมณ์เทพจินดา ทำให้สิงหไกรภพสบายใจขึ้น และเดินทางต่อไปจนถึงบ้านของพราหมณ์เทพจินดา

และเมื่อสิงหไกรภพทราบความจริงว่าตนเองมิใช่น้องชายที่แท้จริงของพราหมณ์เทพจินดา สิงหไกรภพก็เกิดความคับข้องใจขึ้นมาว่าทำไมพราหมณ์เทพจินดาจึงต้องปิดบังความจริงและโกหกตนเองมาโดยตลอด ทำให้สิงหไกรภพต้องแก้ไขความคับข้องใจนี้ด้วยความก้าวร้าวโดยการบริภาษพราหมณ์เทพจินดาอย่างไม่เกรงใจ ดังความว่า

น้อยหรือช่างชั่วช้าจินดาพราหมณ์
เช่นนี้อยู่ดูหน้ากันไม่ได้

จนวอนถามแล้วไม่แจ้งแห่งบุบผ
จำจะไปเสาะแสวงทุกแห่งหน

(สิงหไกรภพ : 51)

ดังนั้น สิงหไกรภพจึงหนีจากพราหมณ์เทพจินดาเพื่อลดความคับข้องใจที่เกิดขึ้น และ
ออกติดตามหาบิดามารดาที่แท้จริงของตน

2. การปรับตัวในเรื่องความรัก

เมื่อสิงหไกรภพพลัดพรากจากคนรัก ก็ใช้วิธีปรับตัวโดยใช้ปฏิกิริยา
ถดถอย (Withdrawal Reactions) กล่าวคือ เมื่อสิงหไกรภพเดินทางมาถึงเมืองมารัน ได้
พบกับนางสร้อยสุดา บุตรีของท้าวจตุพัตร์เจ้าเมืองมารัน สิงหไกรภพเกิดความรักและ
ลักลอบเข้าหานางสร้อยสุดาหลายครั้งจนกระทั่งนางตั้งครรภ์ สิงหไกรภพจึงต้องการ
พานางหนีไป เป็นเหตุให้ท้าวจตุพัตร์โกรธและทำสงครามกับสิงหไกรภพจนสามารถ
ชิงตัวนางสร้อยสุดากลับเมืองมารันไปได้ ทำให้สิงหไกรภพโศกเศร้าเสียใจเป็นอย่างมาก
ที่ต้องพลัดพรากจากนางสร้อยสุดา ดังความว่า

พระแลเหลียวเปลี่ยวเปล่าเศร้าสลด	ระทวยทดแทนชีวะจะอาสัญ
สงสารสุคนธ์น้องเจ้าครองครรรค์	มาจากกันกรรมสร้างแต่ปางใด
แสนเสียดายสายสมรอาวรณ์เทวศ	น้ำพระเนตรแดงเดือดดังเลือดไหล
ยังล่ำลึงครึกครายังอาลัย	บินไม่ไหวแหวะลงในดงดอน

(สิงหไกรภพ: 89)

แม้เมื่อสิงหไกรภพได้เดินทางกลับมาเมืองโกญจา ซึ่งเป็นเมืองของบิดา
มารดาที่แท้จริงของตน ความดีใจที่ได้พบบิดามารดาตลอดจนการได้ครอบครองเมือง
โกญจา ก็ไม่สามารถที่จะทำให้สิงหไกรภพลืมความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องพรากจาก
นางสร้อยสุดามา ถึงกับตั้งสัตย์ไว้กับตนเองว่าหากไม่ได้นางคืนมาจะ “ไม่ขอคบสตรี
จนอวสาน” ดังนั้น หลังจากออกกว่าราชกิจเสร็จแล้ว สิงหไกรภพก็กลับเข้าห้องของตน
ทันที ดังความว่า

เวลาเช้าเฝ้าสองกระษัตริย์เสร็จ แล้วเสด็จออกพระโรงรัตนจรัสใจ
 ตรัสประภาษราชการงานกรุงไกร แล้วเข้าในแท่นที่ศรีไสยา

(สิงหไกรภพ : 97)

ถึงแม้จะมีนางกำนัลที่ “ล้วนแน่นน้อยช้อยชดประณตมอบ” อยู่พร้อมหน้า แต่ก็ไม่สามารถทำให้สิงหไกรภพสนใจและคลายความเศร้าโศกเสียใจลงได้ มีแต่ทำให้สิงหไกรภพเบื่อหน่าย ดังความว่า

พระเลขเชือนเหมือนชิ่งไม่รังเกียจ มิได้เฉียดชิดสุรางค์นางสนม

(สิงหไกรภพ : 96)

เพราะสิงหไกรภพคิดว่าตนเองเคยมีนางสร้อยสุดาซึ่งงดงามและสูงศักดิ์มาเป็นมเหสีแล้ว แต่ในครั้งนี้มีแต่นางสนมกำนัลซึ่งไม่สามารถทดแทนมเหสีของตนที่พรากจากกันไปได้ ดังที่สิงหไกรภพได้เปรียบเทียบมเหสีของตนกับเหล่าสนมว่า

เคยถนอมกล่อมกลอกถึงดอกฟ้า เห็นดอกหญ้าไม่นิยมจะชมเชย
 และ
 เหมือนเคียงเคยเชษฐบุปผาสุมาลัย มาเค็ดได้ดอกหญ้าไม่น่าชม

(สิงหไกรภพ : 96)

ความคับข้องใจที่สิงหไกรภพต้องพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักไป ทำให้สิงหไกรภพโศกเศร้าเสียใจมาก ดังความว่า

ขามเสวยเคยอรรอยก็ถอยรส
แสนระกำชำประชรรัฐจวนใจ

โศกกำสรดเศร้าหมองไม่พองใส
จนมิได้ออกประภาษราชการ

(สิงหไกรภพ : 98)

สิงหไกรภพโศกเศร้าเสียใจมากจนถึงขนาดเกิดอาการเจ็บป่วย อันเป็นวิธีการปรับตัวเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาอย่างหนึ่ง ซึ่งวิธีนี้ (นิภา นิธยาน 2530 : 96) กล่าวว่า “เป็นการหลีกเลี่ยงจากสถานการณ์ที่ร้ายแรงไปสู่ความป่วยไข้หรือความบกพร่องทางกาย ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้คนเราสามารถหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาเสียได้” พฤติกรรมการปรับตัวของสิงหไกรภพด้วยวิธีนี้ จึงทำให้ท้าวอินทumasและนางจันทรร้องไห้ด้วยปัญหาด้วยการส่งทูตไปสู่ขอนางสร้อยสุดา เป็นเหตุให้ท้าวจตุพัตร์ไม่พอใจและยกทัพมาประกาศสงครามกับเมืองโกญจา สิงหไกรภพจึงขอออกรบด้วยตนเอง และเมื่อได้โอกาสสิงหไกรภพก็แสดงความก้าวร้าวโดยฆ่าท้าวจตุพัตร์ตาย เพื่อเป็นการลดความรู้สึกคับแค้นใจที่ท้าวจตุพัตร์กีดกันความรักระหว่างตนกับนางสร้อยสุดา และเมื่อท้าวจตุพัตร์ตายแล้ว สิงหไกรภพก็หมดความคับข้องใจที่มีต่อท้าวจตุพัตร์และได้นำศพท้าวจตุพัตร์กลับเมืองมารัน

3. การปรับตัวเพื่อสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น

เมื่อสิงหไกรภพต้องเผชิญหน้ากับนางมณฑาวิมลเหสีของท้าวจตุพัตร์ สิงหไกรภพจึงต้องการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างตนกับนางมณฑาวิมล จึงมีวิธีการปรับตัวดังนี้คือ

3.1 ใช้ปฏิกริยาประนีประนอม (Compromise Reactions)

เมื่อสิงหไกรภพนำศพท้าวจตุพัตร์กลับมาเมืองมารัน และต้องเผชิญหน้ากับมเหสีของท้าวจตุพัตร์ ทำให้สิงหไกรภพซึ่งไม่ได้โกรธเคืองกับนางมณฑาวิมลมาก่อนประกอบกับสิงหไกรภพเป็นผู้ฆ่าท้าวจตุพัตร์สามีของนางตาย สิงหไกรภพจึง

รู้สึกว่าจะต้องใช้หลักประนีประนอมเพื่อสร้างสัมพันธภาพกับนาง โดยยอมอ่อนน้อม
 แสดงความเคารพให้นางมณฑาดีทั้ง ๆ ที่ตนเป็นผู้ชนะสงคราม ดังความว่า

ฝ่ายพระองค์ทรงมหาวรฤทธิ์	เข้านั่งชิดโคมฉายสายสมร
น้อมบังคมชนนีชูลีกร	พระมารดรจงโปรดที่โทษทัณฑ์

(สิงหไกรภพ : 118)

3.2 การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization)

เมื่อแสดงความเคารพนบนอบต่อนางมณฑาดีแล้ว สิงหไกรภพก็ยก
 เหตุผลขึ้นมาแก้ตัวว่าที่ต้องฆ่าท้าวจตุพัคค์ตายนั้นเพื่อเป็นการป้องกันตัว ดังความว่า

อันธรรมชาติฟ้าดินถิ่นทวีป	ย่อมรักชีพชีวาจนอาสัญ
พระยกทัพนับแสนไปแน่นนันต์	จะผลาญวงศ์พงศ์พันธุ์ให้บรรลัย
จึงต้องสู้ภูวนารถพลาดพลั้ง	มิทันยังอาวุธสุดแก้ไข
ซึ่งเดิมเหตุเภทพาลประการใด	ย่อมทราบได้บาปสาธพัน

(สิงหไกรภพ : 118)

เป็นการยกเหตุผลอ้างถึงความจำเป็นในการป้องกันชีวิตของตน จนทำให้พลาด
 ยังอาวุธไม่ทันทำให้ท้าวจตุพัคค์ต้องตาย “การอ้างเหตุผลเข้าข้างตนเองนี้เป็นการ
 รักษาหน้าของตน และทำให้ได้รับความเห็นใจจากสังคมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้”
 (ศิริโสภาคย์ บุรพาเดช . 2528 : 266) พฤติกรรมการปรับตัวของสิงหไกรภพในตอนนี
 จึงสามารถแก้ไขความขุ่นข้องหมองใจระหว่างตนกับนางมณฑาดีมิเหสีของท้าว
 จตุพัคค์ไปได้ และได้ครองคู่กับนางสร้อยสุดาต่อไป

2.4 รามวงศ์

ภูมิหลัง

รามวงศ์มีสภาพครอบครัวแตกแยกเพราะเมื่อเกิดมาก็ได้อยู่กับนางสร้อยสุดาผู้เป็นมารดาเพียงฝ่ายเดียว หน้าซำต่อมาเมื่อได้พบกันพร้อมหน้าทั้งบิดามารดาคือสิงห์ไกรภพและนางสร้อยสุดา รามวงศ์ก็ไม่สามารถอยู่กับบิดามารดาได้เนื่องจากนางมณฑาวดีได้ขอรามวงศ์ไว้ยู่เป็นเพื่อนตน ทำให้สิงห์ไกรภพและนางสร้อยสุดาไม่มีโอกาสได้เลี้ยงดูรามวงศ์เลย รามวงศ์จึงอยู่ในความเลี้ยงดูและมีความผูกพันกับนางมณฑาวดีมาก จนกระทั่งรามวงศ์อายุได้ 15 ปี ก็ต้องออกเดินทางไปยังเมืองของบิดาเพื่อร่วมงานศพของท้าวอินธุมาศกับมเหสี ขณะเดินทางรามวงศ์ถูกทหารคู่มือทรยศโดยยี่ดศาสตราวุธและจับรามวงศ์ขังกรงไว้ ขณะที่รามวงศ์ถูกขังไว้พระอินทร์ได้ลงมาช่วยอุ้มสมนางแก้วกนิรีให้กับรามวงศ์ นางแก้วกนิรีได้ช่วยเหลือรามวงศ์โดยขโมยศาสตราวุธมาคืนให้แก่รามวงศ์ รามวงศ์จึงสามารถพานางแก้วกนิรีหนีออกไปได้ ระหว่างเดินทางทั้งคู่ก็ได้พบกับผีป่าตนหนึ่งชื่อนางองออยซึ่งได้ขออาศัยเดินทางไปด้วย รามวงศ์สงสารจึงให้นางองออยเดินทางไปกับตน นางองออยเกิดความรักต่อรามวงศ์จึงออกอุบายเพื่อที่จะกำจัดนางแก้วกนิรีเสีย โดยในขณะที่รามวงศ์หลับ นางองออยก็ลวงนางแก้วกนิรีไปที่ตำราและปลักนางแก้วกนิรีตกน้ำไป เมื่อรามวงศ์ตื่นนางองออยก็โกหกว่านางแก้วกนิรีหนีตามขูไป รามวงศ์ไม่เชื่อในคำพูดของนางองออย แต่ก็ขอความช่วยเหลือจากนางองออยให้ช่วยติดตามนางแก้วกนิรี นางองออยได้ยื่นเงื่อนไขขอเป็นชายาของรามวงศ์ก่อน รามวงศ์ก็ใจอ่อนยินยอมที่จะให้นางองออยเป็นชายาของตน แต่เมื่อรามวงศ์ได้นางองออยเป็นชายาแล้วนางองออยกลับยืนยันว่านางแก้วกนิรีเป็นปีศาจและหนีตามขูไป โดยลวงรามวงศ์ไปคูที่ถ้ำของตนซึ่งมีกลิ่นซากเน่าเหม็นและบอกว่าเป็นที่อยู่ของนางแก้วกนิรี เมื่อรามวงศ์ได้ฟัง ดังนั้นก็ทราบว่านางองออยหลอกลวงตนก็เกิดความโกรธและเข้าตบตีนางองออย จนนางองออยต้องหนีไป รามวงศ์จึงต้องออกตามหานางแก้วกนิรีเพียงผู้เดียวเมื่อตามหา

ไม่พบรามวงศ์ก็เข้าใจว่านางแก้วกนิษฐีเสียชีวิตแล้วก็แสดงความโศกเศร้าเสียใจ และตั้งใจที่จะบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่นางแก้วกนิษฐี

สำหรับพฤติกรรมการปรับตัวของรามวงศ์ เมื่อรามวงศ์เกิดภาวะคับข้องใจ และเกิดความผิดหวังในเรื่องความรัก จะแสดงพฤติกรรมการปรับตัวตามสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

พฤติกรรมการปรับตัว

1. การปรับตัวต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจ

เมื่อรามวงศ์เกิดภาวะคับข้องใจขึ้น รามวงศ์มีวิธีการปรับตัวดังนี้คือ

1.1 ใช้ปฏิกริยาประนีประนอม (Compromise Reactions)

เมื่อรามวงศ์ต้องพลัดพรากจากนางแก้วกนิษฐีด้วยอุบายของนางองออยผีป่าที่แปลงร่างมา ทำให้รามวงศ์เกิดความคับข้องใจขึ้นมาว่านางแก้วกนิษฐีไปอยู่ที่ใด รามวงศ์จึงต้องอาศัยนางองออยผู้ที่พบเห็นนางแก้วกนิษฐีเป็นคนสุดท้ายมาช่วยในการตามหานางแก้วกนิษฐี แต่นางองออยต้องการที่จะเป็นมเหสีของรามวงศ์เพียงผู้เดียวจึงแกล้งหลอกรามวงศ์ว่านางแก้วกนิษฐีมีชู้ แต่รามวงศ์มีความรู้สึกไม่เชื่อถือในตัวนางองออย เพราะรู้ว่านางองออยไม่ใช่มนุษย์ ดังความว่า

พระฟังคำร่ำแถลงแห่งจิตกริ่ง

ชะรอยมีรางความทำมารยา

เห็นคิดหญิงในมนุษย์พุดมูสา

แกล้งแปลงมาเหมือนมนุษย์ทำยุคชื้อ

(สิงห ไกรภพ : 166)

ดังนั้น รามวงศ์จึงลงใจความประนีประนอมเพื่อขอความช่วยเหลือจากนางองออย ก่อน โดยยื่นเงื่อนไขว่าจะตามใจนางองออยทุกประการ และจะเชิดชูนางองออยให้เป็นมเหสีฝ่ายซ้าย ดังที่กล่าวว่า

ถ้าพบนางอย่างประสงค์จ้านใน จะตามใจสารพัดไม่ขัดกัน
จะรักเจ้าเยาวเรศเหมือนเนตรซ้าย จะรักฝ่ายอรรครศเหมือนเนตรขวา

(สิงหไกรภพ : 167)

แต่นางองออยก็ยื่นเงื่อนไขกลับมาว่าขอเป็นชายาของรามวงศ์ก่อนแล้วจึงค่อยติดตามหานางแก้วกนิษฐาให้ซึ่งรามวงศ์ก็ยินยอม เมื่อรามวงศ์ได้นางองออยเป็นชายาแล้ว นางองออยกลับโกหกรามวงศ์ว่านางแก้วกนิษฐาหนีตามผู้ที่เป็นปีศาจไปจริง ๆ ทำให้รามวงศ์แน่ใจว่านางองออยหลอกลวงตน จึงคิดว่าการใช้หลักประนีประนอมกับนางองออยคงไม่ได้ผล รามวงศ์จึงเปลี่ยนมาใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวแทน

✕ 1.2 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

เมื่อรามวงศ์ใช้ปฏิกิริยาประนีประนอมกับนางองออยไม่สำเร็จ รามวงศ์จึงเปลี่ยนมาใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวเพื่อขจัดความคับข้องใจที่มีอยู่โดยด่าว่านางองออย ดังความว่า

มีงว่าแก้วกนิษฐามีชู้ แกล้งลวงถูกกล่าวร้ายให้หน่ายแค้น
มีงใจบาปหยาบคายตัวร้ายแรง แกล้งปลอมแปลงหลอกหลอนแต่ก่อนมา
เมืงของกูอยู่ไหนบอกให้แน่ จันทอแหลแล้วจะบันพันเกศา”

(สิงหไกรภพ : 169)

เมื่อองออยยังไม่ยอมรับว่าหลอกลวงรามวงศ์ ก็ยังทำให้รามวงศ์แสดงความโกรธแค้นมากขึ้น โดยบริภาษนางองออยอย่างรุนแรงและเข้าทุบตีทำร้าย จนนางองออยหมดทางสู้ ดังความว่า

พระรามวงศ์องค์อาเจ้าชาติชั่ว	เป็นบ้าฟัวผีดิบอิฉิบหาย
หืออุโหดโทษมึงจะถึงตาย	หากเสียดายคมศาสตราฆ่าสตรี
พระแก่นักชกกระบองร้องสำทับ	กระที่บโถมโถมจับจิกเกศี
ตีผีดิบผิงล้มจมฐลี	แล้วข้าตีจะให้ตายวายชีวา

(สิงห์ไกรภพ : 170)

การที่รามวงศ์ต้องการจะทุบตีและทำร้ายนางองออยให้ตายนั้นถือเป็นพฤติกรรมการปรับตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากความคับข้องใจที่นางองออยไม่ยอมบอกที่อยู่ของนางแก้วกีนรี แต่เมื่อใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวแล้วนางองออยก็กลับหนีไปได้ ทำให้รามวงศ์ไม่มีคนที่จะให้ข้อมูลในการตามหานางแก้วกีนรีได้ รามวงศ์จึงต้องออกตามหานางแก้วกีนรีเพียงลำพังผู้เดียว

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการปรับตัวของรามวงศ์ต่อบุคคลที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ จะมี 2 ลักษณะคือ จะแสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบประนีประนอมก่อน แต่เมื่อไม่สามารถทราบความจริงได้จากนางองออย รามวงศ์ก็จะเปลี่ยนมาแสดงความก้าวร้าวโดยทุบตีนางองออยเพื่อให้นางองออยบอกความจริงซึ่งก็ไม่ได้ผล เพราะนางองออยกลัวรามวงศ์ทำร้ายจึงหนีเอาตัวรอดไป รามวงศ์จึงต้องออกตามหานางแก้วกีนรีเพียงลำพังผู้เดียว ในกรณีนี้จะเห็นได้ว่ารามวงศ์ใช้พฤติกรรมการปรับตัว 2 ลักษณะในเหตุการณ์เดียวกัน

2. การปรับตัวในเรื่องความรัก

รามวงศ์จะใช้การปรับตัวแบบทดเทิด (Sublimation) กล่าวคือ เมื่อรามวงศ์พลัดพรากจากนางแก้วกนิรี ทำให้รามวงศ์โศกเศร้าเสียใจมาก ถึงขนาดต้องร่ำไห้ ออกมาอย่างหนัก ดังความว่า

เสียดายนุชสุดกลิ่นทรงกรรแสง
พระเซล้มจมจับวับหัวใจ

จนสิ้นแรงดำรงองค์ไม่ไหว
เสียดพระทัยในอารมณ์ไม่สมประดี

(สิงหไกรภพ : 170)

และ

พระโศกาอาดูรพูนเทวศ
จนแสงทองส่องผ่านภาลัย

ชลเนตรแดงเดือดดังเลือดไหล
สะอื้นไห้ไม่วายฟายน้ำตา

(สิงหไกรภพ : 171)

ความเสียใจของรามวงศ์ที่ต้องสูญเสียนางอันเป็นที่รักไปทำให้รามวงศ์คร่ำครวญร่ำไห้จนกระทั่งเป็นลมสิ้นสติไป พอฟื้นขึ้นมาภาวะความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักทำให้รามวงศ์แสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบทดเทิด โดยได้ปวารณาตนขอบวชอุทิศส่วนกุศลให้แก่นางแก้วกนิรี ด้วยคิดว่านางแก้วกนิรีนั้นเสียชีวิตแล้ว ดังความว่า

แบ่งบุญบวชสวดศีลจินดนา
เจ้าสิ้นชาติอาตมาขอลาแล้ว

ส่งบุญไปให้สีกาทินรี
จงผ่องแผ้วพ้นทุกข์เป็นสุข

(สิงหไกรภพ : 174)

และ

เจ้ารักศัสดาตายข้างฝ่ายศัสดา
รักษาสัตย์ตัดขาดแล้วชาตินี้

จะบวชตัวตั้งถือเป็นฤาษี
ไม่ขอมิเมียแล้วแก้วกลอยใจ

(สิงหไกรภพ : 173)

และ

รู้ว่ากรรมทำไว้จึงได้บวช
สารพัดตัดขาดในชาตินี้

อุตส่าห์สวมนต์ถือเป็นฤาษี
ไม่ขอมิเมียใหม่จนวายปราณ

(สิงหไกรภพ : 275)

จะเห็นได้ว่าเมื่อรามวงศ์เกิดภาวะความคับข้องใจที่ต้องพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักไป รามวงศ์จึงแสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบทดเทิด (Sublimation) โดยการบวชเพื่อ อุทิศส่วนกุศลให้แก่นางแก้วกนิรี ซึ่งการทดเทิดนี้ อัจฉรา สุขารมณ์ (2527 : 56) ได้ อธิบายว่า “การทดเทิดเป็นกระบวนการแปลงรูปของความกดดันทางด้านอารมณ์ ซึ่ง แสดงออกในรูปของพฤติกรรมที่สังคมยอมรับโดยผ่านทางกระบวนการของจิต ไร้สำนึก” ซึ่งตรงกับที่รามวงศ์ตั้งใจบวชเป็นพระฤาษี เพราะเป็นพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ แต่จะเห็นได้ว่าเป็นการแปลงรูปมาจากความกดดันทางด้านอารมณ์ที่ผิดหวังเพราะ พลัดพรากจากหญิงคนรัก การปรับตัวประเภทนี้จึงทำให้รามวงศ์สบายใจขึ้นและครอง ตัวเป็นพระฤาษีตลอดมา

สรุปได้ว่า ตัวละครที่มีสภาพครอบครัแตกแยกในเรื่องสิงหไกรภพจะมี พฤติกรรมการปรับตัวที่แตกต่างกันดังนี้คือ

1. หงคาประลัษ มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

1.1 แสดงพฤติกรรมเทียบตนตามแบบบิดาที่เป็นหัวหน้าโจร ทำให้หงคาประลัษมีพฤติกรรมก้าวร้าวและเกร

1.2 เมื่อเกิดความอิจฉาริษยาถูกในครรภ์ของนางจันทระจะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

2. พราหมณ์เทพจินดา มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

2.1 เมื่อเกิดภัยคุกคาม พราหมณ์เทพจินดาจะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบประนีประนอม (Compromise Reactions)

2.2 เมื่อเกิดความกลัวพราหมณ์เทพจินดาจะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบซัดโทษผู้อื่น (Projection)

3. สิงห์ไกรภพ มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

3.1 เมื่อเกิดภาวะคับข้องใจจะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

3.2 เมื่อผิดหวังจากความรักจะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions)

3.3 แสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบประนีประนอม (Compromise Reactions) เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับนางมณฑาวดี

4. รามวงศ์ มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

4.1 เมื่อเกิดภาวะคับข้องใจจะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบประนีประนอม (Compromise Reactions) แต่เมื่อไม่ได้ผลก็จะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

4.2 เมื่อผิดหวังจากความรักจะแสดงพฤติกรรมปรับตัวแบบทดเทิด (Sublimation) โดยการออกบวช

จากการวิจัยพบว่า ตัวละครที่มีสภาพครอบครัแตกแยกในเรื่องสิงห์ไกรภพ เมื่อเกิดภาวะคับข้องใจจะใช้พฤติกรรมปรับตัวแบบก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

3. นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี

เรื่องย่อนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี

พระอภัยมณีและศรีสุวรรณเป็นโอรสท้าวสุทนต์และพระนางประทุมเกสร แห่งกรุงรัตนา เมื่อพระอภัยมณีและศรีสุวรรณมีอายุพอสมควร พระบิดามีรับสั่งให้ ไปแสวงหาวิชาตามเยี่ยงกษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งพระอภัยมณีก็เลือกวิชาเรียนเป่าปี่ ส่วน ศรีสุวรรณเรียนการต่อสู้ด้วยกระบอง ทำให้ท้าวสุทนต์กริ้วว่าเลือกเรียนวิชาชั้นต่ำไม่สม กับเป็นโอรสของกษัตริย์ จึงขับไล่ออกจากบ้านเมืองไป พระอภัยมณีและศรีสุวรรณ เดินทางผ่านป่าเขาถ้ำเนาไพรจนมาถึงชายทะเลแห่งหนึ่ง พบกับพราหมณ์สามคน ชื่อ โมรา สาณน และวิเชียร พระอภัยมณีแสดงความสามารถในการเป่าปี่ให้พราหมณ์ทั้ง สามคนฟัง ไม่ช้าพราหมณ์ก็พากันหลับหมดทุกคน ขณะนั้นนางผีเสื้อสมุทรคนหนึ่ง ออกหากิน เมื่อเห็นพระอภัยมณีก็เกิดความรัก จึงตรงเข้าอุ้มพาไปไว้ยังถ้ำ พระอภัยมณี จำใจต้องอยู่กับนางผีเสื้อสมุทรจนเกิดโอรสชื่อสินสมุทร

วันหนึ่งพระอภัยมณีขอให้เงือกช่วยพาหนี นางผีเสื้อสมุทรกลับมาไม่เห็น พระอภัยมณีและสินสมุทรก็ออกติดตามไปจนถึงเกาะแก้วพิสดาร พระโยคีที่บนเกาะมา ช่วยไว้ พระอภัยมณี สินสมุทร และนางเงือกจึงอาศัยอยู่กับพระโยคีที่บนเกาะ พระ อภัยมณีได้นางเงือกเป็นชายา ต่อมาพระอภัยมณีและสินสมุทพบวขเป็นถาญี

กล่าวถึงท้าวสิลราช เจ้าเมืองฝลิก มีพระธิดาชื่อสุวรรณมาลี นางได้หมั้นหมาย กับอุศเรน เมื่อใกล้กำหนดการอภิเษก สุวรรณมาลีฝันไปว่า นางไปเที่ยวทะเล เห็น ดวงแก้วอยู่กลางเกาะนางเหาะไปหยิบได้ โหรทายว่าจะมีเคราะห์ แต่จะได้คู่ครองที่ เหมาะสม ท้าวสิลราชจึงพาพระธิดาไปเที่ยวทางทะเลจนมาถึงเกาะแก้วพิสดาร พระ อภัยมณีและสินสมุทรจึงขอโดยสารเรือมาด้วย นางผีเสื้อสมุทรจึงออกติดตามและทำลาย เรือแตก ท้าวสิลราชสิ้นพระชนม์ในทะเล ส่วนพระอภัยมณีว่ายน้ำหนีไปบนเกาะ แห่งหนึ่ง นางผีเสื้อสมุทรติดตามพระอภัยมณี พระอภัยมณีจึงตัดสินใจเป่าปี่สังหาร นางผีเสื้อสมุทร

ฝ่ายอุสเรนคู่หมั้นของนางสุวรรณมาลี เมื่อทราบข่าวสุวรรณมาลีหายไป ก็นำเรือออกติดตามค้นหาจนมาพบพระอภัยมณีที่เกาะกลางทะเล จึงรับลงเรือมาด้วย ส่วนสุวรรณมาลีและสินสมุทรเมื่อเรือแตกแล้ว สินสมุทรได้ว่ายน้ำพาสุวรรณมาลีมาขึ้นที่เกาะแห่งหนึ่ง พบเรือของโจรสลัดจึงอาศัยเรือเดินทางกลับ ระหว่างทางโจรสลัดพยายามเกี่ยวพาราสีสุวรรณมาลี สินสมุทรโกรธจึงฆ่าโจรสลัด แล้วนำเรือออกเที่ยวค้นหาพระอภัยมณี มาจนถึงเมืองรมจักร พบศรีสุวรรณก็ชวนออกติดตามพระอภัยมณีพร้อมอรุณรัสมิจนมาพบกับเรือของอุสเรน อุสเรนขอสุวรรณมาลีคืนจากสินสมุทร สินสมุทรไม่ยอมเพราะรักและนับถือสุวรรณมาลีเหมือนแม่ จึงรบกับอุสเรนและจับอุสเรนได้ นางวาลีจึงใช้คำพูดยั่วจนอุสเรนอกแตกตาย ส่วนนางวาลีก็ถูกปีศาจอุสเรนเข้าสิงจนถึงแก่ความตายไปด้วย

กล่าวถึงเกาะแก้วพิสดาร หลังจากพระอภัยมณีจากไปไม่นาน นางเงือกก็คลอดโอรส พระโยคีตั้งชื่อว่าสุดสาคร ครั้นสุดสาครเจริญเติบโตได้ร่ำเรียนวิชากับพระโยคี ต่อมาได้ม้านิลมังกรซึ่งสุดสาครจับได้ในทะเลเป็นพาหนะ และมีไม้เท้าวิเศษที่พระโยคีมอบให้เป็นอาวุธ สุดสาครลาพระโยคีออกตามหาพระบิดา ระหว่างทางผจญกับอันตรายต่าง ๆ ต้องต่อสู้กับพวกผีดิบ และพบซีเปลือยซึ่งต้องการม้ามังกรและไม้เท้าวิเศษ จึงหลอกสุดสาครว่าจะบอกมนต์ป้องกันตนบนภูเขาสุดสาครหลงเชื่อจึงถูกผลักตกลงไปในเหว ซีเปลือยได้ม้านิลมังกรและไม้เท้าแล้วเดินทางเข้าสู่เมืองการเวก ส่วนสุดสาครนั้นพระโยคีมาช่วยไว้ได้ จากนั้นสุดสาครเดินทางติดตามซีเปลือยไปเอาไม้เท้าคืนที่เมืองการเวก ท้าวสุริโยทัยเจ้าเมืองทรงรักใคร่สุดสาครมากรับไว้เป็นโอรสบุญธรรม และมีสาวคนรักพระธิดาเป็นเพื่อนเล่น

ฝ่ายละเวงวันลาพระธิดาของเจ้าลังกาได้ขึ้นครองเมืองมีสังฆราชเป็นที่ปรึกษา สังฆราชให้ละเวงทำการแก้แค้นโดยใช้เสน่ห์หึงดำเนินการประกาศให้เจ้าเมืองต่าง ๆ ช่วยรบเมืองผลึก ใครชนะจะยอมอภิเษกด้วย

พระอภัยทราบข่าวศึกก็ให้วันพระทัย จึงเป่าปี่สะกดทัพเจ้าละมาน แล้วจับใส่กรงไว้ได้ทั้งหมด เจ้าละมานเสียใจมากที่พ่ายแพ้การศึกและเสียดาบรูปละเวงจึงสิ้น

ชีวิต แต่จิตพ้นผูกอยู่กับรูปวาดของละเวง จึงเข้าถึงรูปละเวง ทำให้พระอภัยมณีหลงรูปวาดจนคลุ้มคลั่งห้ามผู้คนเข้าเฝ้า

ศุภศครพักอยู่ที่เมืองการเวกเป็นเวลาหลายปี จึงทูลลาท้าวสุริยโทยัออกเดินทางตามหาพระอภัยมณี เสาวกนัรและหัสไชยขอติดตามไปกับศุภศครด้วย เดินทางจนมาถึงเมืองผลึก ประจวบกับกองทัพอาสาของละเวงยกมารบเมืองผลึกหลายทัพด้วยกัน ศุภศครจึงช่วยรบป้องกันเมืองผลึก และช่วยแก้ไขพระอภัยมณีหายคลุ้มคลั่งจากรูปวาด เมื่อพระอภัยมณีหายคลุ้มคลั่งแล้ว จึงส่งทูตถือหนังสือไปยังข้าศึกขอทำสงครามแบบธรรมยุทธีคือรบกันเฉพาะตัวแม่ทัพเพื่อมิให้เสียไพร่พล ในที่สุดพระอภัยมณีก็รบจนได้ชัยชนะ หลังจากเสร็จการศึกษาศุภศครก็ลาพระอภัยมณีกลับเมืองการเวก พระอภัยยกทัพไปตีเมืองลังกาเพื่อตัดศึกใหญ่ต่อไป เมื่อศรีสุวรรณและสินสมุทออกรบตีค่ายกลของละเวง พระอภัยมณีจึงเป่าปี่ห้ามทัพ ละเวงได้ฟังเพลงปี่ก็ลืมองค์หลงรักพระอภัยมณี แต่แล้วก็หักใจควมมำหนักกลับเข้าเมืองลังการะหว่างทางละเวงได้ดินถันเรียกว่านมพระธรณี หนึ่งพันปีจึงจะผุดขึ้นมาจากพื้นดินครั้งหนึ่ง ผู้กินดินถันนี้จะอายุยืนเป็นหนุ่มสาวและผิวพรรณผ่องใส และได้พบบาทหลวงปีโปที่บ้านป่าสิการนำ ได้ขออุปาทกาศและสุลาตีวันมาเป็นธิดาบุญธรรม และได้ย้ายย่องตอดผิติดเป็นทหารคอยรับใช้ติดตามด้วย ละเวงคิดจะหย่าศึกจึงปรึกษากับสังฆราช สังฆราชออกอุบายให้ละเวงลวงพระอภัยมณีเป่าปี่แล้วให้เอาไฟเผากองทัพ ละเวงนั้นรักพระอภัยมณีเมื่อยกกองทัพออกไปก็ใจอ่อนให้เลิกทัพกลับเป็นเหตุให้สังฆราชโกรธ อุปาทกาศจึงออกอุบายพาพระอภัยมณีขึ้นรถละเวงพาไปเมืองลังกา แล้วให้ร่ำภาสะหรีดศีระทหารที่คล้ายพระอภัยมณีส่งให้สังฆราช สังฆราชให้ทูตถือหนังสือแจ้งว่าจับพระอภัยมณีได้ ให้เมืองผลึกเลิกทัพกลับไปแล้วจะปล่อยพระอภัยมณี ศรีสุวรรณนำทัพเข้าไปในด่านคันทาศพพระอภัยมณี เมื่อพบศพจึงทราบว่าเป็นศพปลอม ศรีสุวรรณและสินสมุทเข้าเฝ้าพระอภัยมณีที่เมืองลังกาจึงถูกร่ำภาสะหรีและอุปาทกาศทำเสน่ห์ไม่ให้กลับออกไปยังกองทัพ ศุภศครอาสาแก้เสน่ห์ในวังแต่แล้วก็ถูกเสน่ห์ของสุลาตีวัน สุวรรณมาลีจึงยกทัพเข้าโจมตี เมื่อไปถึงหน้าป้อมถูกละเวงเขี่ยหยันจนเป็นลมต้องเลิกทัพกลับค่าย พราหมณ์ทศปาโมกข์ให้หัสไชยนำธงยันไปแก้เสน่ห์พาสินสมุทและศุภศครออกมา แต่อุปาทกาศ

และสุลาลัยให้สังฆราชช่วยแก้ไขแล้วให้ย่องตอดสะกดทัพลักพาสินสมุทและสุตสาคร
คืนไป แล้วเขียนหนังสือปลอมของสุตสาครตัดรักเสาวคนธ์ เป็นเหตุให้เสาวคนธ์โกรธ
แค้นมาก จึงปลอมตนเป็นชาวสิงหลไปเข้าป้อม ยิ่งแค้นสุลาลัยด้วยเกาทัณฑ์

ละเวงโกรธสั่งยกทัพออกตีค่ายสุวรรณมาลีในเวลาตีทัพเมืองการเวกเข้าช่วย
ตีทัพเมืองลังกาแตกพ่าย พระอภัยมณียกทัพออกช่วยละเวง โดยจะเป่าปี่ให้ทัพเมืองผลึก
หลับแล้วจุดไฟ แต่เมื่อทัพเมืองลังกายกออกมา พราหมณ์ทศปาโมกข์ให้ทหารเอาจี๊ผึ้ง
อุดหู แล้วทำพิธีเชิญพระโยคีเกาะแก้วพิสดารมาห้ามทัพ พระโยคีเกาะแก้วพิสดารก็มา
เทศนาให้สงบศึก ทุกฝ่ายเป็นไมตรีกัน ละเวงจัดเลี้ยงฉลองการยุติศึก แล้วพาไปดูเขา
โคตรเพชร เสาวคนธ์จึงขอโคตรเพชรจากละเวง เมื่อเสร็จการศึกษา พระอภัยมณีจึงกลับ
เมืองผลึกแล้วอภิเษกสินสมุทกับอรุณรัสมิ แต่อรุณรัสมิโกรธสินสมุทจึงไม่ยอมเข้าหอ
สินสมุทป่วยเป็นไข้ใจ ท้าวทศวงศ์จึงให้อรุณรัสมิไปช่วยพยาบาล สุตสาครออกติดตาม
เสาวคนธ์และพบเสาวคนธ์ที่เมืองวาหุโลม

เมืองลังกา ละเวงมีโอรสกับพระอภัยมณี ชื่อมังกลา รำภาสะหรีมีโอรสกับ
ศรีสุวรรณ ชื่อวลายูดา ยูพาผกามีโอรสกับสินสมุท ชื่อวายุพัฒน์ และสุลาลัยมีโอรสกับ
สุตสาคร ชื่อหัสกัน ละเวงได้มอบเมืองลังกาให้มังกลาครอง มีวลายูดา วายุพัฒน์ และ
หัสกัน เป็นอุปราช สังฆราชยูให้มังกลาไปชิงโคตรเพชรที่เสาวคนธ์ขอไป มังกลาจึงให้
หัสกันและวายุพัฒน์ยกทัพตีเมืองการเวก กองทัพเมืองลังกายกไปตีเมืองการเวกยิงปืน
ใหญ่และจุดไฟเผาผลาญบ้านช่องผู้คนล้มตายเป็นอันมาก หัสกันและวายุพัฒน์เข้าเมือง
การเวกได้โคตรเพชรคืนกลับไปเมืองลังกา ขณะนั้นพระอภัยมณีไปงานศพท้าวสุทนต์
พระบิดาที่เมืองรัตนา สุวรรณมาลีจึงมีหนังสือบอกข่าวไปให้ละเวงทราบ แต่นั่งหนังสือไม่
ถึงมือละเวง มังคลารับไว้จึงให้วายุพัฒน์และหัสกันยกทัพไปตีเมืองผลึก และจับสุวรรณ
มาลีและสร้อยสุวรรณจันทร์สุดาไปกักขังไว้ที่ค่ายคงตาล วลายูดายกทัพไปตีเมืองรมจักร
จับท้าวทศวงศ์และมเหสีไปกักขังไว้ที่ค่ายคงตาลด้วย แม้ว่ากฤษณาโอรสของศรีสุวรรณ
เกิดจากศรีสุดา ยูขันธุ์บุตรพราหมณ์सानน มะหุดบุตรพราหมณ์วิเชียร และมังกรบุตร
พราหมณ์โมรา จะยกทัพออกช่วยเหลือท้าวทศวงศ์ แต่วลายูดาก็หลบหนีนำท้าวทศวงศ์
และพระมเหสีไปค่ายคงตาลจนได้ สุตสาครและเสาวคนธ์ทราบข่าวเมืองลังกายกทัพมา

เผาเมืองการเวก จึงรีบยกทัพไปเมืองลังกา ส่วนหัสไชยก็รีบยกทัพไปเมืองลังกาตีกองเรือของเมืองลังกาแตกพ่าย รบกันจนรุ่งเช้า สดสาครก็ยกทัพมาถึงพอดีจึงช่วยหัสไชยรบ ยึดได้ค่ายลังการิมฝั่งน้ำ แต่มังคลาหนีรอดไปได้

ส่วนละเวงทราบข่าวศึกและรู้ว่ามังคลาจับท้าวทศวงศ์และสุวรรณมาลีมาขังไว้ จึงรีบออกไปช่วย มังคลาทราบว่าละเวงมาจึงหนีไม่ยอมพบหน้า ละเวงจึงไปช่วยสุวรรณมาลีและท้าวทศวงศ์ และนำไปไว้ในเมืองลังกา

พระอภัยมณีและศรีสุวรรณเมื่อเสร็จงานท้าวสุทัศน์แล้ว ทราบข่าวการศึกจึงยกทัพไปเมืองลังกาและมีหนังสือขอให้มังคลาออกไปพบแต่โดยดี แต่มังคลาไม่ยอม พระอภัยมณีจึงให้หัสไชยถือหนังสือไปให้ละเวงเพื่อให้แม่ลูกได้พบจากกัน ละเวงแค้นมังคลาจึงถอยศมังคลา แล้วยกทัพไปตีด่านเขาเจ้าประจัญ มังคลาพากองทัพหนีและให้วลายูดาและวายุพัฒน์ตีด่านเขาเจ้าประจัญคืนได้ ละเวงหนีออกจากค่าย วลายูดาและวายุพัฒน์จึงยกทัพเลยไปตีเมืองลังการบกับหัสไชยที่อยู่ในเมือง สังฆราชเห็นว่ามังคลาคงแพ้ศึก จึงเผาเมืองลังกา แล้วพาผู้คนหนีออกจากเมืองไป มังคลามีตรารานูหนีไปได้พร้อมกับสังฆราช ส่วนวลายูดา วายุพัฒน์และหัสกันถูกจับ แต่หลบหนีออกจากที่คุมขังไปได้ พระอภัยมณีเข้าเมืองลังกา แล้วอภิเษกสดสาครกับเสาวคนธ์ หัสไชยกับสร้อยสุวรรณและจันทร์สุดา

หลังงานอภิเษก ศรีสุวรรณพาท้าวทศวงศ์กลับเมืองรมจักร หัสไชยพาสร้อยสุวรรณและจันทร์สุดากลับเมืองการเวก สิ้นสมุทได้ครองเมืองพลีก สดสาครได้ครองเมืองลังกา ส่วนพระอภัยมณีออกบวชเป็นฤาษีพร้อมด้วยสุวรรณมาลี และละเวงวันลาที่เขาสิงคุตร

นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี มีตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกจำนวน 6 ตัว ได้แก่ สิ้นสมุท สดสาคร มังคลา วลายูดา วายุพัฒน์ และหัสกัน แต่ละตัวละครมีพฤติกรรมการปรับตัวที่แตกต่างกันไปตามสาเหตุ ดังนี้คือ

3.1 สิ้นสมุท

ภูมิหลัง

สิ้นสมุทมีสภาพครอบครัวแตกแยกเนื่องจากบิดาคอยอยู่ในสภาพจำยอมที่จะอยู่กับมารดา และเนื่องจากมารดาคือนางผีเสื้อสมุทรก็มีอารมณ์แปรปรวนและดุร้าย ทำให้สิ้นสมุทไม่ชอบมารดาของตน ขณะเดียวกันก็มีความผูกพันกับบิดามากกว่า ดังนั้นเมื่อพระอภัยมณีต้องการที่จะหนีจากนางผีเสื้อสมุทรไป โดยมีครอบครัวของนางเงือกเป็นผู้ช่วยเหลือ สิ้นสมุทจึงเลือกที่จะไปกับบิดา ขณะที่หนีไปนั้นนางผีเสื้อสมุทรก็ตามไปและได้ฆ่าเงือกตัวพ่อและแม่ตาย สิ้นสมุท พระอภัยมณี และนางเงือกจึงหนีไปจนถึงเกาะแก้วพิสดารและได้พบกับพระฤาษี ทั้งหมดอาศัยอยู่บนเกาะแก้วพิสดารได้ระยะหนึ่ง วันหนึ่งท้าวสิลราชและนางสุวรรณมาลีได้เดินทางเที่ยวทางทะเลจนมาถึงเกาะแก้วพิสดาร สิ้นสมุทเมื่อเห็นนางสุวรรณมาลีก็รักใคร่ต้องการให้นางสุวรรณมาลีเป็นมารดาของตน จึงขอให้นางสุวรรณมาลีรับตนเป็นบุตร ซึ่งนางสุวรรณมาลีก็ยินยอม พระอภัยมณีและสิ้นสมุทจึงขอโดยสารเรือไปด้วย นางผีเสื้อสมุทรซึ่งเฝ้ารออยู่ที่ออกมาทำลายเรือจนอัปปาง สิ้นสมุทจึงอาสาว่ายน้ำพานางสุวรรณมาลีขึ้นที่เกาะแห่งหนึ่ง และพบเรือของโจรสลัดจึงขออาศัยเรือโดยสารไปด้วย ระหว่างทางโจรสลัดต้องการที่จะปลุกปล้ำนางสุวรรณมาลี สิ้นสมุทจึงเกิดความโมโหบริภาษโจรสลัดอย่างรุนแรงและเข้าทำร้ายโจรสลัดจนเสียชีวิตทันที ต่อมาเมื่อสิ้นสมุทนำเรือออกเพื่อค้นหาพระอภัยมณีจนพบว่าพระอภัยมณีโดยสารมากับเรือของอุศเรนซึ่งเป็นคู่หมั้นของนางสุวรรณมาลี สิ้นสมุทก็แสดงความไม่พอใจอุศเรนโดยเข้าใจว่าอุศเรนจะมาพราบนางสุวรรณมาลีไปจากตน สิ้นสมุทจึงแสดงความก้าวร้าวต่ออุศเรน เช่น การต่อว่า การเปรียบเปรยให้อุศเรนไปหาภรรยาใหม่ การไม่รับรู้ถึงบุญคุณที่อุศเรนช่วยบิดาของตนรวมถึงการทำอุศเรนรบ เหล่านี้ทำให้อุศเรนเกิดความไม่พอใจและทำสงครามกับสิ้นสมุท ซึ่งสิ้นสมุทก็ไม่ได้แสดงความหวั่นเกรงอุศเรนเลย หน้าซ้ำเมื่อทำสงครามกันสิ้นสมุทก็สามารถจับตัวอุศเรนได้

ในเรื่องความรัก สินสมุทรเป็นตัวละครที่ไม่ประสีประสาในเรื่องความรักเท่าใดนัก แต่เมื่อได้อภิเษกกับนางอรุณรัศมีแล้วนางอรุณรัศมีไม่ยินยอมที่จะเข้าหอด้วยเนื่องจากยังเคืองในเรื่องที่สินสมุทรถูกเสน่ห์ของนางยุพาผกา ทำให้สินสมุทรเกิดความรู้สึกเศร้าโศกและเกิดความไม่สบายใจจนกระทั่งเกิดอาการป่วยไข้ขึ้น ซึ่งก็ทำให้นางอรุณรัศมี สงสาร และยอมเห็นใจในที่สุด

สำหรับพฤติกรรมการปรับตัวของสินสมุทร จากการศึกษาพบว่าสินสมุทรจะมีพฤติกรรมการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก ภาวะความคับข้องใจ และการปรับตัวในเรื่องความรัก ดังต่อไปนี้

พฤติกรรมการปรับตัว

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของสินสมุทร ผู้วิจัยพบว่าสินสมุทรมีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกัน ตามสาเหตุดังนี้

1. การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก

สินสมุทรมีวิธีการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก ดังนี้

1.1 ใช้ปฏิกิริยาดูดอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions)

สินสมุทรเป็นเด็กที่มาจากครอบครัวแตกแยกเนื่องจากบิดาอยู่กับมารดาด้วยภาวะจำยอม เพราะมารดามีสภาพเป็นยักษ์ การดำรงชีวิตหรือการยังชีพจึงเป็นไปตามวิถีชีวิตของยักษ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกิน ตลอดจนการใช้อำนาจหรือพลังกำลังที่มีอยู่อย่างมหาศาล เพื่อแสดงพลังของตนว่ามีเหนือกว่าผู้อื่น ซึ่งตรงข้ามกับการดำเนินชีวิตของพระอภัยมณีผู้เป็นบิดาที่ดำเนินชีวิตอย่างปुरुชนธรรมดา เมื่อจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันจึงทำให้สินสมุทรเห็นความแตกต่างระหว่างความดุร้ายของมารดาและความสุภาพอ่อนโยนของบิดา อีกทั้งบิดายังเป็นผู้เลี้ยงดูสินสมุทรมาโดยตลอด ทำให้สินสมุทรมีความผูกพันกับบิดามากกว่า ดังคำว่า

กุมารสินสมุทรสุดสวาท
ความรักพ่อยิ่งกว่าแม่มาแต่ไร

ไม่ห่างบาทบิดาอำชฌาสัย
ด้วยมิได้ขู่เชิญเช่นมารดา

(พระอภัยมณี : 135)

จากการที่นางผีเสื้อมักจะขู่เชิญ หรือชอบใช้อำนาจข่มขู่พระอภัยมณีและสินสมุทร อันเนื่องมาจากความกลัวว่าพระอภัยมณีและสินสมุทรจะหนีจากตนไปสู่โลกภายนอก ผีเสื้อสมุทรจึงต้องพยายามกีดกันโดยใช้อำนาจบีบบังคับให้ทั้งคู่อยู่แต่ในถ้ำ จึงสร้างความเกลียดชังมารดาขึ้นในใจของสินสมุทร และทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตรค่อนข้างห่างเหิน ซึ่งตรงกับที่ นิภา นิธยาน (2530 : 132) กล่าวว่า “มารดาบางคนมีลักษณะเป็นคนเจ้าอำนาจและชอบใช้อำนาจข่มขู่เด็กตั้งมาตามมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติสูงเข้มงวดกวัดขั้นจนเกินไปและบางครั้งลงโทษเด็กอย่างรุนแรง เช่น เฉียนตี กักขัง ตลอดจนชอบตำหนิติเตียน หรือขู่เด็กให้เสียขวัญ และตระหนกตกใจอยู่เสมอ ซึ่งทั้งนี้เกิดจากเจตนาดีที่ต้องการให้เด็กเป็นคนดี มีมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติที่สูงเกินวัยนั่นเอง สภาพครอบครัวเช่นนี้มักสร้างความหวั่นกลัวและความรู้สึกเกลียดแค้นเป็นปฏิปักษ์แก่เด็ก” จากคำกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าตรงกับตัวสินสมุทรซึ่งถูกนางผีเสื้อผู้เป็นมารดาขู่เชิญและกักขังให้อยู่แต่ในถ้ำ ห้ามมิให้ออกมาข้างนอก ตามหลักจิตวิทยา ดังที่กล่าวมาแล้ว จึงเป็นการสร้างความรู้สึกให้สินสมุทรเกิดความเป็นปฏิปักษ์ต่อนางผีเสื้อสมุทรผู้เป็นมารดา รวมถึงหน้าตาที่อัปลักษณ์ของนางผีเสื้อสมุทรก็สร้างความหวาดกลัวและความอับอายให้แก่สินสมุทร จนสินสมุทรต้องกล่าวถึงความอัปลักษณ์ของมารดาว่า

...
ชื่อผีเสื้อเนื้อหนังรังจีไคล

โตกว่าลำสำเภเป็นไหนไหน
ทั้งสูงใหญ่เขี้ยวเขี้ยวราวดักดา

(พระอภัยมณี : 180)

ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้สินสมุทร “ไม่นึกรักสัณนิคจึงคิดหนี” ดังนั้นจึงหนีตาม พระอภัยมณีไปโดยอาศัยเงือกเป็นผู้นำทาง ในกรณีนี้ถือได้ว่าสินสมุทรมีพฤติกรรม การปรับตัวแบบถอยหนี คือหลังจากที่ทราบวามารดาของตนหน้าตาอัปลักษณ์และร่างกาย ใหญ่โตผิดมนุษย์ สินสมุทรก็รู้สึกเสียใจไม่สามารถที่จะยอมรับสภาพความเป็นจริงได้ เนื่องจากตั้งแต่สินสมุทรเกิดมาก็ดำรงชีวิตอยู่แต่ภายในถ้ำ และนางผีเสื้อสมุทรก็แปลงร่าง ให้สินสมุทรได้รับรู้เฉพาะหน้าตาที่งดงาม จนกระทั่งสินสมุทรพบความจริงว่านางผีเสื้อ ผู้เป็นมารดา มีหน้าตาอัปลักษณ์ น่ากลัว และดูร้าย ทำให้สินสมุทรเกิดความรู้สึกผิดหวัง เศร้าโศกเสียใจ และเมื่อพระอภัยมณีคิดที่จะหนีจากนางผีเสื้อสมุทรไป สินสมุทรจึงมี ทางเลือกอยู่สองทางคือ ทางแรก สินสมุทรเลือกที่จะอยู่กับนางผีเสื้อสมุทรต่อไปโดย ปลอมให้พระอภัยมณีหนีไปผู้เดียว ทางเลือกที่สองคือ เลือกที่จะหนีไปพร้อมกับ พระอภัยมณี เมื่อมีทางเลือกที่ต้องให้เลือก สินสมุทรก็จำเป็นต้องเลือกทางเลือกใด ทางเลือกหนึ่ง ซึ่งสินสมุทรก็ได้ตัดสินใจเลือกที่จะหนีไปกับพระอภัยมณี เพราะทนกับ รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ของมารดาของตนไม่ได้ ดังคำกลอนที่ว่า

ดูรูปร่างอย่างเปรตสมเพชใจ
กระนี้หรือพระบิดามิใช่
จำจะบอกหลอกลวงหวังเนื้อความ
จึงเสแสร้งแกล้งว่าข้าไม่เชื่อ
ถ้าเป็นแม่แท้กระนั้นจงกรุณา
ด้วยองค์พระชนนี้เป็นผีเสื้อ
พระบิดารื้อนรันทนทรมาน
คิดถึงวงศ์พงศ์สาธนาญาติ
เห็นมารดาซ่อนตัวด้วยกลัวตาย
ประทานโทษโปรดปล่อยไปหน่อยเถิด
ลูกขอลาฝ่าธุลีสักปีเดียว

ช่างกระไรราศีไม่มีงาม
ทั้งท่วงที่ไม่สุภาพทำหยาบหยาบ
อย่าให้ตามเข้าไปชิดพระบิดา
จะฉีกเนื้อกินเล่นเป็นภักษา
อย่าตามมามุ่งหมายให้วายปราณ
อันชาติเชื้ออยู่ถ้ำลาละหาน
เคยอยู่บ้านเมืองมนุษย์สุดสบาย
จึงสามารถมานี้ไม่หนีหาย
ลูกจึงว่าอย่าอยู่แต่ผู้เดียว
ที่ละเมิดแม่คุณอย่าจุนเจือ
ไปท่องเที่ยวหาประเทศเขตนคร

(พระอภัยมณี : 147)

จะเห็นได้ว่าเป็นการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่มีลักษณะถอยหนี เป็นการปฏิเสธไม่ยอมรับความจริงเพื่อหนีความวิตกกังวลคือ หนีจากสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาซึ่งในที่นี้ก็คือ แม่ผีเสื้อสมุทรซึ่งมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์

1.2 ใช้ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromise Reactions) แบบทดแทน (Compensation)

จากการดำเนินชีวิตร่วมกันของบิดาที่เป็นมนุษย์กับมารดาที่เป็นยักษ์ ทำให้สินสมุทรได้รับรู้ความรู้สึกของบิดาที่ต้องทนอยู่กับมารดาที่เป็นยักษ์หน้าตาอัปลักษณ์ กริยาท่าทางดุร้าย นอกจากนี้ยังเข้มงวดกวดขันและชอบใช้กำลังบังคับให้สินสมุทอยู่ในโอวาท ดังความว่า

ดังนั้น จึงทำให้เกิดภาวะความเป็นปฏิปักษ์ต่อมารดาผู้ให้กำเนิด สินสมุทรจึงมีความต้องการที่จะมีมารดาที่ดีและสวยงามอย่างที่ตนต้องการเป็นการทดแทน ดังนั้นเมื่อหนีจากนางผีเสื้อไปและได้พบกับนางสุวรรณมาลีซึ่งมีลักษณะงดงามและมีอุปนิสัยเป็นที่ถูกใจของสินสมุทร ทำให้สินสมุทยอมรับนางสุวรรณมาลีเป็นมารดาอย่างเต็มใจและภาคภูมิใจ ดังที่สินสมุทกล่าวว่า

สินสมุทพูดจาประสาชื้อ	ลูกนี้หรือจะไม่รักอย่าพักถาม
อยากจะใคร่ได้แม่ที่รูปงาม	พึงสมความปรารถนาเวลานี้
จะหาไหนได้เหมือนพระรูปโฉม	งามประโลมล้ำฟ้าในราศี
แม่นหาคู่สู้ได้ฉันให้ดี	จริงนะจำฟ้าพิถีติมารดา

และ

...	แม่เดี๋ยวนี้แลลูกรักเป็นนักรักหนา
สมกับองค์ทรงฤทธิ์พระบิดา	ได้งามหน้าลูกแก้วแล้วคราวนี้

(พระอภัยมณี : 180)

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการปรับตัวของสินสมุทจากภาวะครอบครัแตกแยกนี้ เป็นการปรับตัวโดยใช้ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromise Reactions) แบบทดแทน (Compensation) กล่าวได้ว่า “การปรับตัวแบบนี้ไม่ใช่การบิดเบือนความจริงเพื่อ หลีกเลี่ยงความรู้สึกผิดและความรู้สึกมีปมด้อย ไม่ใช่การหลอกลวงความรู้สึกของ ตนเองหรือการทำลายสถานการณ์ด้วยความก้าวร้าว แต่เป็นการประนีประนอม อะลุ่มอะล่วยกับสถานการณ์ด้วยการเปลี่ยนแปลงการกระทำและจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิด ผลดี ถึงแม้ว่าจะไม่สมบูรณ์หรือตรงตามปรารถนาเดิมก็ตาม (นิภา นิธยาน . 2530 : 100) แต่ก็ช่วยให้สินสมุทผ่อนคลายความตึงเครียดในเรื่องรูปลักษณ์ของมารดาไปได้

2. การปรับตัวเมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ

เมื่อสินสมุทเกิดภาวะคับข้องใจ จะมีวิธีการปรับตัวดังนี้คือ

2.1 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

จากการที่สินสมุทเติบโตอยู่แต่ภายในถ้ำ มีความเป็นอยู่เป็นไปตาม ความต้องการของผีเสื้อสมุทร ทำให้สินสมุทมีความรู้สึก ความนึกคิดแต่ในสิ่งที่เคยพบ เห็นเท่านั้น ดังนั้นเมื่อต้องเผชิญกับความจริงที่ไม่เป็นดังที่เคยพบเห็นคือมารดาที่แท้จริง มีรูปร่างใหญ่โต หน้าตาอัปลักษณ์ ดูร้าย ทำให้สินสมุทเกิดความรู้สึกคับข้องใจ เสียใจ และผิดหวัง ในความจริงที่ปรากฏว่าไม่เป็นเหมือนในอดีต ทำให้สินสมุทใช้การปรับตัว แบบหนีให้พ้นจากสภาพที่เป็นจริงที่ตนไม่สามารถยอมรับได้ โดยหนีไปพร้อมกับบิดา จนกระทั่งพบกับนางสุวรรณมาลีผู้ซึ่งเป็นมนุษย์ รูปร่างหน้าตางดงาม อุปนิสัยก็เป็น ที่ชื่นชอบของสินสมุท ทำให้สินสมุทเกิดความรักและหวงแหนนางสุวรรณมาลีมาก จน ไม่ต้องการให้ผู้ใดมาแย่งชิงนางสุวรรณมาลีไป ดังนั้น เมื่อพระอภัยมณีและสินสมุท โดยสารเรือเพื่อหนีนางผีเสื้อ นางผีเสื้อก็ตามอาละวาดจนกระทั่งเรือแตก สินสมุทจึง ว่ายน้ำพานางสุวรรณมาลีหนีจนไปพบกับโจรสuhr่ง และขอโดยสารไปกับเรือของโจร สุhr่งเมื่อโจรสuhr่งมอมเหล้าสินสมุทเพื่อที่จะปลุกปล้ำนางสุวรรณมาลี ทำให้นาง สุวรรณมาลีต้องออกอุบายเพื่อที่จะให้สินสมุทพินและเล่าความจริงให้สินสมุทฟัง ทำให้

สินสมุทรเกิดความคับข้องใจเพราะไม่พอใจที่โจรสuhrังบังอาจมาลวนลามนางสุวรรณ
มาลีซึ่งเป็นมารดาที่สินสมุทรรักและห่วงแหนมาก สินสมุทรจึงปรับตัวโดยแสดงความ
ก้าวร้าว ด้วยการบริภาษโจรสuhrังอย่างรุนแรง เด็ดความว่า

สินสมุทรสุดแสนแค้นสุหรัง	ขึ้นเสียงดังดุด่าว่าจงทอง
ตัวเป็นกามาประสงค์ซึ่งหงส์ทอง	จะไปลองเสียให้สมอารมณ์มัน

(พระอภัยมณี : 218)

พร้อมทั้งกล่าวถึงความมั่นใจในฝีมือของตนเองที่สามารถฆ่าโจรสuhrังได้ ดังคำกลอน
ที่ว่า

กุมารว่าการจะราญรบ	ลูกรู้จบการศึกได้ฝึกฝน
พระโยคีวิเศษให้เวทมนตร์	ทั้งคงทนแทงฟันไม่บรลัษ
แม่ผีเสื้อเมื่ออยู่ในคุหา	ให้มนตร์ข้าที่มนุษย์ยุคไม่ไหว
สิ้นทั้งลำกำปั่นไม่พรั่นใคร	ลูกจะไปลองทุบให้ยับยับ

(พระอภัยมณี : 219)

จากนั้นสินสมุทรก็ตรงเข้าทำร้ายโจรสuhrังและพวกอย่างมฤตยูดุเดือด ดังความว่า

ถึงสุหรังตั้งกระทุ้งสำทับ	มึงพูดกับมารดาว่าไร
จะปลุกปล้ำทำดุตั้งซู้ผิว	หมายว่ากลัวเกรงฝีมือหรือไฉน
อย่าปั่นเจ้อเย่อหยิ่งมาชิงชัย	จะฆ่าให้ตายสิ้นเหมือนวันยุง
แล้วกำหมัดกัดฟันกระชั้นชิด	ถีบอังกฤชตกเตียงเสียงดังผลุง
สุหรังร้องเรียกไพร่ให้พยุ	เป็นหมู่มาพร้อมล้อมกุมาร
บ้างฉวยได้ไม้พลองกระบองสั้น	เข้ารุมรันรอบกายหมายประหาร

สินสมุทรผุดโลดโคดทะยาน	ฉวยได้ขวานขว้างแขกแตกกระจาย
เห็นนายโจร โผนจับสัประยุทธ์	ทะยานยุคเหี้ยมบอกผวกหงาย
กระซกถึกซึกโครงครากทลาย	เอาศพนายตีไพร่ไล่กระพือ

(พระอภัยมณี: 219)

ด้วยเหตุที่สินสมุทรเป็นบุตรของนางผีเสื้อซึ่งเป็นยักษ์ ลักษณะการเข้าทำร้ายโจรสuhrังจึงถึงขนาด “กระซกถึกซึกโครงครากทลาย” จนทำให้โจรสuhrังสิ้นชีวิตลงทันที และเมื่อข่าวไพร่ของโจรสuhrังยอมศิโรราบต่อสินสมุทร สินสมุทรก็ยอมยุติการทำร้าย โดยให้เหตุผลว่ามีความคับข้องใจต่อโจรสuhrังคนเดียวเท่านั้น ดังความว่า

สินสมุทรหุดยั้งตั้งสง่า	ตวาดว่าเหวี่ยงทัพสิ้นทั้งหลาย
ใครไม่สู้ก็ไม่ล้างให้วางวาย	แค้นแต่นายเฝ้าดอกบอกให้รู้
ประมาทเล่นเห็นว่าเป็นทารก	จึงถึกถอกให้หายอายอดสู
แม้มีมียอมพร้อมใจไปกับกู	จะเลี้ยงดูโดยดีไม่ตีรัน

(พระอภัยมณี: 220)

จะเห็นได้ว่าเมื่อสินสมุทรเกิดความคับข้องใจก็จะแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว (Aggressive Reactions) โดยจะแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression) ต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจเท่านั้น เมื่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจเสียชีวิตแล้ว สินสมุทรก็คลายความคับข้องใจลงได้โดยยุติการทำร้ายลง

เมื่อสินสมุทรพบกับอุสุเรนซึ่งเป็นคู่หมั้นของนางสุวรรณมาลี สินสมุทรก็กลัวที่จะสูญเสียนางสุวรรณมาลีให้กับอุสุเรนไป เพราะถ้าหากเป็นเช่นนั้น นั่นก็หมายถึงสินสมุทรจะไม่มีนางสุวรรณมาลีเป็นมารดาทดแทนอย่างที่ต้องการ ดังนั้นพฤติกรรม

ปรับตัวของสินสมุทรที่มีต่ออุศเรนจึงเป็นการแสดงความก้าวร้าวโดยคิดที่จะฆ่าอุศเรนเสีย เพื่อเป็นการตัดปัญหาที่ตนจะต้องถูกพรากจากนางสุวรรณมาลีไป ดังคำกลอนที่ว่า

ฝ่ายพระหน่ออบพิตรอิศเรศ	ได้แจ้งเหตุหนหลังไม่กังขา
ด้วยเคมิรู้ยู่ว่าลูกเจ้าลังกา	เขาจะมาแต่งงานกับมารดา
แม้ละไว้ไม่สังหารผลาญชีวิต	มันจะคิดชิงช่วงดวงสมร
จะห้ามนั้นเสียให้ม้วยมรณ	พบบิครก็จะได้ให้มารดา

(พระอภัยมณี : 278)

จะเห็นได้ว่าสินสมุทรเป็นเด็กที่ไม่เคยรับรู้สภาพจากโลกภายนอก หรือเรียนรู้ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ทำให้ถือตนเป็นใหญ่และคิดว่าตนเองทำถูกต้อง ประกอบกับตนมีความรัก ความหวงแหนในตัวของนางสุวรรณมาลี ซึ่งสินสมุทรรักเหมือนมารดาที่แท้จริงของตน ไม่ต้องการให้ใครมาช่วงชิงไป ยิ่งเมื่อทราบว่ายุศเรนเป็นคู่หมั้นของนางสุวรรณมาลี สินสมุทรจึงต้องการกำจัดอุศเรนออกไปไม่ต้องการให้มายุ่งเกี่ยวกับนางสุวรรณมาลี ฝ่ายพระอภัยมณีก็ได้ห้ามปรามสินสมุทรไม่ให้ล่วงเกินอุศเรน แต่สินสมุทรกลับกล่าวในทำนองไม่รับรู้เกี่ยวกับบุญคุณของอุศเรนที่ได้ให้พระอภัยมณีโดยสารเรือมา โดยกล่าวว่า

สินสมุทรพุดจาประสาเด็ก	ถึงเราเล็กก็ไม่ส่งอย่าสงสัย
รับบิดามาก็ช่างใครเป็นไร	หรือข้าใช้สอยเจ้าให้เอามา
อีกทั้งยังต่อว่าอุศเรนว่า	
เราตามคิดปีติตรงก็คงพบ	ไม่รักคบคนนอกพระศาสนา
เจ้าเลิกทัพกลับหลังไปลังกา	จะได้หาเมียงามเอาตามใจ

ที่ตรงนี้มีได้คืนอย่าขึ้นแก่น
ก็ตายเปล่าเราไม่ชักให้ใครไป

ถึงจะแสนโศกาเลือดตาไหล
อย่ากวนใจจู้จี้ซ้ำจี้คร้าน

(พระอภัยมณี : 146)

เมื่อเกิดสงครามขึ้นระหว่างสินสมุทรและอุศเรน สินสมุทรก็ไม่ได้หวั่นเกรงหรือกลัวอุศเรนเลย เนื่องจากรู้ตัวดีว่าตัวเองมีความสามารถและพลกำลังเหนือกว่ามนุษย์ ดังนั้นสินสมุทรจึงเห็นว่าสงครามครั้งนี้เป็นเรื่องสนุกสนาน ประกอบกับที่สินสมุทรไม่เคยเรียนรู้โลกภายนอกกว่าจะมีอุปสรรคใด ๆ ขวางตนหรือไม่ เมื่อต้องเกิดสงครามก็ทำให้สินสมุทรต้องการแสดงพลังอำนาจของตนอย่างเต็มที่ ดังความว่า

สินสมุทรสุดสนุกลุกขึ้นโลด

แกว่งดาบโคดลงกำปั่นแล้วผันผาย

ให้โบกธงลงข้างขวามาข้างซ้าย

สัญญานายเรือรบสมทบทัพ

พอลมกล้าฝรั่งข้างอุศเรน

ล้วนจัดเจนจ้องซัดจุดปืนดับ

สินสมุทรสุดคะนองร้องว่ารับ

ปะทะทัพอุศเรนเจนประจัญ

(พระอภัยมณี : 303)

ทั้งสองทำสงครามกันจนกระทั่งสินสมุทรสามารถจับตัวอุศเรนได้ แต่สินสมุทรก็ไม่ได้ทำอะไรรุอุศเรน เมื่อจับได้ก็ให้เป็นหน้าที่ของพระอภัยมณี ซึ่งพระอภัยมณีก็สงสารและยินยอมที่จะปล่อยอุศเรนกลับไป แต่อุศเรนก็ต้องตรอมใจตายเพราะคำเยาะเย้ยของนางวาที ซึ่งเมื่ออุศเรนตายแล้ว สินสมุทรก็หมดความคับข้องใจว่าจะมีคนมาพราภานางสุวรรณมาลีไปจากตน

3. การปรับตัวในเรื่องความรัก

สินสมุทรจะใช้ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions) แบบหลีกเลี่ยงสถานการณ์ไปสู่ความป่วยไข้ (Conversion) กล่าวคือ

สินสมุทรเป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมปรับตัวในเรื่องความรักแบบถดถอยโดยเริ่มจากในวัยรุ่นเมื่ออายุได้ 19 ปี เหล่าอำมาตย์ต่างก็นำบุตรสาวของตนมาถวายให้เพื่อเป็นนางสนมของสินสมุทรแต่สินสมุทรไม่ยอมรับ ดังความว่า

แต่สินสมุทรสุดดีนี้กระไร	อายุได้ถึงสิบเก้าก็เปล่าดาย
เมื่ออยู่วังยังไม่รู้รักชู้สาว	ล้วนลูกท้าวลูกพระยาเอามาถวาย
เขาคอยเข้าเฝ้าแหนให้แสนอาย	ไม่ไกล่กรายเกลี้ยงหนีทุกวัน
ถ้าเสร็จศึกนี้จะบวชจนหนวดขาว	ที่ชู้สาวสิ่งไรไม่ไผ่ฝัน

(พระอภัยมณี : 521)

แม้เมื่อสินสมุทรจะถูกนางยุพาผกาทำเสน่ห์ให้ลุ่มหลง แต่สินสมุทรก็ยังมิทำที่เงินอาย ไม่กล้าแสดงออก ดังความว่า

สินสมุทรสุดจนให้อันอัน	ไม่รู้ฝันผ่อนแก่แพ้ผู้หญิง
แต่ขี้มี่ยมหจิม่วงไม่ท้วงติง	ทำเมินนิ่งนึกเงินสะเทิ้นที่

(พระอภัยมณี : 620)

เมื่อสินสมุทรหายจากถูกเสน่ห์ก็ได้อภิเษกกับนางอรุณรัศมี แต่นางอรุณรัศมียังโกรธเคืองสินสมุทรอยู่และไม่ยอมเข้าห้องหอด้วย ทำให้สินสมุทรเกิดความทุกข์ใจ ดังความว่า

ไม่เห็นส่งองค์อรุณมาร่วมแทน
จะออกปากขากยิ่งทุกสิ่งอัน
เวลาตึกตริกไครมิไคร่หลับ
มาเสร์ราสร้อยคอยค้างอยู่อย่างนี้

ยิ่งโศกแสนเสร์ราพระทัยเฝ้าไฝฝืน
สะอื้นอันอารมณ์ระทมทวิ
ไอ้ออกอับอายพัศตร์เสียศักดิ์ศรี
ชาวบุรีรู้สิ้นจะนินทา

(พระอภัยมณี : 947)

เมื่อสินสมุทรเกิดความทุกข์ใจในเรื่องความรัก พฤติกรรมการปรับตัวที่แสดงออกจึงเป็นแบบโศกเสร์ราเสียใจและลุ่มปวย ดังความว่า

หน่ออรินทรสินสมุทรก็สุดเสร์รา
หมายว่าน้องสองสมรเขาค่อนปรน
เขาเข้าเป็นเช่นนี้แล้วที่ไหน
จะตั้งคือถือสัตย์ปฎิญาณ
คูอรุณนุณเียวเสียวสวาท
กำเรบโรคโศกสะอื้นฝืนอารมณ์

แต่มอบเฝ้าฟงรหัสเห็นขัดสน
จะพลอยพันทุกข์ด้วยก็ป่วยการ
เราจะได้ร่วมรักสมครสมาน
เหลือรำคาญคิดถนอมยิ่งตรอมตรม
ใจจะขาดเสียด้วยรักที่หมักหมม
จนเป็นลมจับนั่งไม่ติงกาย

(พระอภัยมณี : 973)

และ

อนาถนอนกรพาดนลาฏนีก
จะมีอยหลับกลับฟังด้วยหวังใจ
ว่ามารดามาส่งองค์อรุณ
สไบทรงบงเบียงค้อยเมียงฟัง

ยิ่งยามตึกดังจะพาน้ำตาไหล
เสียงสาวใช้นั่งยามโอดจามดัง
ให้เเลียวนุชชั้นอารมณ์ด้วยสมหวัง
หมายจะนั่งค้ำับรับชนนี

แล้วกลับเงิบเงียบสัจคำคัคคิก	หวนรำลึกถึงพระน้องให้หมองศรี
ขึ้นสู่แท่นแสนศัลย์พันทวี	มิรู้ที่จะคิดอ่านประการใด
ยามเสวยเคียร้อยก็ถอยรศ	กับทั้งอดบรรทมเลยลมใต้
ให้วังเวียนเหียนหิวหิวหิวใจ	จนจับไข้กลางวันสันสะท้าน

(พระอภัยมณี : 948)

ลักษณะอาการของสินสมุทรเช่นนี้ เป็นการหนีจากสถานการณ์ที่ทุกข์ใจไปสู่ความป่วยไข้ (Conversion) ถือเป็นพฤติกรรมการปรับตัวแบบถดถอย ซึ่งการปรับตัวด้วยวิธีนี้ นิภา นิธยาน (2530 : 99) กล่าวว่า “กลวิธานแบบนี้เป็นการหลีกเลี่ยงหนีจากสถานการณ์ที่ร้ายแรงไปสู่ความป่วยไข้ หรือความบกพร่องทางกาย ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้เราสามารถหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาเสียได้ การแปรสภาพจากปกติสู่โรคต่าง ๆ แม้ว่า จะทำให้คนเราต้องตกอยู่ในสภาพใหม่ที่ไม่สบายด้วยโรคภัยไข้เจ็บก็ตาม คนเราก็กัง พอใจอยู่บ้างเพราะอย่างน้อยก็เป็นวิธีที่ช่วยให้ตนหลุดพ้นจากสถานการณ์ที่วุ่นวายและ เคร่งเครียดได้ และในขณะเดียวกันก็ช่วยให้คนเราพ้นจากความรู้สึกละอายใจที่ไม่ได้ ปฏิบัติหน้าที่ในสถานการณ์ที่เคร่งเครียดได้ด้วย” จากคำกล่าวนี้นี้จะเห็นได้ว่า เมื่อ สิน สมุทรแสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบหนีจากสถานการณ์ที่ทุกข์ใจไปสู่ความป่วยไข้ (Conversion) ก็ช่วยสร้างสถานการณ์ให้ดีขึ้นได้โดยทำให้นางอรุณรัศมีสงสารและเห็น ใจ ในที่สุดก็เกิดความเข้าใจกันได้

3.2 สุดสาคร

ภูมิหลัง

สุดสาครเป็นบุตรของนางเงือกและพระอภัยมณี เมื่อนางเงือกตั้งครรภ์สุด สาคร พระอภัยมณีก็จำต้องเดินทางจากเกาะแก้วพิสดารไป ทิ้งให้นางเงือกเลี้ยงดู

สุดสาครเพียงลำพัง ซึ่งพระยาธิก็เกิดความเมตตาสงสารจึงให้การอบรมเลี้ยงดูแก่สุดสาคร ตลอดจนให้การศึกษาและคาถาอาคมไว้เพื่อป้องกันตัว สุดสาครอยู่ในความเลี้ยงดูของพระยาธิมาตลอดเวลา 3 ปี คำสอนของพระยาธิมีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของสุดสาครให้มีลักษณะประนีประนอมกับเหตุการณ์และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่สุดสาครถูกชีเปลือยทำร้ายจนพระยาธิต้องมาช่วยเหลือสุดสาครเอาไว้ แต่สุดสาครก็ยังให้อภัยชีเปลือยพร้อมทั้งขอร้องท้าวสุริโยไทยไม่ให้ประหารชีวิตชีเปลือยหรือในกรณีมารดาของตนมีเพศพันธุ์เป็นเงือก สุดสาครก็รู้สึกสงสารและห่วงใย เมื่อจะเดินทางจากมารดาไปสุดสาครก็เกิดความรู้สึกเป็นห่วงกังวล มารดาว่าจะมีความเป็นอยู่อย่างไร วิธีที่ สุดสาครจะปฏิบัติเพื่อมารดาได้ก็คือการออกบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้มารดาได้รับผลบุญเพื่อให้มีการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จะเห็นได้จากการอบรมเลี้ยงดูจากพระยาธิซึ่งเป็นผู้ถือศีลได้มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมการปรับตัวของสุดสาครให้มีลักษณะประนีประนอมกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาพบว่าสุดสาครมีพฤติกรรมการปรับตัวต่อภาวะคับข้องใจและภาวะครอบครัแตกแยก ดังต่อไปนี้

พฤติกรรมการปรับตัว

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของสินสมุท ผู้วิจัยพบว่าสินสมุทมีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันไปตามสาเหตุดังนี้

1. การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก

สุดสาครจะใช้ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromise Reactions) แบบทดเทิด (Sublimation) กล่าวคือ

สุดสาครเป็นตัวละครที่อยู่ในครอบครัวที่แตกแยก ดังที่วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 282) ได้กล่าวถึงตัวสุดสาครว่า

“สุตสาครจัดว่าเป็นผู้เผชิญเคราะห์กรรมในการพรางจากพ่อแม่หนักหน่วงยิ่งกว่าใคร ๆ ด้วยเมื่อพระอภัยมณีจากเกาะแก้วพิสดารไปนั้นสุตสาครยังอยู่ในครรภ์ของเงือกน้อยมารดา และเมื่อกำเนิดออกมาก็มีได้มีโอกาสได้รับการเลี้ยงดูอุ้มชูจากมารดาเลี้ยงเด็กทั้งหลาย เพราะมารดาเป็นเงือกนางจึงกราบวิงวอนให้พระฤาษีเลี้ยงดูสุตสาครแทนตน ชีวิตของ สุตสาครจึงเป็นชีวิตที่น่าสงสาร”

จากการที่นางเงือกได้มอบสุตสาครให้อยู่ในความเลี้ยงดูของพระฤาษี การเลี้ยงดูของฤาษีย่อมกลม่อมเกล่าจิตใจของสุตสาครให้เกิดความเมตตา ความรักผู้อื่นเนกเช่นเดียวกับฤาษีผู้ทรงธรรม แต่สุตสาครยังเป็นเด็กเล็กย่อมต้องการความรักการเลี้ยงดูจากบิดามารดาเช่นเดียวกับเด็กทั่วไป สุตสาครจึงยังมีความคับข้องใจในสภาพครอบครัวแตกแยกของตน อีกทั้งยังโหยหาถึงบิดาที่ไม่เคยพบหน้ากันเลย ภาวะจิตใจที่เกิดจากครอบครัวแตกแยกทำให้สุตสาครรันทดใจ ถึงขนาดต้องรำพึงรำพันขึ้นมาว่า

ถูกเกิดมาอาภัพอัปภาคย์	พบแต่ยากดังชีวาจะอาสัญ
ให้เปลี่ยวใจไร้วงศ์ทั้งพงศ์พันธุ์	สุดจะผันผินหน้าไปหาใคร
จึงอุตส่าห์ลาแม่มาแต่น้อย	จะตายร้อนพันคราหน้าตาไหล
ครั้นว่าปะพระบิดาดังอาลัย	ก็ทุกข์ใจให้สงสารพระมารดา

(พระอภัยมณี : 773)

จากสภาพครอบครัวแตกแยกนี้ จะเห็นได้ว่าสุตสาครซึ่งได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากพระฤาษีมีความรู้สึกปลงในชะตาชีวิตของตนที่อาภัพต้องพรางจากบิดาซึ่งยังไม่เคยได้เห็นหน้าหรือให้การเลี้ยงดูตนมาก่อน อีกทั้งยังมีมารดาเป็นเงือกต้องมอบหน้าที่การอบรมเลี้ยงดูตนให้แก่พระฤาษี ซึ่งพระฤาษีก็กลม่อมเกล่าสั่งสอนสุตสาครจนเป็นคนมีเหตุผล มีวิจรรณญาณพอที่จะเข้าใจว่าฐานะของพระอภัยมณีเป็นถึงกษัตริย์ที่จะต้องปกครองบ้านเมือง การที่จะให้พระอภัยมณีกลับไปหามารดาที่เกาะแก้วพิสดารเป็นเรื่อง

ที่เป็นไปได้ยาก เนื่องจากแบบแผนการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน สุดสาครจึงเกิดความ
สงสารมารดาของตน ดังความว่า

จะอยู่เดี่ยวเปลี่ยวเปล่าทุกเช้าค่ำ	เห็นแต่น้ำในทะเลกับเวหา
แม้เจ็บไข้ใครเล่าจะเอาหา	มารักหาชนนี้ไม่มีเลย

(พระอภัยมณี : 773)

เมื่อเกิดความวิตกกังวลห่วงใยผู้เป็นมารดา ทำให้สุดสาครมีความประสงค์ที่จะบวชเพื่อ
อุทิศผลบุญให้มารดาได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังความว่า

ว่าฉันบรรพชาวันนี้	ให้กุศลชนนี้จงหนักหนา
และ	
โ้ใจลูกผูกพันจนฝันเห็น	มิได้เว้นวายวิตกเลวอกเอ๋ย
จึงถือบวชกรวดน้ำไปตามเคย	ไม่ละเลยลืมพระคุณกรุณา

(พระอภัยมณี : 773)

เป็นอันขาดชาตินี้ไม่มีคู่	จะไปอยู่ปรนนิบัติแม่มัจฉา
แม่แม่ตายหมายจิตเป็นสิทธา	...

(พระอภัยมณี : 773)

การตั้งใจมั่นที่จะถือบวชในครั้งนี้ถือเป็นการบวชเพื่อทศกัณฐ์ในสิ่งที่ต้องการที่จะทำ
แต่ยังทำไม่ได้ นั่นคือสุดสาครรักและต้องการที่จะดูแลมารดาของตน แต่สุดสาครก็อยู่

ห่างไกลจากการดาจนไม่สามารถที่จะดูแลได้ จึงได้ชดเชยความรู้สึกนี้ด้วยการบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้มารดาได้รับผลบุญดังที่กล่าวว่า “ให้กุศลชนนี้จงหนักหนา” ซึ่งถือเป็น “กลวิธีแบบหนึ่งในการแสวงหาความสำเร็จ เป็นการทดแทนความผิดหวังความล้มเหลวในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือปมด้อย ซึ่งช่วยให้ผ่อนคลายความเคร่งเครียดอันเกิดจากความคับข้องใจ หรือความรู้สึกขัดแย้งในใจได้ กลวิธีประเภทนี้ยังช่วยปิดบังข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนของตัวเอง ซึ่งช่วยบรรเทาความรู้สึกวิตกกังวลใจไปได้บ้าง เพราะมึนนั้นแล้ว ผู้อื่นหรือตนเองก็อดไม่ได้ที่จะตำหนิ ตีเถียนจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องของตนซึ่งทำให้เกิดความกังวลใจได้ (นิภา นิธยาชน. 2530 : 101) ด้วยเหตุนี้สุตสาครจึงพยายาม “ถือบวชกรวดน้ำ” และ “รักษาพรตเป็นดาบสอยู่ริมหิมพานต์” เพื่อทดแทนในสิ่งที่ตนไม่สามารถกลับไปเลี้ยงดูมารดาของตนได้

2. การปรับตัวเมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ

2.1 ใช้ปฏิกริยาประนีประนอม (Compromise Reactions)

เมื่อสุตสาครอายุได้ 3 ขวบ พระฤาษีก็ได้ให้สุตสาครออกตามหาบิดา โดยมอบไม้เท้าวิเศษให้ป้องกันตัวและให้จี้ม้านิลมังกรเดินทางไป ขณะเดินทางสุตสาครได้พบกับชีเปลือย ซึ่งหลอกลวงสุตสาครว่าจะสอนเวทมนต์ให้ แต่เมื่อสุตสาครเปลือยชีเปลือยก็ผลักสุตสาครตกเหวพร้อมกับขโมยไม้เท้าและบังคับม้านิลมังกรให้เดินทางหนีไปด้วยกัน จนพระฤาษีต้องมาช่วยสุตสาครให้ขึ้นมาจากเหว และม้านิลมังกรก็กลับมาหาและพาสุตสาครไปยังเมืองที่ชีเปลือยอยู่ เมื่อสุตสาครพบและสามารถนำไม้เท้าวิเศษคืนมาได้ สุตสาครก็ไม่ได้ทำร้ายชีเปลือยกลับปล่อยให้ชีเปลือยวิ่งหนีไป ส่วนตัวสุตสาครก็เดินถือไม้เท้าไปตามทางของตน เมื่อพบเห็นผู้คนมามุงดูอยู่มาก สุตสาครก็กล่าวด้วยความซื่อ ดังความว่า

ฝ่ายพระหน่อปิตโรดิสร
ถือไม้เท้าก้าวอย่างมากลางวัง

สุตสาครได้สมอารมณ์หวัง
เห็นคนนั่งแซ่ซ้องจึงร้องไป

เรามาเอาไม้เท้าของเราดอก
ไม่ทำร้ายชายหญิงอย่างจริงจัง

จะกลับออกไปมหาศาลาไหล
แล้วจึงไม้เท้าเดินดำเนินมา

(พระอภัยมณี : 395)

จะเห็นได้ว่าสุดสาครคิดที่จะได้ไม้เท้าวิเศษคืนเพียงอย่างเดียว ไม่ได้คิดที่จะทำร้าย
ชีเปลือยหรือสร้างความวุ่นวายให้เกิดแก่สถานที่นั้น จากเหตุการณ์นี้เมื่อความทราบถึง
พระสุริโยไทผู้เป็นเจ้าเมือง พระสุริโยไทก็สั่งให้จับชีเปลือยไปประหารชีวิต ซึ่งเมื่อ
เหตุการณ์รุนแรงขึ้น สุดสาครก็รู้สึกสงสารชีเปลือยจึงใช้ปฏิริยาประนีประนอม
(Compromise Reactions) โดยกล่าวขโมยโทษให้กับชีเปลือยว่า

สุดสาครอ่อนจิตคิดสงสาร
ว่าขอโทษโปรดอย่าให้ฆ่าตี

จึงทักทวนทูลท้าวเจ้ากรุงศรี
เหตุทั้งนี้เพราะกรรมกระทำไว้

(พระอภัยมณี : 397)

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่าชีเปลือยเป็นผู้ทำร้ายและขโมยไม้เท้าวิเศษของ
สุดสาครไป แต่เมื่อสุดสาครได้ไม้เท้าของตนคืนแล้ว ความคับข้องใจที่มีก็หมดลง
โดยไม่เอาเรื่องหรือทำร้ายชีเปลือยเลย และเมื่อท้าวสุริโยไทสั่งประหารชีวิตชีเปลือย
สุดสาครก็กลับขอชีวิตของชีเปลือยไว้ กรณีนี้ถือได้ว่า แม้สุดสาครจะเป็นเด็กที่มีสภาพ
ครอบครัวแตกแยกก็ตามแต่ก็อยู่ในความเลี้ยงดูของพระญาติซึ่งบำเพ็ญพระตมมานาน
ลักษณะการอบรมสั่งสอนสุดสาครจึงน่าจะเป็นการสอนในเรื่องของกรรมและบาปบุญ
คุณโทษ รวมถึงความไม่พยายาบท สิ่งเหล่านี้ได้ถ่ายทอดและซึมซับไว้ในตัวสุดสาคร
ดังที่สุดสาครกล่าวว่า

ไม่หุนหันฉันทาพยาบาท
จะฆ่าฟันมันก็ชั่วเป็นกรรมไป

นี้กว่าชาติก่อนกรรมจะทำไฉน
ต้องเวียนว่ายเวทนาอยู่ช้านาน

(พระอภัยมณี : 397)

นอกจากนี้สุตสาครยังบวชถือตนเป็นพระฤาษีอยู่ ดังนั้น ลักษณะการแก้ปัญหาความ
คับข้องใจ จึงเป็นไปอย่างประนีประนอม เพราะถือเป็นภารกิจของนักบวชซึ่งต้องให้
ความรักความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เชื่อถือในกฎแห่งกรรม
ซึ่งเป็นไปตามวัฏจักรของชีวิต ดังความที่กล่าวไว้ว่า

รูปบวชกายหมายใจจะได้ตรัส
จะเข่นฆ่าตาเฒ่าไม่เข้าการ

ช่วยส่งสัตว์เสียให้พ้นวนสงสาร
ขอประทานโทษไว้อย่าให้ตาย

(พระอภัยมณี : 773)

สรุปได้ว่า จากการที่สุตสาครได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากพระฤาษีซึ่งถือศีลบำเพ็ญภาวนา
มาเป็นเวลานาน ลักษณะการถ่ายทอดความรู้และคำสั่งสอนของพระฤาษีจึงมีส่วนช่วย
ในการกำหนดพฤติกรรมการปรับตัวของสุตสาครให้มีลักษณะของการประนีประนอม
ไม่โกรธแค้นหรืออาฆาตพยาบาทผู้ใด

แม้กระทั่งเมื่อเวลาผ่านไป สุตสาครเข้าสู่วัยหนุ่ม มีบุตรอันเกิดจากนาง
สุลาลีวัน ชาวเมืองลังกา 1 คน ชื่อว่าหัสกัน สุตสาครนั้นเมื่อจากเมืองลังกามาก็ไม่เคย
กลับไปหานางสุลาลีวันและหัสกันเลย ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและบุตรจึง
เป็นไปอย่างห่างเหิน เมื่อหัสกันกับพวกก่อเรื่องสร้างความวุ่นวายให้แก่เมืองของฝ่าย
บิดา จนทำให้สุตสาครต้องยกทัพมาปราบ สุตสาครก็ยังคงแสดงพฤติกรรมประนีประนอม
กับลูกหลานของตน โดยเมื่อพบกับวายุพัฒน์และ หัสกัน สุตสาครก็กล่าวว่า

ภูพปะจะสังหารผลาญชีวิต	ก็ยังคิดอายเหลือว่าเชื้อไข
จะร้งรอปอให้หัวติดตัวไว้	จับส่งไปถวายพระชนกา
ตามจะโปรดโทษมึงที่คั่งคื้อ	ไม่นับถือซื้อตรงต่อวงศา
อย่ากะกะจะล่าบากลงจากม้า	ให้ภูพาไปคึดทิ้งพี่น้อง

(พระอภัยมณี : 1162)

แม้คำพูดของสุตสาครจะเป็นไปตามอารมณ์โกรธ แต่ทั้งหัสกันและวายุพัฒน์ต่างก็เป็นลูกหลานของสุตสาคร สุตสาครจึงไม่คิดอยากที่จะทำร้าย ดังนั้น จึงขอให้ทั้ง 2 คนเดินทางกลับไปพร้อมกับตนเพื่อไปพบและขอรับโทษจากพระอภัยมณีโดยไม่ขัดขืน ถือเป็นพฤติกรรมการปรับตัวแบบประนีประนอมที่สุตสาครเลือกใช้ โดยไม่ยอมให้มีการสูญเสียเลือดเนื้อในวงศาคณาญาติขึ้นแต่ก็ไม่ได้ผลเนื่องจากทั้งสองสามารถหลบหนีไปได้ ท้ายที่สุดสุตสาครและกองทัพของพระอภัยมณีก็สามารถเข้าครอบครองเมืองลังกาได้

3.3 มังคลา

ภูมิหลัง

มังคลาเป็นบุตรของพระอภัยมณีและนางละเวง ขณะที่นางละเวงตั้งครรภ์ พระอภัยมณีก็ยกทัพกลับเมืองของตน ทิ้งให้นางละเวงเลี้ยงดูมังคลาอยู่เพียงลำพัง เมื่อมังคลาถึงวัยที่ต้องได้รับการศึกษา นางละเวงก็ได้มอบหมายให้พระสังฆราชเลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่มังคลา ซึ่งพระสังฆราชก็ได้ใช้โอกาสนี้สร้างความรู้สึกรักของมังคลาให้เกลียดฝ่ายบิดาของตนโดยเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตให้แก่มังคลาฟัง พร้อมทั้งยุยงให้มังคลาไปชิงโคตรเพชรคืนจากนางเสาวคนธ์ เมื่อมังคลาได้ทราบดังนั้นก็ประกรอกกับความรูสึกน้อยใจที่บิดาไม่เคยกลับมาเหลียวแล ทำให้มังคลาคิดที่จะก่อความวุ่นวายให้เกิดขึ้นแก่เมืองของฝ่ายบิดา ดังนั้นจึงสั่งการให้หัสกันและวายุพัฒน์เข้าเมืองการเวก

เพื่อไปชิงโคตรเพชรคืน เมื่อมังคลาได้สร้างความวุ่นวายให้แก่เมืองการเวก จนทำให้นางสุวรรณมาลีต้องส่งสารมาบอกนางละเวง มังคลาก็ถือโอกาสเปิดจดหมายออกอ่านก่อน เมื่ออ่านจบก็ถือว่านางสุวรรณมาลีอย่างรุนแรง ความคับแค้นใจที่มีต่อนางสุวรรณมาลี และพระอภัยมณี ทำให้มังคลาสั่งการให้วายุพัฒน์และหัสกัณยกทัพไปตีเมืองผลึกจับนางสุวรรณมาลี สร้อยสุวรรณ และจันทร์สุดา นอกจากนี้ยังสั่งการให้วายุคายกทัพไปตีเมืองรมจักร จับท้าวทศวงศ์และมเหสีไปกักขังไว้ เป็นการประกาศสงครามกับฝ่ายบิดา จนท้ายที่สุดเมื่อกองทัพของฝ่ายบิดายกมา มังคลาก็ต้องหนีออกจากค่ายไป จะเห็นได้ว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นล้วนมีสาเหตุมาจากการที่มังคลาน้อยใจที่บิดาไม่เคยกลับมาเหลียวแล ตนเลยจึงก่อความวุ่นวายขึ้น

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของมังคลา พบว่า เกิดจากสาเหตุ 2 ประการ คือ เกิดจากภาวะครอบครัวแตกแยกและภาวะความคับข้องใจ ซึ่งมังคลามีพฤติกรรมการปรับตัวต่อสาเหตุดังกล่าว ดังต่อไปนี้

พฤติกรรมการปรับตัว

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของมังคลา ผู้วิจัยพบว่ามังคลามีพฤติกรรมการปรับตัวในภาวะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก

มังคลามีพฤติกรรมการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกสลับกันระหว่าง ปฏิกริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) และปฏิกริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions) ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1.1 ใช้ปฏิกริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ดังนี้

1.1.1 การก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression)

1.1.2 การย้ายอารมณ์ (Displacement)

1.1.3 การชัดโทษ (Projection)

1.2 ใช้ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions)

1.2.1 การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization)

1.2.2 ปฏิกิริยาหลบเกลื่อน (Reaction - Formation)

1.2.3 การหลีกหนีสถานการณ์ไปสู่การป่วยไข้ (Conversion)

สืบเนื่องมาจากภาวะครอบครัแตกแยกอันเกิดจากบิดาที่ไม่เคยกลับมาเหลียวแลเลย ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มังคลาแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวต่าง ๆ ออกมาอย่างเห็นเด่นชัดเพื่อแก้ไขความคับข้องใจที่เกิดขึ้น โดยเริ่มจากเมื่อสังฆราชเล่าให้มังคลาฟังถึงเรื่องโคตรเพชรที่เคยอยู่เมืองลังกาในอดีต และต่อมาอุกนางเสาวคนธ์ขอโคตรเพชรไปทำให้เมืองลังกาไม่สามารถมีเพชรเกิดขึ้นมาได้อีก เหตุนี้ทำให้มังคลาโกรธแค้นและพาลเมืองการะเวก โดยกล่าวว่า

อันพาราการะเวกใช้วงศ์ญาติ หมิ่นประมาทเมืองเราให้เศร้าหมอง
เอาโคตรเพชรค่าเมืองงามเรื่องรอง ซึ่งเป็นของคู่ลังกาไปธานี

(พระอภัยมณี : 1091)

และแสดงความก้าวร้าว โดยการอ้างเหตุผลว่า

จึงเมืองเราเบาบางโรยร้างเลิศ ไม่ก่อเกิดแก้วเพชรทั้งเจ็ดสี
เราเจ็บจิตคิดแค้นแสนทวี จะไปตีคืนเอาของเรามา

(พระอภัยมณี : 1091)

จะเห็นได้ว่า การที่มังคลาโกรธนางเสาวคนธ์นั้น มีสาเหตุมาจากการระบายอารมณ์โกรธที่พระอภัยมณีผู้เป็นบิดาไม่เคยกลับมาเหลียวแล และตัวมังคลาเองก็ไม่สามารถที่จะ

เรียกร้องหรือแสดงอาการโกรธพระอภัยมณีได้ จึงย้ายอารมณ์โกรธไประบายที่นางเสาวคนธ์ ถือเป็นการปรับตัวแบบย้ายอารมณ์ (Displacement) ซึ่งอัจฉรา สุขารมณ (2527 : 55) อธิบายว่าการย้ายอารมณ์ (Displacement) เป็นการย้ายหรือระบายอารมณ์ไปที่บุคคลหรือวัตถุอื่นที่ไม่ใช่สาเหตุทำให้บุคคลเกิดอารมณ์ เป็นรูปพิเศษของการชัดโทษ (Projection) ตัวอย่างเช่น พ่อแม่ทำโทษลูก ลูกไม่สามารถระบายความโกรธหรือแสดงอาการโกรธตอบสนองไปที่พ่อแม่ได้ เพราะการทำเช่นนั้นเป็นอันตรายต่อตนเองมากยิ่งขึ้น จึงใช้วิธีการระบายอารมณ์โกรธหรือไม่พอใจที่บุคคลอื่น หรือวัตถุอื่น โดยวิธีการเตะของหรือด่าว่าคนใช้แทน ซึ่งตรงกับคำพังเพยไทยที่ว่า “ตีวัวกระทบคราด” ดังนั้นมังคลาจึงสนับสนุนให้วายุพัฒน์และหัสกัณยกทัพไปขโมยโคตรเพชรกลับมา และเมื่อนางสุวรรณมาลีส่งสารมาถามนางละเวงว่ามีส่วนรู้เห็นกับการกระทำของมังคลาหรือไม่ มังคลาซึ่งแอบอ่านสารนั้นก่อนเมื่ออ่านจบก็เกิดความโกรธแค้นจนเหี่ยวต่อนางสุวรรณมาลีที่ส่งสารมาฟ้องนางละเวงเกี่ยวกับพฤติกรรมของตน ดังนั้นมังคลาจึงแสดงความก้าวร้าวโดยบริภาษนางสุวรรณมาลี ดังคำกลอนที่ว่า

พอบสารดาลเดือดไม่เจือคงค	ภูเหลืออดควรรู้คันหูเหือง
เป็นผู้ใหญ่ไม่เป็นหลักพุดยักเยื้อง	เข้ากับเมืองการะเวกโหยกเหยกครัน
ส่วนของเราเอาไปสิไม่ว่า	คินเอามาเป็นผิดพุดบิดผัน
อนุชาวายุพัฒน์พ่อหัสกัณ	เห็นอาธรรมหรือไม่เล่ายายเฒ่าร้าง

(พระอภัยมณี : 1123)

จะเห็นได้ว่ามังคลาพยายามกล่าวว่าสิ่งที่ตนทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว เพราะโคตรเพชรเดิมนั้นเป็นของตน และกล่าวชัดโทษนางเสาวคนธ์ว่าเป็นผู้ขโมยโคตรเพชรไป การชัดโทษเช่นนี้ทำให้สามารถอ้างเหตุที่มังคลาต้องก่อสงครามกับทั้ง 3 เมืองได้ แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่ามังคลาสร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นการเรียกร้องความสนใจจากฝ่ายบิดา ในเรื่องนี้ ล้อม เฟิงแก้ว และคณะ (2529 : 88) ได้ข้อสรุปว่า

“ที่จริงถ้อยคำของสังฆราชไม่ได้เป็นต้นเหตุอย่างแท้จริง เป็นเพียงการจูดชนวนให้ความน้อยใจ โกรธเคืองของมังคลาปรากฏออกมาเท่านั้นเอง ความเจ็บใจที่แท้จริงของมังคลาคือ การที่พ่อไม่เหลียวแล มังคลาจึงก่อความวุ่นวายขึ้นเพื่อเป็นการทดแทน” ดังนั้นแม้กระทั่งทูตที่นางสุวรรณมาลีส่งมามังคลาก็สั่งให้จับกุมไว้โดย “สั่งให้จำผู้ถือหนังสือสาร” ถือเป็นการกระทำที่ผิดธรรมเนียมการทูตที่มีมานาน โดย “ตามทฤษฎีที่ว่าด้วยความเป็นผู้แทนประเทศ (Representative Character) นักการทูตถือได้ว่าเป็นตัวแทนของอีกประเทศหนึ่ง ซึ่งเจ้าของประเทศที่นักการทูตไปประจำจะต้องให้เกียรติและให้การคุ้มครอง นักการทูตจะต้องปลอดจากการถูกดำเนินทางกฎหมายหรือกฎระเบียบของประเทศที่ไปประจำการนักการทูตจะถูกเรียกไปขึ้นศาลหรือถูกปรับหรือถูกลงโทษด้วยประการต่าง ๆ ตามกฎหมายบ้านเมืองของประเทศนั้น ๆ ไม่ได้” (สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2527 : 486) แต่มังคลาก็ไม่ได้ให้ความสนใจต่อธรรมเนียมการทูต กลับสั่งให้กักขังทูตของนางสุวรรณมาลีเสีย กรณีนี้ถือเป็นพฤติกรรมก้าวร้าวของมังคลาที่แสดงออกมา นอกจากนี้ยังสั่งให้วายุศา วายุพัฒน์ และหัสกัน ยกทัพไปจับกุมตัวท้าวทศวงศ์กับมเหสี นางสุวรรณมาลี สร้อยสุวรรณ และจันทร์สุดา มากักตัวเอาไว้

เมื่อพระอภัยมณีทราบเรื่องจึงยกทัพไปถึงเมืองลังกา และส่งสารให้มังคลา และพวกออกมาพบ แต่มังคลาได้ตัดสินใจที่จะไม่ออกไปพบกับพระอภัยมณี โดยอ้างเหตุผลขึ้นมาลบล้างความผิดของตนว่า ฝ่ายพระอภัยมณีอยู่นอกศาสนา จึงไม่ควรคบค้า เพราะจะทำให้ตนรกรก ดังคำว่า

พระมังคลาว่าพระเจ้าสอนเราไว้	ควรเลื่อมใสในคัมภีร์ยโธวะ
แม้ผิดชาติศาสนาข้างฝรั่ง	อย่าเชื่อฟังคบค้าวิสาสะ
พวกพงศ์เผ่าเขาไม่ถือหนังสือพระ	มิควรจะปะพบไปคบค้า
จะพลอยให้ไปตกนรกดอก	เขาคณนอกโอวาทพระศาสนา
ถือพระเจ้าเราเถิดน้องสองนัคดา	เมื่อยกมาแล้วก็คงทำสงคราม

(พระอภัยมณี : 1194)

การหาเหตุผลมาอ้างเช่นนี้ช่วยส่งเสริมให้มังคลาตัดสินใจที่จะทำสงครามกับพระอภัยมณีผู้เป็นบิดาต่อไป แม้สารที่มังคลาส่งกลับไปถึงพระอภัยมณีเพื่อประกาศสงคราม เนื้อความก็ยังแสดงให้เห็นว่ามังคลาพยายามกุเรื่องและเบี่ยงเบนความจริง ตลอดจนหาเหตุผลมาอ้างเพื่อกลบเกลื่อนความผิดของตน และมีการขัดโทษนางเสาวคนธ์ โดยกล่าวว่า

ฝ่ายลูกสาวเจ้าพาราการะเวก	เอาเพชรเอกออกจากถิ่นแผ่นดินไหว
เปลี่ยนกษัตริย์ขัดตียเสนาใน	ชุมนุมให้คินเพชรแก้วเง็กมา
จึงจ้องอนวอนขอต่อกษัตริย์	ก็ข้องขัดตักดาควาสนา
จับฝรั่งสังหารผลาญชีวา	จึงเกิดฆ่าฟันกันเป็นอันตราย

(พระอภัยมณี : 1195)

มังคลากุเรื่องขึ้นมาว่าตนได้ “จ้องอนวอนขอ” โคตรเพชรคิน แต่ฝ่ายเมืองการะเวกไม่ยอม ทั้งที่จริง ๆ แล้ว มังคลายังไม่เคย “จ้องอนวอนขอ” โคตรเพชรคินจากฝ่ายการะเวกเลย แต่กระทำการโดยยกทัพเข้าตีเมืองการะเวกและรุกร้าเข้าไปเอาโคตรเพชรคินกลับมาเอง นอกจากนี้ยังกล่าวเท็จว่า

ไปแจ้งเรื่องเมืองผลิกรมจักร	ไม่นับพัคตร์แผ่แผ่เชื่อว่าเชื้อสาย
ยังซ้ำให้ไล่จับได้อับอาย	นึกเสียดายด้วยจะขาดญาติประยูร

(พระอภัยมณี : 1195)

การกล่าวเท็จนี้เป็นการขัดโทษเมืองผลิกรและกรมจักรว่าไม่นับญาติกับตนซ้ำยังจับไล่กองทัพอของตนทำให้ต้องอับอายทั้ง ๆ ที่ความจริงมังคลาไม่เคยแจ้งเรื่องให้ทั้งสองเมืองทราบ ในทางตรงข้ามกลับใช้ให้สกันและวลายูดา ยกทัพเข้าตีเมืองทั้งสองโดยไม่มี

การเจรจาต่อรองใด ๆ เลย นอกจากนี้ยังแสดงความน้อยเนื้อต่ำใจต่อพระอภัยมณีว่า พระอภัยมณีนั่นเข้าข้างหัสไชย ไม่เข้าข้างลูกของตัวเอง ดังที่กล่าวว่า

กลับรักเขาเข้าด้วยไม่ช่วยญาติ	ดูตัดขาดชาติเชื้อในเนื้อใจ
เดี๋ยวนี้พระเสด็จมาให้หาไป	ทั้งจะให้คืนส่งพระวงศ์วาน
ไม่โปรดไว้ใยเยื่อให้เหลือบ้าง	เหมือนลบล้างห่างรักสมัครสมาน
อย่าเคืองขัดตัดประโยชน์จงโปรดปราน	ขอประทานวงศาไว้ธานี
ให้สนิทชิดเชื่อนับเนื้อหน่อ	เหมือนช่วยชะลอลังกาเป็นราศี
เสด็จกลับทัพไปอยู่ยังบุรี	อีกสามปีจึงจะพาวงศาไป

(พระอภัยมณี : 1196)

และกล่าวขู่หากพระอภัยมณีไม่ยอมยกทัพกลับ มังคลาก็จะแสดงความก้าวร้าวโดย

รมจักรนักราพาราศลิก	เหมือนทองปิกเดียวดีตามวิสัย
แม้ปลดเปลื้องเคืองขัดตัดอาลัย	จะขึ้นให้หักโหมรุกโรมรัน
ข้าพเจ้าเหล่านี้ทั้งพี่น้อง	สิ้นพวกพ้องวงศาเหมือนอาสัญ
จะพลอยพาหาพระองค์ผู้พงศ์พันธุ์	ต้องมอดม้วยด้วยกันเป็นมันคง

(พระอภัยมณี : 1196)

เป็นการกล่าวข่มขู่พระอภัยมณีว่าหากไม่ยอมยกทัพกลับ ตนและพี่น้องก็จะให้กษัตริย์ทั้งห้าที่จับมานั้นตายด้วยกันหมด เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวที่มังคลาใช้ขู่ผู้เป็นบิดาเพื่อตัดสินใจปัญหาความน้อยใจที่เกิดขึ้น

เมื่อนางละเวงผู้เป็นมารดาทราบเรื่องและเข้าช่วยกองทัพของพระอภัยมณี มังคลาก็ครวญอย่างน้อยใจว่า

แต่พ่อมาราวิแล้วมีหน้า
เหลือดีแท้แม่พ่อเราหนอน้อง

แม้อย่างข้าทำเจริญให้เป็นสอง
จะรับรองบรรดาบุตรประการใด

(พระอภัยมณี : 1214)

ในภาวะการณ์เช่นนี้ ล้อม เฟิงแก้ว และคณะ (2529 : 88) ได้อธิบายความรู้สึกของ มังคลาว่า “ข้อที่มังคลาและพี่น้องน้อยใจและต่อว่า ก็คือการทำพ่อของตนไม่รักใคร่สนใจตน กลับไปห่วงใยเอาใจคนอื่น แม้มังคลาเองจะไม่ตัดพ้อออกมาตรง ๆ ว่าพ่อไม่รัก แต่ถ้อยคำต่าง ๆ ที่กล่าวก็แสดงให้เห็นว่ามีความน้อยใจพ่อเป็นสาเหตุสำคัญ ยิ่งเมื่อแม่ มาช่วยฝ่ายตรงกันข้าม มังคลาก็ยิ่งน้อยใจมากขึ้น” เมื่อเหตุการณ์บานปลายรุนแรงเข้ามา เช่นนี้ ก็ทำให้มังคลาเกิดความระทอใจถึงขนาดพูดไม่ออกจนกระทั่งเป็นลมไป ดัง ความว่า

พระมังคลาฝรั่งได้ฟังบอก
เอนอิงหมอนอ่อนท้อพระศอพับ
ร้องเรียกหมอรอรรรมยาคนริน

พูดไม่ออกอันอารมณ์จันลมจับ
พระน้องรับกับหลานอยู่งานพลาง
ผืนสะอื้นอกอัดลมขัดขวาง

(พระอภัยมณี : 1214)

การเกิดอาการเป็นลมของมังคลานั้นเป็นการปรับตัวแบบหลีกเลี่ยงหนีสถานการณ์ไปสู่การ ป่วยไข้ ซึ่ง นิภา นิธยาน (2530 : 99) กล่าวว่า “กลวิธีแบบนี้เป็นกลวิธีหนีจาก สถานการณ์ที่ร้ายแรงไปสู่ความป่วยไข้หรือความบกพร่องทางกาย ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้ เราสามารถหลีกเลี่ยงหนีสถานการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาเสียได้ การแปรสภาพจากปกติสู่โรค ต่างๆ แม้ว่าจะทำให้คนเราต้องตกอยู่ในสภาพใหม่ที่ไม่สบายด้วยโรคภัยไข้เจ็บก็ตาม คนเรายังพอใจอยู่บ้าง เพราะอย่างน้อยก็เป็นวิธีที่ช่วยให้ตนหลุดพ้นจากความรู้สึก ละอายใจที่ไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในสถานการณ์ที่เคร่งเครียดได้ด้วย”

เมื่อฟื้นขึ้นมาจึงคลาไ้ใช้วิธีการปรับตัวอีกแบบหนึ่งคือ การปฏิเสธความเป็นจริงด้วยการ

อุตุส่ำห้ฟื้นขึ้นกำลังประทุ้งทน	พวกหมอฝนยาถวดยละลายสุร
สวดยเหล่ำเมมมยพอกคลยทุกข	ทำผาสูกสรวลสันด์เหมื่อนหรรย

(พระอภัยมณี : 1215)

เป็นการไม่ยอมรับเหตุการณ์หรือปฏิเสธสถานการณ์ที่เข้ามารุมเร้าในขณะนั้น โดยการดื่มเหล้าเพื่อที่จะดับทุกข์ที่ตนมีอยู่ อีกทั้งยังแสดงพฤติกรรมเสแสร้งแก่งว่าตนเองมีความสุขได้หัวเราะเฮฮา ทั้ง ๆ ที่ในความจริงมันคลาไ้รู้สึกเศร้าโศกเสียใจมากกว่า ถือว่าเป็นพฤติกรรมการปฏิเสธไม่ยอมรับรู้ความจริง ซึ่งการปรับตัวประเภทนี้ ศิริโสภาคย์ บุรพาเดช (2528 : 265) ได้กล่าวว่า “เป็นการหลบหนีความจริงเพื่อให้สบายใจขึ้น” สอดคล้องกับ อังฉรา สุขารมณ (2527 : 57) ที่ได้อธิบายว่า “การปฏิเสธความเป็นจริง (Denial of reality) เป็นกระบวนการป้องกันตัวเองจากสภาพความเป็นจริงที่ไม่พึงปรารถนา โดยวิธีการปฏิเสธไม่ยอมรับรู้สภาพนั้น” ซึ่งตรงกับที่มันคลาไ้ใช้ปฏิกิริยานี้ปกปิดความรู้สึกของตนเอง

ในที่สุดเมื่อพระอภัยมณียกทัพเข้ายึดค่ายในเมืองลังกาได้แล้วมันคลาไ้หลบหนีตามสังฆราชไป

จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมการปรับตัวของมันคลานั้น มีสาเหตุมาจากการขาดความรักความอบอุ่นจากบิดา ความน้อยเนื้อต่ำใจที่บิดาไม่เหลียวแล ทั้งให้ตนอยู่กับมารดาตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ทำให้มันคลาขาดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตนกับพระอภัยมณี ประกอบกับพระสังฆราชมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อฝ่ายพระอภัยมณี เมื่อมีโอกาสจึงยุยงให้มันคลาเกิดความรู้สึกโกรธแค้นและน้อยใจที่บิดาไม่เหลียวแลตนบ้างเลย ดังนั้นจึงแสดง

พฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวรุกราน เพื่อเรียกร้องความสนใจให้บิดากลับมา
เหลียวแลตนบ้าง

3.4 วลายูดา

ภูมิหลัง

วลายูดาเป็นบุตรของศรีสุวรรณและนางรำภาสะหรี ขณะที่นางรำภาสะหรีตั้งครรภ์ ศรีสุวรรณก็ยกทัพกลับบ้านเมืองของตน ทิ้งให้วลายูดาอยู่ในความเลี้ยงดูของนางรำภาสะหรีแต่เพียงลำพัง สภาพครอบครัวแตกแยกทำให้วลายูดาเกิดความรู้สึกน้อยใจบิดาของตนที่ไม่เคยกลับมาดูแลตนบ้างเลย ดังนั้นเมื่อมีมงคลาคิดที่จะก่อความวุ่นวายกับเมืองของฝ่ายบิดา วลายูดาจึงสนับสนุนให้มงคลาทำสงครามกับเมืองของฝ่ายบิดา เป็นการเรียกร้องความสนใจที่อยากจะให้บิดาของตนกลับมาสนใจดูแลตนเองบ้าง โดยตัววลายูดาเองได้ยกทัพไปจับกุมตัวท้าวทศวงศ์และมเหสีมากักขังเอาไว้ พอนางละเวงทราบเรื่อง วลายูดาก็กลัวว่านางละเวงจะต่อว่าและลงโทษจึงพาพรรคพวกของตนหลบหนีนางละเวงไป

ในท้ายที่สุดเมื่อกองทัพของฝ่ายบิดายกทัพเข้าเมืองลังกาใต้ วลายูดาก็หนีตามมงคลาและสังฆราชไป และจากการศึกษาพฤติกรรมกรรมการปรับตัวของวลายูดาพบว่า วลายูดามีการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกและการปรับตัวเมื่อกระทำผิด ซึ่งมีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวตามสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

พฤติกรรมกรรมการปรับตัว

จากการศึกษาพฤติกรรมกรรมการปรับตัวของวลายูดา ผู้วิจัยพบว่าวลายูดาามีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันไปตามสาเหตุดังนี้

1. การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก

1.1 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) แบบ

1.1.1 การชัดโทษผู้อื่น (Projection)

1.1.2 การก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression)

วลายูดาประสบปัญหาครอบครัวแตกแยกเหมือนกับมังคลา เพราะบิดาเดินทางจากเมืองลังกาไปตั้งแต่ วลายูดาอยู่ในครรภ์อีกทั้งยังไม่เคยกลับมาดูแลตนเลย ดังนั้นวลายูดาจึงมีความรู้สึกว่าคุณเป็นพวกเดียวกันกับมังคลา ทำให้วลายูดาช่วยเหลือมังคลาโดยสนับสนุนให้ทำสงครามกับเมืองของฝ่ายบิดา อีกทั้งวลายูดายังยกทัพไปเมืองรมจักรเพื่อจับกุมท้าวทศวงศ์และมเหสีมาถ่วงไว้ ระหว่างเดินทางกลับเมืองลังกา ก็ได้พบพระกฤษณบุตรของศรีสุวรรณ ซึ่งนำทัพมาดักไว้และแสดงตนว่าเป็นพี่ชายของวลายูดา อีกทั้งขอให้ปล่อยท้าวทศวงศ์และมเหสี แต่วลายูดาไม่ยอมโดยเปลี่ยนเรื่องไปชักโทษความผิดให้กับแขกชวา ดังความว่า

แขกชวาพาหนีเราตีได้	ด้วยนับในญาติเชื้อช่วยเกื้อหนุน
จะพาไปไว้พาราด้วยการุณ	ยังมาวุ่นวายว่าจะราวี
อันเราหรือชื่อวลายูดานาถ	โอรสราชรมจักรทรงศักดิ์ศรี
ตัวมาตามนามใดไพร่ผู้ดี	เมื่อแขกตีเมืองทำไมจึงไม่ชิง
เดี๋ยวนี้มาว่าขานจะพาลผิด	พูดอวดฤทธิ์รับฟุ้งทำสูงสิง
ทำกะกะเราจะให้ปิ่นใหญ่ยิ่ง	ต้องตายกลิ้งกลางคลื่นไม่คืนคง

(พระอภัยมณี: 1133)

ทั้ง ๆ ที่ความจริงแขกชวาไม่ได้มาตีเมืองและพาท้าวทศวงศ์ไปอย่างที่วลายูดาอ้าง แต่เป็นการกระทำของวลายูดาเอง แต่กลับชักโทษ (Projection) โดยโยนความผิดว่าแขกชวาเป็นผู้กระทำเพื่อหลีกเลี่ยงความผิด นอกจากนี้วลายูดา ยังจับกุมตัวท้าวทศวงศ์และมเหสี โดยอ้างเหตุผลว่าต้องการสร้างความสนิทสนมกับญาติผู้ใหญ่ทั้งสอง ดังความว่า

อันสองท้าวสาวสวรรค์กำนัลนาฏ	ก็นับญาติอยากให้รักให้หนักหนา
พาไปไว้ให้สนิทจนบิดา	เสด็จมานครเสนีเวศน์วัง

จึงจะพามาเฝ้าเอาความชอบ	ตามระบอบเยี่ยงอย่างแต่ปางหลัง
จริงนะพี่มิได้ว่าอิจฉาซัง	ช่วยทูลทั้งปีตุราชมานุวงศ์
ว่าน้องยามาเฝ้าจะเคารพ	ไม่ประสพสมจิตคิดประสงค์
อีกปีหนึ่งจึงจะต้องเชิญสององค์	กลับมาส่งนครศรนิเวศน์วัง

(พระอภัยมณี : 1134)

หากลำดับวงศ์ญาติกันแล้ว ท้าวทศวงศ์และมเหสีเป็นบิดาและมารดาของนางเกษรา ซึ่งเป็นมเหสีของศรีสุวรรณ ส่วนตัววลายูดา ก็เป็นโอรสของศรีสุวรรณ ดังนั้นจึงนับได้ว่า ท้าวทศวงศ์และมเหสีมีศักดิ์เป็นพระอัยยิกและพระอัยกาของวลายูดา วลายูดาจึงถือโอกาสนี้อ้างเหตุผลที่จะนำท้าวทศวงศ์และมเหสีกลับเมืองของตน พร้อมทั้งขู่พระกฤษณาโดยโกหกว่าเพราะพระกฤษณาผิดพลาดจึงทำให้แขกชวากทพมาตีได้ ดังความว่า

พี่กลับไปไอศวรรย์ฟังฉันว่า	แขกชวามันจะยกเข้าวกหลัง
เหมือนคราวนี้พี่ประมาทจึงพลาดพลั้ง	อย่ารอรั้งรีบกลับกองทัพไป

(พระอภัยมณี : 1134)

เมื่อพระกฤษณาไม่เชื่อคำพูดของวลายูดา ทำให้วลายูดาเกิดความขัดเคืองเนื่องจากพบอุปสรรคจากพระกฤษณาจนไม่สามารถทำงานที่ได้รับมอบหมายจากมังคลาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี ดังนั้นวลายูดาจึงแสดงความก้าวร้าวต่อพระกฤษณา โดยกล่าวดัดขาดความสัมพันธ์กัน ดังความว่า

ได้บอกความตามจริงทุกสิ่งอัน	ไม่ผ่อนผันพูดให้เจ็บใจจริง
จะคิดขู่ก่อกวนชวนวิวาท	เราก็ชาติชายใช้วิสัยหญิง

มีฟังห้ามลามล่วงจะช่วงชิง

ก็เห็นจริงที่จะขาดญาตึงศ้วน

(พระอภัยมณี : 1135)

การใช้พฤติกรรมการปรับตัวเช่นนี้ ทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างวลาชุดากับพระกฤษณา แต่เมื่อพายุพัดเรือแตกต่างก็กระจัดกระจายหนี โดยวลาชุดาหนีกลับไปหามังคลา ส่วนพระกฤษณาก็ถอยทัพกลับเมืองของตน

2. การปรับตัวเมื่อกระทำผิด

วลาชุดาทราบว่าพวกของตนเป็นผู้กระทำผิด วิธีการปรับตัวจึงมีลักษณะดังนี้

2.1 ใช้ปฏิกิริยาดดดอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions)

ในการทำสงครามครั้งนี้วลาชุดาทราบว่าตนและพวกเป็นผู้เริ่มก่อเหตุขึ้นโดยหาเรื่องรบกับเมืองของฝ่ายบิดา เพื่อเรียกร้องความสนใจจนกระทั่งเหตุการณ์บานปลายขึ้นเพราะเมืองของฝ่ายบิดาต่างก็ยกทัพมาโจมตีเมืองลังกา ซึ่งวลาชุดาก็ทราบอยู่แก่ใจว่าตนและพวกเป็นฝ่ายผิดที่หาเรื่องก่อน ดังนั้น เมื่อนางละเวงทราบเรื่องว่าลูกหลานของตนได้ก่อความวุ่นวายขึ้น จึงเดินทางมาหามังคลาและพวก เป็นเหตุให้วลาชุดาวิตกกังวลและแก้ไขสถานการณ์ โดยการให้ตนและพวกหลบหนีที่จะต้องเผชิญหน้ากับนางละเวง ดังความว่า

พระอนุชาว่าเห็นจะเป็นแน่
อย่าให้พบหลบสี่คูดีร้าย

จะคิดแก้อย่างไรเห็นไม่หาย
ให้แต่ฝ่ายผู้เฒ่าอยู่เฝ้าฟัง

(พระอภัยมณี : 1173)

พฤติกรรมการปรับตัวของวลาซุคาคอนนี่เป็นการถอยหนีจากปัญหาไม่กล้าเผชิญหน้ากับความจริง โดยให้ผู้เฒ่าที่ไม่ทราบเรื่องอยู่เผชิญหน้ากับนางละเวง

เมื่อทัพพระอภัยมณีสามารถเข้ายึดค่ายเมืองลังกาได้ วลาซุคาก็หนีตามมังคลาและพระสังฆราชไป

จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมการปรับตัวของวลาซุคาที่เห็นเด่นชัดตั้งแต่เริ่มยกทัพเข้าจับกุมท้าวทศวงศ์ เป็นการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวที่บังอาจเข้าจับกุมท้าวทศวงศ์ผู้มีฐานะเป็นถึงกษัตริย์เมืองรมจักร อีกทั้งมีความสัมพันธ์เป็นถึงญาติผู้ใหญ่ของตน นอกจากนี้เมื่อพระกฤษณาตามมาพบ ก็กลับใช้การปรับตัวแบบขัดโทษผู้อื่นโดยโทษว่าแขกขวามเป็นผู้ยกทัพมาตีเมืองรมจักร ทั้ง ๆ ที่วลาซุคาเป็นผู้กระทำเองแต่เมื่อการปรับตัวแบบขัดโทษผู้อื่นไม่ได้ผล วลาซุคาก็แสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวโดยได้เถียงและเข้าต่อสู้กับพระกฤษณาผู้เป็นพี่ชาย แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าจะต้องเผชิญหน้ากับนางละเวง วลาซุคากลับใช้ปฏิกิริยาแบบถอยหนี ไม่กล้าสู้หน้ากับนางละเวง เพราะรู้ว่าพวกของตนเป็นผู้ที่ก่อเรื่องขึ้นทั้งหมด

3.5 วาสุพัฒน์

ภูมิหลัง

วาสุพัฒน์เป็นบุตรของสินสมุทรและนางยุพาผกา ขณะที่นางยุพาดำรงครรภ์สินสมุทรก็ยกทัพกลับเมืองของตนและไม่เคยกลับมาดูแลวาสุพัฒน์เลย สภาพครอบครัวแตกแยกทำให้วาสุพัฒน์เติบโตขึ้นโดยมีความรู้สึกเคียดแค้นฝ่ายบิดาที่ไม่เคยกลับมาดูแลตน และเมื่อมังคลาคิดที่จะก่อสงครามกับเมืองของฝ่ายบิดา วาสุพัฒน์จึงสนับสนุนและร่วมยกทัพไปชิงโคตรเพชรคืนจากเมืองกระเวก โดยได้ยกทัพไปตีเมืองผลึกเพื่อจับกุมนางสุวรรณมาลี สร้อยสุวรรณ และจันทร์สุดา มากักขังเอาไว้ แต่เมื่อเมืองของฝ่ายบิดายกทัพเข้าเมืองลังกาได้ วาสุพัฒน์ก็หนีตามมังคลาและสังฆราชไป

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของวาสุพัฒน์พบว่า วาสุพัฒน์มีการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกอย่างเห็นเด่นชัด ดังนี้

พฤติกรรมกรรมการปรับตัว

วายุพัฒน์มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวต่อสาเหตุดังนี้คือ

1. การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก

วายุพัฒน์มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก โดยใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) กล่าวได้ว่า วายุพัฒน์เป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งมีสภาพครอบครัวแตกแยก เนื่องจากบิดาจากเมืองลังกาไปตั้งแต่วายุพัฒน์ยังอยู่ในครรภ์ ทำให้ขาดความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและลูก วายุพัฒน์จึงมีความรู้สึกเก็บกดลึก ๆ ในใจว่าบิดาไม่เคยสนใจที่จะเลี้ยงดูหรือเหลียวแลตนเองและมารดาเลย เมื่อถึงคราวต้องการทำสงครามกับเมืองของฝ่ายบิดา วายุพัฒน์ซึ่งมีความเคียดแค้นบิดาอยู่แล้วจึงให้การสนับสนุนและช่วยเหลือมังคลาในการทำสงครามกับฝ่ายบิดา

เมื่อวายุพัฒน์ยกทัพไปชิงโคตรเพชรคืนจากเมืองกระเวกแต่ถูกขุนนางเมืองกระเวกดูถูก โดยกล่าวถึงปมด้อยของตนว่า “อ้ายลูกเขยลืมหูลืมปากคิดล่อลวง” ทำให้วายุพัฒน์ถูกกระทบจิตใจในปมด้อยของตนที่มีมาตั้งแต่เด็กจึงโกรธแค้นขุนนางเหล่านั้น และแสดงความก้าวร้าวโดยจะเข้าไปฆ่าขุนนางเหล่านั้นให้หมด ดังความว่า

จะเข้าไปสังหารผลาญชีวา

พิฆาตฆ่าโคตรมันให้บรรลัย

(พระอภัยมณี : 1104)

แต่ก็ทำอะไรขุนนางเหล่านั้นไม่ได้ เพราะทศปาโมกข์โลกเชษฐได้เสกมนต์ป้องกันค่ายเอาไว้ วายุพัฒน์และหัตถ์กันจึงทำได้เพียงชิงโคตรเพชรและกลับเมืองของตน

เมื่อได้รับคำสั่งจากมังคลาให้ยกทัพไปจับตัวนางสุวรรณมาลี วายุพัฒน์ก็ยกทัพเข้าไปตีถึงประตูวังของนางสุวรรณมาลี ดังความว่า

พวกกองทัพคับคั่งขึ้นฝั่งพร้อม ตั้งกองล้อมรอบกำแพงคูแข็งขัน
เจ้าวายุพัฒน์จัดทหารถือขวานนั้น ระดมฟันประตู่วังพังทลาย

(พระอภัยมณี : 1125)

วายุพัฒน์สั่งให้ทหารพังประตู่วังโดยไม่มีความกลัวเกรงนางสุวรรณมาลีเลย ในกรณีนี้ น่าจะชี้ให้เห็นเด่นชัดถึงความสัมพันธ์ที่ห่างเหินระหว่างบิดาและบุตร โดยเฉพาะตัว วายุพัฒน์ซึ่งเป็นโอรสของสินสมุทร แต่ได้กระทำการลบหลู่และจับกุมนางสุวรรณมาลี ซึ่งสินสมุทรรักและเคารพเหมือนมารดาจึงมีศักดิ์เป็นพระอัยยิกของตน โดยไม่มีความ ขำเกรงใด ๆ กรณีนี้แสดงให้เห็นว่าตัววายุพัฒน์นั้นโกรธแค้นและน้อยใจฝ่ายบิดาที่ไม่เคยมาเหลียวแลตนเองเลย ดังที่ล้อม เพ็งแก้ว และคณะ (2529 : 88) ได้กล่าวว่า “ความเจ็บใจที่แท้จริงของมังคลาและพี่น้อง คือการที่พ่อไม่เหลียวแลจึงก่อความวุ่นวาย ขึ้นเพื่อเป็นการทดแทน” ดังนั้นเมื่อมีโอกาสที่จะก่อความวุ่นวายขึ้นวายุพัฒน์ก็เลือก ที่จะแสดงความก้าวร้าวโดยให้ทหาร “ระดมฟันประตู่วังพังทลาย” และจับกุมตัวนาง สุวรรณมาลี สร้อยสุวรรณ และ จันทรสุดาไป

เมื่อหัสไชยยกกองทัพรุกไล่และสู้รบกับวายุพัฒน์ จนสามารถทำร้ายวายุพัฒน์ ดังความว่า

พลางควบสังห้วงทะยานเข้าราญรอน อัสตรโคดหนีไล่ตีรัน
ถูกวายุพัฒน์ต่างพลัดตก น้ำตาชกชบหน้าเพียงอาสัญ

(พระอภัยมณี : 1227)

และเมื่อวายุพัฒน์เพลี่ยงพล้ำ อีกทั้งยังถูกหัสไชยเขี่ยหยัน ดังความว่า

ยังอ่อนแอแม่พอก็คือต่อสู้
หือหรือโหดโถมึงจะถึงตาย

ดีเมืองกูรวบริบเอาฉิบหาย
แต่กูายแก้ใจจึงไว้มือ

(พระอภัยมณี : 1227)

เมื่อถูกหัสไชยพุดเย้ยหยันกระทบถึงฝีมือของวาอุพัฒน์ว่ายังอ่อนแอ ซึ่งถือเป็นการดูถูก
ลูกผู้ชายด้วยกัน ประกอบกับปมด้อยในจิตใจทำให้วาอุพัฒน์เกิดความรู้สึกฮึดฮัด อยาก
จะเข้าต่อสู้ ดังความว่า

พึงแรกุ่นจุนใจดังไฟฮือ
พระหัสไชยไวว่องปัดป้องปัด
วลาอุดาอุพัฒน์หลบลัดแลง

จั้นม้ารื้อรำทวนเข้าสวนแทง
ไล่ตามติดโรมรันด้วยขันแข็ง
ต่างพลัดเพลงพลบค่ำถูกซ้ำเติม

(พระอภัยมณี : 1227)

เป็นการลุกขึ้นต่อสู้เพราะทนกับการถูกเยาะเย้ยไม่ได้ ถึงแม้วาอุพัฒน์จะรู้ว่าฝีมือของตน
เป็นรอง แต่วาอุพัฒน์ก็ต้องการแสดงให้หัสไชยเห็นถึงความกล้าหาญไม่ชี้ขาดของตน
ดังนั้นจึงคิดที่จะสู้รบจนกว่าจะรู้ผลแพ้ชนะกัน การแสดงความก้าวร้าวเช่นนี้ อดุลย์
จาตุรงคกุล (2539 : 128) กล่าวว่า “เป็นการใช้พฤติกรรมก้าวร้าวเพื่อพยายามปกป้อง
เกียรติยศของตน” เมื่อไม่สามารถที่จะสู้หัสไชยได้ วาอุพัฒน์ก็ขับม้าหนีไป

3.6 หัสกัน

ภูมิหลัง

หัสกันเป็นบุตรของสุตสาครกับนางสุลาลีวัน ขณะที่นางสุลาลีวันตั้งครรภ์
สุตสาครก็ยกทัพกลับเมืองของตนและไม่เคยกลับมาดูแลหัสกันเลย สภาพครอบครัว
แตกแยกทำให้หัสกันมีความรู้สึกเกลียดแค้นบิดาของตน ความรู้สึกเหล่านี้ถูกเก็บกดอยู่ใน

ใจและเมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ ความรู้สึกเก็บกดที่มีอยู่จึงแสดงออกในลักษณะก้าวร้าว เช่น การบริภาษขุนนางที่ขัดขวางการกระทำของตน การบริภาษขุนนางฝ่ายเมือง การระแวกที่เยาะเย้ยปมด้อยในเรื่องครอบครัวแตกแยกของหัสกัน ดังนั้นเมื่อมั่งคลา คิดที่จะทำสงครามกับเมืองของฝ่ายบิดา หัสกันจึงมีบทบาทอย่างมากในการมีส่วนร่วม ในการนำทัพเข้าชิงโคตรเพชรคืนจากเมืองการะเวกอีกทั้งยังนำทัพไปปะทะกับทัพของ สุธาสครผู้เป็นบิดา นอกจากนี้ยังแสดงความก้าวร้าวด้วยความน้อยใจโดยการต่อว่า สุธาสครที่เห็นผู้อื่นดีกว่าบุตรของตน และเมื่อบิดายืนยันจะนำตัวหัสกันไปรับโทษจาก พระอภัยมณี หัสกันจึงหาโอกาสหลบหนีตามมั่งคลาและพระสังฆราชไปได้

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของหัสกัน พบว่าหัสกันมีการปรับตัว ต่อภาวะครอบครัวแตกแยกอย่างเห็นเด่นชัดดังนี้

พฤติกรรมการปรับตัว

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของหัสกัน ผู้วิจัยพบว่าหัสกันมีวิธีการ ปรับตัวที่แตกต่างกันไปตามสาเหตุดังนี้

1. การปรับตัวต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจ

เมื่อหัสกันเกิดภาวะคับข้องใจขึ้น หัสกันจะมีวิธีการปรับตัวโดยใช้ปฏิกิริยา ก้าวร้าว (Aggressive Reactions) กล่าวคือหัสกันมีพื้นฐานครอบครัวที่มีสภาพแตกแยก เนื่องจากบิดาออกจากเมืองไปในขณะที่หัสกันยังอยู่ในครรภ์ของนางสุลาลีวัน อีกทั้ง สุธาสครก็ยังไม่เคยกลับมาเลี้ยงดูหัสกันเลย ทั้งสุธาสครและหัสกันจึงขาดความสัมพันธ์ ที่ดีระหว่างบิดาและบุตร หัสกันจึงมีความน้อยเนื้อต่ำใจและรู้สึกเคียดแค้นบิดาของตน เมื่อมั่งคลาและพวกซึ่งมีพื้นฐานครอบครัวที่เหมือนกันได้มาชักชวนให้หัสกันทำ สงครามกับฝ่ายบิดา โดยให้หัสกันไปชิงโคตรเพชรคืนจากเมืองการะเวก

ก่อนที่หัสกันจะยกทัพไปเมืองการะเวกเพื่อชิงโคตรเพชรคืนมานั้น ขุนนาง ของเมืองลังกาได้กล่าวห้ามเอาไว้ ซึ่งก็ทำให้หัสกันเกิดความคับข้องใจที่มีคนมาขัดขวาง

สิ่งที่ตนตั้งใจจะทำ หัสกันจึงโกรธและแสดงความก้าวร้าวโดยบริภาษทอขุนนางต่อหน้า
ที่ประชุม ดังคำกลอนที่ว่า

เจ้าหัสกันนั้นว่าคำของอำมาตย์	เหมือนสตรีซี้ชลาดไม่อาจหาญ
กลัวเหน้อยยากอยากจะใคร่ได้สำราญ	อยู่เรือนบ้านกอดกันกับภรรยา
จึงขัดขวางอย่างนี้เพราะจี้เกียจ	ให้เสื่อมเกียรติยศศักดิ์เสียหนักหนา

(พระอภัยมณี : 1092)

ดังนั้นหัสกันจึงตั้งต้นที่จะยกทัพไปเมืองการะเวก และเมื่ออำมาตย์เมืองการะเวกได้เล่า
ความจริงให้หัสกันทราบ ว่าโคตรเพชรที่อยู่ในเมืองการะเวกได้นั้น เพราะนางละเวงเป็น
ผู้ยกโคตรเพชรให้กับนางเสาวคนธ์มา ไม่ได้นำมาโดยการลักขโมยเหมือนอย่างที่หัสกัน
อ้าง เหตุนี้ทำให้หัสกันรู้สึกอยากจะเอาชนะผู้ที่ขัดขวางความคิดเห็นของตนผู้ที่ไม่เชื่อถือ
เคารพตน ดังนั้นจึงแก้ไขความคับข้องใจนี้ด้วยการออกคำสั่งให้ทหารบุกเข้าเผาเมือง
การะเวก ดังความว่า

ให้จับจำอำมาตย์ลงอาชญา	สั่งเสนาฝรั่งทั่วทุกถ้วนาย
ให้รุมเข้าเผาพาราการะเวก	มันโหยกหยอกแย่งริบให้ฉิบหาย
แต่สาวสาวเอาไว้วัวอย่าให้ตาย	พบผู้ชายจงฟันให้บรรลัย

(พระอภัยมณี : 1100)

การก้าวร้าวนี้ สุชา จันทน์เอม (2527 : 136) ได้กล่าวว่า “เป็นพฤติกรรมก้าวร้าวทำลาย
สิ่งที่มาขัดขวางความต้องการต่อสู้กับสิ่งที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ” ซึ่งหัสกันก็แสดง
ความก้าวร้าวโดยต้องการที่จะทำลายล้างเมืองการะเวก ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีเรื่องโกรธเคือง
กันมาก่อนเลย แต่หัสกันทำศึกครั้งนี้เพื่อลบล้างความคับข้องใจและน้อยใจในปมด้อย

ของคนที่บิดาไม่เคยสนใจกลับมาดูแลจึงแสดงความก้าวร้าวให้ฝ่ายบิดาได้รับความพิบัติ หรือเจ็บป่วยเช่นเดียวกับที่ตนเคยได้รับมา และเมื่อหัสกัณถูกขุนนางการะเวกย้อนว่า ที่หัสกัณสามารถเข้าเมืองมาได้อย่างง่ายดายนั้น เพราะภักตร์ยัของตนเห็นแก่บิดาของ หัสกัณหาไม่แล้วคงไม่ได้เข้าเมืองของตน ดังความว่า

ถ้าหาไม่ไหนน้ำหน้าอายฝรั่ง
แต่รบกับทัพเรือก็เหลือตาย

จะเห็นวังเวียงราชอย่ามาคหมาย
อยู่ที่ปลายแดนด่านชานชลา

หัสกัณทราบความดังนั้นก็ดำ่ว่าออกมาทันทีว่า

เจ้าหัสกัณสั่งให้ไพร่ว่าอายโง่
วิสัยศึกเล็กถ้าเป็นธรรมดา
ผู้ใดเซอะเคอะคะจะเป็นเหยื่อ

มึงเหมือนโคคอกขังจะสังขาร์
มีปัญญาย่อมจะได้ด้วยง่ายดาย
เปรียบเหมือนเนื้อทั้งปวงติดบ่วงหาว

(พระอภัยมณี : 1103)

หัสกัณคิดว่าตนเป็นผู้ที่มีฝีมือเก่งกล้าสามารถที่จะเข้าเมืองการะเวกได้อย่างง่ายดาย ซึ่งเมื่อขุนนางที่หัสกัณถือว่าค้อยกว่าตนมาดูถูกฝีมือว่าเหตุที่เข้าเมืองการะเวกมาได้โดยง่าย นั้นเพราะอาศัยบารมีของบิดาคือสุคตสาคร ยิ่งทำให้กระทบกระเทือนใจในเรื่องของ ปมด้อยที่บิดาไม่เคยมาเหลียวแล ยิ่งเมื่อขุนนางการะเวกตอบโต้หัสกัณโดยคำว่า “อาย ลูกเชลยลืมนพ่อคดล่อลวง” ก็สร้างความแค้นใจให้แก่หัสกัณมากจนถึงขนาด

จะเข้าไปสังหารผลาญชีวา

พิฆาตฆ่าโคตรมันให้บรรลัย

(พระอภัยมณี : 1104)

แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้เพราะทศปาโมกษ์โลกเชษฐได้ใช้เวทมนต์ป้องกันค่ายเอาไว้ หัสกันจึงได้แต่เก็บความแค้นเอาไว้ และทำได้แต่เพียงชิงโคตรเพชรแล้วนำกลับไปเมืองของตน

2. การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก

จากภาวะครอบครัวแตกแยก ทำให้หัสกันแสดงพฤติกรรมการปรับตัวโดยใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) กล่าวคือ

หัสกันเป็นบุตรของสุตศากรกับนางสุลาลีวันแต่มีสภาพครอบครัวแตกแยก เพราะบิดาไม่เคยกลับมาเลี้ยงดูหัสกันเลย ทำให้หัสกันโหยหาความรักความอบอุ่นจากบิดา แต่เมื่อไม่ได้รับความรักนั้นก็เกิดความน้อยใจจนกลายเป็นความเกลียดแค้น ดังนั้น หัสกันจึงต้องการลดความคับข้องใจเหล่านั้นลงด้วยการรุกรานสร้างความวุ่นวายให้แก่เมืองของฝ่ายบิดา ในกรณีนี้ อรพินทร์ ชูชม และ อัจฉรา สุขารมณ์ (2534 : 20) ได้กล่าวว่า “ปัญหาครอบครัวแตกแยก ถือเป็นปัญหาที่ทำร้ายจิตใจเด็กอย่างรุนแรง เด็กจะต้องมีความว้าวุ่น มีปมด้อย และรู้สึกตัวไร้ค่า เมื่อโตขึ้นย่างเข้าสู่วัยรุ่น เด็กจะไม่อยากตอบคำถามใคร ๆ เมื่อถามถึงพ่อแม่ บางคนอาจจะกลายเป็นคนเสียบขรึมเก็บตัว บางคนก็อาจจะกลายเป็นคนชอบแสดงตัว เอะอะก้าวร้าวมากเกินไป ทั้งนี้ก็เพื่อจะชดเชยความกดดันที่ตนได้รับจากครอบครัว”

เมื่อสุตศากรยกทัพมาพบกับหัสกัน สุตศากรก็ได้กล่าวให้หัสกันทราบถึงความสัมพันธ์ของทั้ง 3 เมือง อันได้แก่ เมืองรมจักร การะเวก และเมืองผลึก อีกทั้งยังแสดงตนว่าตน คือบิดาของหัสกัน ซึ่งก็เหมือนเป็นการจุดชนวนความน้อยใจของหัสกัน ที่มีต่อบิดาให้มากขึ้นพฤติกรรมการปรับตัวในการเผชิญหน้ากับบิดาจึงเป็นแบบต่อว่าเกลียดสีบิดาดังความว่า

ว่าเป็นพ่อชื่อนี้ก็ไม่รู้
แม้จริงจิตบิดาจะผ่อนตาม

อย่าอยู่จ้วงจาบทำหยาบหยาม
นี้ฟังความขวางหูอดสุใจ

(พระอภัยมณี : 1162)

เป็นการแสดงความก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression) ต่อบิดา อีกทั้งยังแสดงความ
น้อยใจที่บิดาไม่รัก โดยกล่าวว่า

จะมัดผูกลูกเต้าให้เขาอื่น	ไม่ผิตขึ้นจะว่าผิตคิดไฉน
ส่วนพวกพ้องของท่านเข้ากันไป	ผิตวิสัยธรรมดาในฟ้าดิน
แม่พ่อแม่แลเห็นลูกเหลนหลาน	ย่อมสงสารมีจิตคิดฉวิล
แต่ร้ายกาจชาติเสือเหลือทมิฬ	ก็ไม่กินลูกหลานวงศ์วานเครือ
นี้ว่าพ่อก็จะมาฆ่าลูกหลาน	ผิตโบราณร้ายกาจยิ่งกว่าเสือ

(พระอภัยมณี : 1162).

เป็นการแสดงความก้าวร้าวโดยการต่อว่าบิดาของตนด้วยความน้อยใจที่บิดารักและเห็น
คนอื่นดีกว่าบุตรของตน ความรู้สึกของหัสกันในตอนนี้อยู่ตรงกับที่ ล้อม เฟิงแก้ว และ
คณะ (2529 : 88) ได้กล่าวว่า “ข้อที่มั่งคลาและพี่น้องน้อยใจและต่อว่าก็คือ การที่พ่อ
ของตนไม่รักใคร่สนใจตน กลับไปห่วงใยเอาใจคนอื่น แม้จะไม่ตัดพ้อออกมาตรง ๆ
ว่าพ่อไม่รัก แต่ถ้อยคำต่าง ๆ ที่กล่าวก็แสดงให้เห็นว่า มีความน้อยใจพ่อเป็นสาเหตุ
สำคัญ” และสิ่งที่ทำให้หัสกันแสดงความก้าวร้าวโดยทำลายบ้านเมืองของฝ่ายบิดา
โดยไม่หวั่นเกรง ก็มีสาเหตุตรงกับที่ สุพัฒนา เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา (2526 : 20) กล่าวว่า
“การก้าวร้าวอย่างทำลายก็หนีไม่พ้นเรื่องของการขาดความรักจากบิดา” นั่นเอง

ในท้ายที่สุด เมื่อกองทัพของฝ่ายบิดาเข้าเมืองลังกาได้ หัสกันก็หนีตามมั่งคลา
และสังฆราชไป

จากการศึกษานิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีสรุปได้ว่า ตัวละครที่มีสภาพ
ครอบครัวแตกแยกในเรื่องพระอภัยมณี จะมีพฤติกรรมการปรับตัวที่แตกต่างกันดังนี้คือ

1. синสมุทร มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

1.1 การปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยกจะใช้ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions) โดยหนีจากนางผีเสื้อสมุทร และใช้ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromises Reactions) โดยขอให้นางสุวรรณมาลีมาเป็นมารดาของตนเป็นการทดแทน

1.2 เมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ จะแสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าว (Aggressive Reactions)

1.3 เมื่อเกิดความผิดหวังในเรื่องความรัก จะแสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบหลีกหนีสถานการณ์ไปสู่ความป่วยไข้ (Conversion)

2. ศุคสาคร มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

2.1 การปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยก ใช้การทดเทิด (Sublimation) โดยการออกบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้มารดาได้รับผลบุญ เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2.2 เมื่อเกิดภาวะคับข้องใจจะแสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบประนีประนอม (Compromises Reactions)

3. มังคลา มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

3.1 การปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยก จะแสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression) การย้ายอารมณ์ (Displacement) และการชัดโทษผู้อื่น (Projection) นอกจากนี้ยังใช้ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions) แบบการหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization) และปฏิกิริยากลบเกลื่อน (Reaction - Formation)

4. วไลยุดา มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

4.1 การปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยก จะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reaction) และการชัดโทษผู้อื่น (Projection)

4.2 การปรับตัวเมื่อกระทำความผิด จะใช้ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions)

5. วายูพัฒน์ มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้

5.1 การปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยก จะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว
(Aggressive Reaction)

6. หัสกัน มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้

6.1 การปรับตัวต่อภาวะคับข้องใจ จะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reaction)

6.2 การปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยก จะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว
(Aggressive Reaction)

จากการวิจัยพบว่า ตัวละครที่มีสภาพครอบครัแตกแยกในเรื่องพระอภัยมณี มีพฤติกรรมการปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยกที่แตกต่างกัน แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 สินสมุทรและสุดสาคร จะมีพฤติกรรมการปรับตัวแบบ
ประนีประนอม

กลุ่มที่ 2 มังคลา วลายูดา วายูพัฒน์ หัสกัน จะมีพฤติกรรมการปรับตัวแบบ
ก้าวร้าว

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการปรับตัวที่แตกต่างกันทั้ง 2 กลุ่ม เกิดขึ้นเพราะสภาพแวดล้อมและบุคคลแวดล้อมมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมการปรับตัวที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มที่ 1 สินสมุทร สูดสาคร พื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับมารดาไม่ได้อยู่บนความขัดแย้ง ถึงแม้จะเกิดการพลัดพรากจากบิดาหรือมารดาแต่ทั้งคู่ก็มีบุคคลแวดล้อมที่ดี พฤติกรรมการปรับตัวที่มีต่อภาวะครอบครัแตกแยกจึงมีลักษณะประนีประนอม ในขณะที่กลุ่มที่ 2 มังคลา วลายูดา วายูพัฒน์ และหัสกัน มีพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาท่ามกลางความขัดแย้ง ท่ามกลางการทำสงครามระหว่างกัน สภาพแวดล้อมระหว่าง 2 เมืองจึงเกิดความตึงเครียด ความคับแค้นใจของฝ่ายลังกาที่เคยพ่ายแพ้สงคราม ทำให้บุคคลแวดล้อมของฝ่ายลังกายูงใจให้มังคลา วลายูดา วายูพัฒน์ และหัสกัน แสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวต่อภาวะ

ครอบครัวแตกแยก จึงสรุปได้ว่าสภาพแวดล้อมและบุคคลแวดล้อมมีส่วนในการแสดง พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครทั้ง 2 กลุ่ม

4. นิทานคำกลอนเรื่องลักษณวงศ์

เรื่องย่อนิทานคำกลอนเรื่องลักษณวงศ์

ท้าวพรหมหัตถ์ครองเมืองพรหมหัตถ์ มีมเหสีทรงพระนามว่า นางสุวรรณอำภา มี โอรสชันษา 8 ขวบ ทรงเฉลิมพระนามว่า ลักษณวงศ์

วันหนึ่งท้าวพรหมหัตถ์เสด็จออกป่าถูกนางยักษ์ทำเสน่ห์และยุแหย่ให้ฆ่านาง สุวรรณอำภาและโอรส แต่พระอินทร์คลุจให้เพชรฆาตปล่อยทั้งสองไป นางสุวรรณ อำภาพาโอรสเสด็จไปในป่า จนหลงเข้าไปในเขตเมืองมยุรา ซึ่งมีท้าววิรุณมาศเป็น เจ้าเมืองยักษ์ครองอยู่และได้เหาะมาเที่ยวในป่า เมื่อพบนางสุวรรณอำภากับโอรสก็เกิด ความรักใคร่นางสุวรรณอำภาจึงลักพาตัวนางสุวรรณอำภาไปและได้พาไปอยู่ที่ปราสาท ทอง

ฝ่ายลักษณวงศ์นั้นเมื่อพลัดกับมารดา ก็มาพบบรรณศาลาของฤาษีมหาเมฆ ซึ่งมีนางทิพเกสรเป็นลูกเลี้ยง ลักษณวงศ์ได้ฝากตัวเป็นศิษย์จนเจริญเติบโตได้ร่ำเรียนวิชา กับพระเจ้าตาจนเก่งกล้าขึ้น จนกระทั่งวันหนึ่งได้กราบลาพระเจ้าตาเพื่อไปติดตามหา มารดา พระเจ้าตาได้มอบของวิเศษให้สองสิ่งคือม้าวิเศษและพระขรรค์

ลักษณวงศ์ขี่ม้ามาพบฝูงลิงซึ่งนางสุวรรณอำภาได้ฝากผ้าสไบไว้เพื่อให้ตามไป ช่วยลักษณวงศ์จึงออกเดินทางมุ่งสู่เมืองมยุรา ได้ร้ายเวทสะกดยักษ์ในวังให้หลับ และพา มารดาออกมาจากเมืองยักษ์ จนมาถึงเขาประจันคีรีซึ่งกองทัพยักษ์ได้ยกติดตามมา ท้าววิรุณมาศพุดอ้อนวอนขอนางสุวรรณอำภาคืนไม่สำเร็จ จึงสั่งทหารเข้าโอบล้อม ลักษณวงศ์เพลงศรออกไปถูกพวกยักษ์ล้มตายเกลื่อนกลาด ท้าววิรุณมาศก็ถูกศรถึงแก่ ความตาย

ลักษณวงศ์จึงมอบบ้านเมืองยักษ์ให้วิรุณวงศ์ ลูกชายของวิรุณมาศครอง แล้ว เถนซ์พลยักษ์ยกทัพเหาะไปในอากาศ เมื่อถึงเมืองพรหมหัตถ์ได้ให้พลยักษ์แปลงร่างเป็น

มนุษย์แล้วเข้าล้อมเมือง นางยักษ์รับรู้ว่าพรหมทัตขอออกมาสู้รบเอง ฝ่ายลักษณวงศ์ ซึ่งมีบรรลักษ์กับขุนพลยักษ์เป็นผู้นำพลยักษ์ก็ทำให้นางยักษ์มาสู้กัน นางยักษ์โกรธจัดจึงกลายร่างเป็นยักษ์ฉฐิสู้กับบรรลักษ์ปี่ แต่พ่ายแพ้จนถูกจับตัวได้ ท้าวพรหมทัตเมื่อเห็นนางสุวรรณอำภาและลักษณวงศ์จำได้ถึงกับตกพระทัยและยอมรับผิด โดยลักษณวงศ์ขอให้ฆ่านางยักษ์เสีย นางยักษ์จึงถูกนำไปผูกกับหินถ่วงน้ำ ถึงแก่ความตายตามกรรมที่ได้ก่อเอาไว้ จากนั้นท้าวพรหมทัตนางสุวรรณอำภา และลักษณวงศ์ก็ยกทัพกลับสู่นครแล้วจัดงานเฉลิมฉลอง

ฝ่ายพระเจ้าตาและนางทิพเกสรได้เฝ้าคอยลักษณวงศ์เป็นเวลานาน จนพระเจ้าตาดับชีพลง นางทิพเกสรคิดฆ่าตัวตายแต่นกแก้วสองตัวเมียได้พูดปลอบใจไว้ ขณะนั้นมีนางกนิรีทั้งห้าได้บินท่องเที่ยวผ่านมาถึงอาศรม เห็นนางทิพเกสรจึงชวนกันร่อนลงไต่ถามถึงความทุกข์โศก กนิรีทั้งห้าจึงชวนทิพเกสรไปอยู่ในถ้ำ และได้เฝ้าศพพระเจ้าตาพร้อมกับบรรณศาลาเหลือไว้แต่เสา เมื่อลักษณวงศ์มาถึงก็จำได้ว่าเคยเป็นอาศรมของพระเจ้าตาก็คะไรโศกเสียใจ เพราะคิดว่าพระเจ้าตากับทิพเกสรตายเสียแล้ว นกแก้วตัวเมียได้มาบอกว่าพระเจ้าตาตายแล้ว แต่ทิพเกสรนั้นอยู่กับกนิรีทั้งห้า เมื่อลักษณวงศ์พบนางกนิรีก็เกิดความรักใคร่และได้นางกนิรีเป็นชายา นางกนิรีพาลักษณวงศ์ไปยังถ้ำ ได้พบกับนางทิพเกสรและได้มีความสุขอยู่ในถ้ำทองเป็นเวลาสิบห้าวัน ครั้นแล้วก็คิดถึงบ้านเมือง ลักษณวงศ์และนางทิพเกสรจึงเดินทางกลับเมือง ขณะบรรทมหลับอยู่ในป่านั้น มหิงสาวิชาธรมาลักตัวนางทิพเกสรไปแล้ว ก็ปลุกปล้ำนางทิพเกสร นางทิพเกสรร้องให้ลักษณวงศ์ช่วย และวิ่งหนีเอาก้อนหินและไม้ขว้างตี วิชยาธรร วิชยาธรรอีกคนหนึ่งชื่อจันทาผ่านมาพบเข้าจึงเข้าขัดขวาง และต่อสู้กันจนถึงแก่ความตายทั้งสองฝ่าย

นางทิพเกสรเดินร้องไห้ไปในป่าจนถึงต้นรังใหญ่ เทวดาประจำต้นรังใหญ่เห็นนางทิพเกสรกำลังตกทุกข์ได้ยาก จึงช่วยแปลงร่างให้เป็นพราหมณ์จะได้ไม่ถูกข่มเหงรังแก โดยให้แหวนไว้ หากสวมแหวนจะกลายเป็นพราหมณ์ แต่หากถอดแหวนออกจะกลายเป็นหญิงดังเดิม

ลักษณะวงศันั้นเมื่อพลัดพรากจากนางทิพเกสร ก็ได้เดินทางติดตามหานางจนถึงเมืองอลังกรณ์ ซึ่งมีเจ้าเมืองชื่อท้าวกรดสุริยกาลมเหสีชื่อพระนางอัมพร มีธิดาชื่อนางยี่สุน์ ลักษณะวงศัได้มาอาศัยอยู่กับยายมาลีคนร้อยมาลัย เมื่อได้เห็นนางยี่สุน์ก็เกิดความรักใคร่ จึงให้ยายมาลีช่วยเอาเพลงยาวไปส่งให้นางยี่สุน์ โดยแอบซ่อนเพลงยาวไว้ในพวงมาลัย นางยี่สุน์ได้รับก็เกิดความพอใจจึงเขียนเพลงยาวตอบ ลักษณะวงศัจึงตัดสินใจจี้ม้าเข้าไปในวังและอยู่ค้ำคินกับนางยี่สุน์ จนความทราบถึงท้าวกรดสุริยกาลจึงจัดการอภิเษกให้อย่างมโหฬาร

ต่อมาพราหมณ์เกสรได้เดินทางมาถึงเมืองนี้ และได้อาศัยอยู่กับนายพราน นายพรานได้เล่าให้ฟังถึงเรื่องที่ลักษณะวงศัมาได้ธิดาของเจ้าเมืองมาเป็นชายา พราหมณ์เกสรได้ฟังก็โกรธแค้นและขอให้นายพรานพาเข้าเฝ้า ครั้นถึงที่ประทับลักษณะวงศัจำพราหมณ์เกสรไม่ได้ พราหมณ์เกสรจึงขอเป็นข้ารับใช้ โดยได้รับหน้าที่เชิญพระแสงและเฝ้าอยู่งานใกล้ชิดแม้ในเวลาบรรทม จนทำให้นางยี่สุน์เกิดความไม่พอใจและคิดหาทางกำจัดพราหมณ์เกสรให้ได้ วันหนึ่งได้นั่งอยู่งานกับพราหมณ์เกสรจนกระทั่งลักษณะวงศักลับไป นางยี่สุน์จึงได้โอกาสร้องขึ้นและกล่าวโทษว่าพราหมณ์เกสรลวนลามตน ลักษณะวงศัมิได้ไต่ถามเรื่องราวให้แน่ชัดจึงสั่งให้ประหารพราหมณ์เกสรเสีย พราหมณ์เกสรถูกเขี่ยนและถูกทรมานจนสลบ มาฟื้นคืนสติเมื่อตอนเพชฌฆาตจะนำตัวไปประหาร ได้ตั้งจิตรำลึกถึงเทวดาทุกชั้นฟ้า เมื่อเพชฌฆาตลงดาบพราหมณ์ก็กลายร่างเป็นทิพเกสรพร้อมกับคลอດลูกออกมาเป็นชาย ความทราบถึงลักษณะวงศั ลักษณะวงศัก็โศกเศร้าเสียใจ โปรดให้จัดงานศพนางทิพเกสรอย่างสมเกียรติ

4.1 ลักษณะวงศั

ภูมิหลัง

ลักษณะวงศัเป็นบุตรของท้าวพรหมทัตและนางสุวรรณอำภา เมื่ออายุได้ 8 ปี ท้าวพรหมทัตก็ถูกนางยักษ์อสุริย์ทำเสน่ห์และยุแหย่ให้ท้าวพรหมทัตประหารชีวิตนางสุวรรณอำภาและลักษณะวงศั ซึ่งท้าวพรหมทัตก็ยอมเชื่อฟังนางอสุริย์โดยสั่งให้ประหาร

นางสุวรรณอำภาและลักษณวงศ์ ทำให้ลักษณวงศ์เกิดความโกรธแค้นนางยักษ์อสูรีเป็นอย่างมากที่ทำให้ตนมีสภาพครอบครัวแตกแยก และเมื่อทั้งคู่กำลังจะถูกประหารชีวิต พระอินทร์ก็ได้ช่วยคลี่คลายให้เพชฌฆาตปล่อยนางและลักษณวงศ์ไป เมื่อลักษณวงศ์ตื่นขึ้นมาอีกครั้งไม่พบมารดา ก็เกิดความโศกเศร้าเสียใจ จึงออกเดินทางตามหา มารดาของตนจนกระทั่งมาถึงศาลาของพระฤาษี ลักษณวงศ์จึงอาศัยอยู่กับพระฤาษีและนางทิพเกสร ซึ่งพระฤาษีก็ได้เลี้ยงดูและให้วิชาความรู้แก่ลักษณวงศ์จนลักษณวงศ์มีวิชาอาคมเก่งกล้าขึ้น วันหนึ่งลักษณวงศ์ก็ขออำลาพระฤาษีเพื่อตามหา มารดาของตนที่พลัดพรากจากกันไป ลักษณวงศ์เดินทางไปถึงเมืองมยุราจนได้พบกับมารดาของตน และได้ทราบความจริงว่าท้าววิรุณมาศบังคับพาตัวมารดาของตนมาไว้ที่นี่ ลักษณวงศ์จึงเกิดความโกรธแค้นท้าววิรุณมาศที่พรากมารดาไปจากตน จึงประกาศสงครามกับท้าว

วิรุณมาศและสามารถฆ่าท้าววิรุณมาศตาย ต่อมามารดาได้ขอร้องให้ลักษณวงศ์ยกทัพเดินทางไปเมืองของบิดา เมื่อไปถึงลักษณวงศ์ก็ประกาศสงครามและเรียกร้องให้นางยักษ์ฉินที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้ลักษณวงศ์ต้องมีสภาพครอบครัวแตกแยกให้ออกมาสู้รบกับตน และเมื่อนางยักษ์ฉินออกมาสู้รบด้วยตนเอง ลักษณวงศ์จึงสั่งให้บรรลักษ์ไปทำร้ายนางยักษ์ฉินพร้อมทั้งสั่งให้ประหารชีวิตนางยักษ์ฉินทันทีที่จับตัวได้

เมื่อชนะสงครามลักษณวงศ์ก็เดินทางเข้าเฝ้าบิดาของตน ซึ่งท้าวพรหมหัตถ์ก็ยอมรับสภาพว่าเป็นผู้แพ้สงครามและจะทำความเคารพต่อลักษณวงศ์โดยไม่ทราบว่าเป็นบุตรของตน ซึ่งลักษณวงศ์จึงจึงทำความเคารพบิดาก่อนด้วยความสุภาพนอบน้อม และไม่มีความโกรธเคืองบิดาของตนที่เคยหลงเชื่อนางยักษ์ฉินและเคยสั่งประหารชีวิตตนและมารดา

ในด้านความรัก เมื่อลักษณวงศ์อาศัยอยู่กับพระฤาษีได้สัญญากับนางทิพเกสรว่าถ้าตามหาบิดามารดาพบก็จะกลับไปรับนางทิพเกสรมาอภิเษกด้วย ดังนั้นเมื่อพบบิดามารดาแล้วลักษณวงศ์ก็ออกเดินทางกลับมาหานางทิพเกสร แต่เมื่อพบกับศาลาที่เคยอยู่อาศัยถูกเผาไหม้จนหมด ลักษณวงศ์ก็โศกเศร้าเสียใจและเข้าใจว่าพระฤาษีกับนางทิพเกสรเสียชีวิตแล้วก็คร่ำครวญถึงอย่างน่าสงสาร ในขณะนั้นนางกนิษฐาได้บินผ่านมา

ลักษณะวงค์เห็นเข้าก็เกิดความพึงพอใจคลายความโศกเศร้าที่มีต่อนางทิพเกสร โดยให้ความสนใจต่อนางกนิษฐและได้นางกนิษฐเป็นชายา หลังจากนั้นนางกนิษฐจึงพาลักษณะวงค์ไปพบกับนางทิพเกสร ลักษณะวงค์จึงพานางทิพเกสรกลับเมืองของตน ในระหว่างทางในขณะที่ลักษณะวงค์กำลังพักผ่อนอยู่ นางทิพเกสรก็ถูกวิชาธรลักพาตัวไป เมื่อลักษณะวงค์ตื่นขึ้นมาไม่พบนางทิพเกสรก็ทำให้เสียใจอย่างน่าเวทนา และออกตามหาไปจนทั่วจนเข้าไปในเมืองกาหลงได้พบกับนางยี่สุ่นทำให้ความโศกเศร้าที่พลัดกับนางทิพเกสรไปได้คลายลง ลักษณะวงค์จึงขออภิเษกกับนางยี่สุ่นโดยลืมนางทิพเกสรไป

เมื่อนางทิพเกสรในร่างพราหมณ์เกสรทราบข่าวว่าลักษณะวงค์อภิเษกกับนางยี่สุ่น พราหมณ์เกสรก็ขอกลับมาเป็นทาสรับใช้ของลักษณะวงค์ ซึ่งลักษณะวงค์ก็จำไม่ได้ว่าเป็นนางทิพเกสร แต่ลักษณะวงค์ก็ไว้วางใจและให้รับใช้ใกล้ชิดจนนางยี่สุ่นอิจฉา จึงใส่ร้ายว่าพราหมณ์เกสรลวนลามตนทำให้ลักษณะวงค์เกิดความโมโหที่ไว้วางใจพราหมณ์เกสรแต่พราหมณ์เกสรกลับลวนลามมเหสีของตน ดังนั้นจึงสั่งให้ประหารชีวิตพราหมณ์เกสรทันที เมื่อประหารไปแล้วก็พบว่าพราหมณ์เกสรแท้ที่จริงก็คือนางทิพเกสรมเหสีที่ตนตามหามานาน ทำให้ลักษณะวงค์โกรธนางยี่สุ่นและชดโชนนางยี่สุ่นว่าเป็นผู้ที่ทำให้นางทิพเกสรต้องตาย ดังนั้นจึงจะสั่งประหารชีวิตนางยี่สุ่นแต่ก็ถูกบิดาของนางยี่สุ่นห้ามไว้ ลักษณะวงค์จึงถือว่าตนเองและแสดงความต้องการที่จะตายตามนางไป แต่ในท้ายสุดลักษณะวงค์ก็ทำได้แค่เพียงจัดงานศพให้นางทิพเกสรอย่างสมเกียรติ

จะเห็นได้ว่าลักษณะการปรับตัวของลักษณะวงค์มีสาเหตุมาจากภาวะความคับข้องใจ ภาวะครอบครัแตกแยก การปรับตัวในเรื่องความรัก และการปรับตัวเมื่อกระทำผิด ซึ่งจากสาเหตุดังกล่าวทำให้ลักษณะวงค์แสดงพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้

พฤติกรรมปรับตัว

จากการศึกษาพฤติกรรมปรับตัวของลักษณะวงค์ ผู้วิจัยพบว่าลักษณะวงค์มีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันตามสาเหตุดังนี้

1. การปรับตัวต่อผู้ที่ทำให้กับข้องใจ

เมื่อลักษณะวงศ์เกิดภาวะคับข้องใจ จะมีวิธีการปรับตัวดังนี้คือ

1.1 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reaction)

ลักษณะวงศ์มีสภาพครอบครัวแตกแยกตั้งแต่อายุ 8 ปี เนื่องจากบิดาถูกนางยักษ์นี้ทำเสน่ห์และยุบยงให้ประหารชีวิตตนและมารดา ครั้นเมื่อตนและมารดาหนีออกมาได้ ลักษณะวงศ์ก็ต้องพลัดพรากจากมารดาเพราะท้าววิรุณมาศพามารดาของตนไป ภาวะความคับข้องใจที่ตนต้องมีสภาพครอบครัวแตกแยกนี้ ทำให้ลักษณะวงศ์เก็บความรู้สึกเคียดแค้นยักษ์นี้และท้าววิรุณมาศไว้ใใจ จนกระทั่งลักษณะวงศ์ได้พบกับฤาษีมหาเมฆ ซึ่งฤาษีก็ได้ให้การอบรมเลี้ยงดูและถ่ายทอดวิชาอาคมให้จนลักษณะวงศ์เก่งกล้าขึ้นจึงคิดออกตามหามารดา

เมื่อลักษณะวงศ์เดินทางตามหามารดาไปจนถึงเมืองมยุรา ซึ่งเป็นเมืองของยักษ์วิรุณมาศที่พานางสุวรรณอำภาไป ทำให้ลักษณะวงศ์เกิดความคับข้องใจขึ้นเมื่อนึกถึงความยากลำบากที่ตนและมารดาต้องระหกระเหินหนีตายมาถึงในป่า แล้วยังถูกท้าววิรุณมาศลักพามารดาไปอีก ทิ้งให้ตนต้องพลัดหลงในป่าเพียงลำพัง โชคดีได้พบกับฤาษีมหาเมฆที่ให้การเลี้ยงดูและให้วิชาความรู้ตนจึงมีชีวิตอยู่ได้ เมื่อนึกได้ดังนั้น ลักษณะวงศ์ก็เกิดความคับแค้นใจมากถึงกับประกาศด้วยความก้าวร้าวต่อท้าววิรุณมาศว่า

จะหักหาญผลาญโคตวงศ์ยักษ์

อันลูกรักมิได้คิดชีวิตแล้ว

จะแก้แค้นแทนทำให้หน้าจิต

ล้างชีวิตเสียทั้งโคตรไอ้ยักษ์

(ลักษณะวงศ์ : 182)

เมื่อได้เผชิญหน้ากับท้าววิรุณมาศ ลักษณะวงศ์ก็ด่าว่าและกระทบกระทั่งเบียดเบียนเปรย ท้าววิรุณมาศด้วยความอาฆาตแค้น ดังความว่า

พระชลนีมีศักดิ์ดังเหมราช
แต่บาทาหน้ามึงมิได้กราย
มึงถึงกรรมจำตายวันนี้แล้ว
อีกแสนโกฏิโคตรมึงเร่งขับมา

มึงเหมือนชาติเช่นกาอย่ามาหมาย
ไม่มีอาชญาเอื้อมอหังการ
พระขรรค์แก้วจะตัดเอาเกศา
อสุรามีได้รอดไปเมืองมาร

(ลักษณะวงศ์ : 202)

พร้อมทั้งแสดงความก้าวร้าวโดยรุกเข้าทำสงครามและทำร้ายท้าววิรุณมาศ ดังความว่า

หน่อกษัตริย์ชักร้อสตรรับ
ชักพระขรรค์ฟันฟาดเข้ากรุงมาร
พญามารป่านปี่มะม่วงมัดมัด

ยื่นขยับเหยียบงาช้างสาร
ดังสะท้านตกละท่อนธรณี
ค่อยแจ้งจิตอ่านเวทของยักษ์

(ลักษณะวงศ์ : 204)

ลักษณะสู้รบกับท้าววิรุณมาศจนสามารถฆ่าท้าววิรุณมาศตายและได้ครองเมืองมยุราต่อไป

ต่อมานางสุวรรณอำภาได้ขอร้องให้ลักษณะยกกองทัพไปเมืองพรหมทัตของบิดาเพื่อที่จะทำลายนางอสุรีที่เป็นต้นเหตุุเหตุให้ท้าวพรหมทัตสังหารตนและมารดา เมื่อลักษณะสามารถจับตัวนางอสุรีได้ ความคับแค้นใจที่ทำให้ครอบครัวของตนต้องแตกแยกก็ทำให้ลักษณะแสดงอาการ “ กระที่บาทสิงหนาทอยู่ฉลาด ” พร้อมทั้งบริภาษและลงโทษนางอสุรีอย่างรุนแรง ดังคำกลอนที่ว่า

จะกล่าวถึงบรรลัภกับที่จับนาง
ลักษณะกับองค์ชลนี
กระที่บาทสิงหนาทอยู่ฉลาด

มัดมาวางไว้ตรงหน้าพลับพลาศรี
เห็นยักษ์ดั่งว่าศรมาขอนดา
มึงอีमारแก่แรดแพรศยา

เหวมนนตรีตีด้วยกะลา
 ผูกเข้าเชี่ยนสองพันให้สั่นขาด
 ตีผิงตบผางพันกระจาย

เอาเลือดมาล้างดินอีสินอาย
 มารอมาดย์รับสั่งแล้วลงหาว
 อิมารร้ายร้องทูลขอโทษตัว

(ลักษณะวงศ์ : 244)

แม่นางอสุรีจะอ่อนวอนให้ลักษณะวงศ์ยกโทษให้ แต่ลักษณะวงศ์ก็กลับแสดงความโกรธ
 และก้าวร้าวมากกว่าเดิม โดยสั่งให้ทำโทษนางอสุรีต่อไป ดังคำกลอนที่ว่า

พระเร่งกริ้วตรัสสั่งให้ตบซ้ำ
 ทั้งไซ้กรวนพวนตรึงไว้ตึงตัว

แล้วให้จำคากรวนจนท่วมหัว
 อิมารมัวเสือกร้องจนสิ้นลม

(ลักษณะวงศ์ : 244)

ลงโทษจนกระทั่งนางอสุรีสิ้นใจตาย ความคับข้องใจต่อภาวะครอบครัวแตกแยกของ
 ลักษณะวงศ์ก็หมดลง ลักษณะวงศ์ได้กลับมาอยู่ร่วมกับบิดามารดาอย่างพร้อมหน้าอีก
 ครั้งหนึ่ง

เวลาผ่านไปเมื่อลักษณะวงศ์ไปรับนางทิพเกสร แต่ก็ต้องพลัดพรากจากนาง
 ทิพเกสรอีกครั้งหนึ่ง ต่อมานางทิพเกสรในร่างพราหมณ์เกสรก็ออกติดตามมาจนพบ
 ลักษณะวงศ์ แต่ลักษณะวงศ์ได้อภิเษกกับนางยี่สุ่นแล้ว นางทิพเกสรก็เกิดความเสียใจแต่ก็
 ยอมขอเป็นเพียงข้ารับใช้ของลักษณะวงศ์ ซึ่งลักษณะวงศ์ก็โปรดปรานพราหมณ์เกสรมาก
 จนทำให้นางยี่สุ่นอิจฉาและใส่ร้ายพราหมณ์เกสรว่าลวนลามตน ทำให้ลักษณะวงศ์เกิด
 ความรู้สึกขัดแย้ง เนื่องจากตนมีความไว้วางใจและคาดหวังว่าพราหมณ์เกสรจะซื่อสัตย์
 โดยไม่เคยคิดว่าพราหมณ์เกสรจะลอบลวนลามมเหสีของตน แต่เมื่อนางยี่สุ่นร้องขึ้นว่า
 พราหมณ์เกสรลวนลามนางยี่สุ่น ก็ทำให้ลักษณะวงศ์ตัดสินใจแก้ไขปัญหาคับข้องใจ
 นี้ด้วยการแสดงความก้าวร้าวต่อพราหมณ์เกสร ดังความว่า

เร่งพิโรธโกรธพราหมณ์ด้วยความแค้น	กระต๊อบแท่นทองเลื่อนสะเทือนลั่น
เหม่ไอ้พราหมณ์หินชาติฉกาจครัน	มึงนี่มันใจพาลสันดานพล
คิดอย่างไรหาไอ้พราหมณ์ถูถามหน้อย	จึงหยิกหยอกคอดกสร้อยอยู่สับสน
โฉนมีงหาญเหี้ยมไม่เจียมตน	มุกฎษานฤมลหรือฉันท
ชนะน้อยหรือทำได้ไอ้จันฑาล	อหังการคิดก่อทรยศ
เสียแรงรักเลียงมึงถึงขนาด	ประชาราษฎร์ลือชารอกปรากฏ
มาทำถ้อยทรลักษณ์ไม่รักษศ	คิดขบถดูได้น้ำใจมัน

(ลักษณะวงศ์ : 339)

เมื่อลักษณะวงศ์ได้ฟังนางยี่สุ่นใส่ความว่า ถูกพราหมณ์ปลุกปล้ำจึงทำให้ลักษณะวงศ์โกรธ
ดังนั้นลักษณะวงศ์จึงตัดสินปัญหาโดยใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวลงโทษพราหมณ์แกล้งด้วยการ
ประหารชีวิต โดยสั่งให้

อีโกลนจำจิกหัวไปจากวัง	มึงไปสั่งให้เขาฆ่าให้อาสาญ
เอาดาบฟันขวานสับให้ยับพลัน	ให้กำนันกินง่ายสบายคอ

(ลักษณะวงศ์ : 340)

และ

พระกริ้วตรัสสั่งพลันสนั่นสนาม	เอาไอ้พราหมณ์ผูกเชือกสักรสองหอย
ตำรวจวังว้างขุ่นอยู่วุ่นวาย	ทั้งไพร่นายจูงพราหมณ์เข้ามาพลัน
แล้วดอกหลักปักคาน้ำที่นั่น	เข้าประคังผูกพราหมณ์อยู่กวัดขัน
เอาคาใส่คอเคียดให้เหยียดยัน	บันเอนันต์ล่ามหลักแล้วชักตึง

ตำรวยขึ้นสองข้างอย่างขยาย	ลงสองหว่ายหวดเหวี่ยงเสียงดังผิง
พราหมณ์มานะกัศพินไม่พรั่นพริ้ง	นึ่งกะนึ่งถึงคุณพระมนู
เสียงเขวียวขวับเลือดฉูดทุกสีหาว	สะท้านกายปลาบเสียวพระทรวงศรี
เจ้าหักจิตคิดแค้นแสนทวี	เขาปรานีว่าน้องจงร้องไป
พระทรงภพตบพระหัตถ์ถักวัดพระแสง	เอาให้แรงเต็มประดาอย่าปราไส...

(ลักษณะวงศ์ : 342)

เป็นการลงโทษพราหมณ์เกสรอย่างโหดเหี้ยม โดยไม่ได้มีการพิจารณาเรื่องราวว่ามีความเท็จจริงอย่างไร เหตุนี้จึงทำให้พราหมณ์เกสรหรือนางทิพเกสรถูกประหารจนสิ้นชีวิตลง

2. การปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยก

ลักษณะนี้มีวิธีการปรับตัวต่อภาวะครอบครัแตกแยกดังนี้คือ

2.1 ใช้การปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นจริง (Adaption to Reality

Conditions)

เมื่อลักษณะนี้ออกตามหาจนพบกับมารดาที่เมืองมยุรา มารดาก็ได้ขอให้ลักษณะยักทัพเดินทางไปที่เมืองพรหมทัตของบิดา เพื่อที่จะปราบนางอสุรีที่เป็นเหตุให้ครอบครัของลักษณะเกิดความแตกแยก ลักษณะจึงเดินทางไปยังเมืองของบิดา โดยสั่งให้บรรดาทหารที่เป็นยักษ์เหล่านั้นปลอมแปลงตนเอง ด้วยเหตุที่ไม่อยากให้ท้าวพรหมทัตผู้เป็นบิดาต้องตกใจ และก็ไม่อยากให้ชาวเมืองต้องเดือดร้อน ดังนั้นลักษณะจึงสั่งให้ทหารยกทัพมาด้วยระมัดระวัง ดังความว่า

บรรดาพวกลพลเราล้วนเหล่ายักษ์	จงเปลี่ยนพักตร์แปลงกายให้กลายกลับ
เป็นมนุษย์เนียนองทั้งกองทัพ	แล้วจงขับพลพร้อมเข้าล้อมเมือง
พระบิดาเธอเห็นว่าเป็นยักษ์	จะโสกหนักกำสรดไม่ปลดเปลื้อง

แล้วอย่าให้ใครทำให้ข้าเคือง
เราจะให้อสุรีเข้าตีประดัง
แต่หากเกรงทรงฤทธิ์ปีติรงค์

แก่ชาวเมืองถ้วนทั่วทุกตัวคน
ประเดี๋ยวใจก็จะพังเป็นผุยผง
จำจะคงคิดทำให้น้ำนวล

(ลักษณะวงศ์ : 238)

จะเห็นได้ว่าลักษณะวงศ์คิดที่จะแก้แค้นแต่นางอสุรี โดยไม่มีความโกรธแค้นท้าวพรหมทัต
ผู้เป็นบิดาของตนเลย และเมื่อนางอสุรีออกรบแทนท้าวพรหมทัตและแพ้ลักษณะวงศ์
ทำให้ท้าวพรหมทัตเกิดความกลัวและยอมสวามิภักดิ์ต่อผู้ชนะ โดยไม่ทราบว่าเป็นผู้ชนะคือ
โอรสของตน ดังนั้นกิริยาท่าทางของท้าวพรหมทัตที่แสดงต่อลักษณะวงศ์ จึงเป็นแบบ
เกรงกลัวและเจียมตัวว่าตนคือผู้แพ้ อีกทั้งยังจะแสดงความเคารพต่อลักษณะวงศ์โดย
ไม่ทราบว่าลักษณะวงศ์คือโอรสของตน ทำให้ลักษณะวงศ์ต้องห้ามปรามเอาไว้ และแสดง
ความเคารพบิดาของตนก่อน เป็นพฤติกรรมการปรับตัวแบบยอมรับสภาพความเป็นจริง
(Adaption to reality conditions) โดยไม่ได้โกรธแค้นบิดาของตนเลยที่เคยสั่งให้
ประหารชีวิตตนและมารดามาก่อน ดังคำกลอนที่ว่า

ดำริแล้วจรีเข้าที่เฝ้า
พระโอรสห้ามพลันในทันใด
ขอเชิญจอมจุมพลขึ้นบนนี้
ทั้งลูกน้อยสุริยวงศ์อ่อนคั่นวล
พรหมทัตฟังตรัสให้กริ่งจิต
พระลองค์ลงนั่งบัลลังก์พลัน
พระโอรสรับกรขึ้นทูลเทศ
แต่พอตรัสอัดอั้นตันอารมณ์

จึงคุกเข่าจะประนมบังคมไหว
ภูณ้อยอย่าบังคมไม่สมควร
มานั่งที่เทียมกันอย่าหันหวน
จงเชิญชวนขึ้นมาพลับพลาพลัน
ด้วยเกรงผิดเจียมกายก็ผายผัน
พระองค์ส่นยอกรขึ้นบังคม
ปีติเรศหรือจะไหวไม่เห็นสม
พระเศกก็มกอดบาทแล้วโศก

โหมอำพาพาเข้ากอดบาท
จอมกระษัตริย์รู้เท่าเทวี่

เพียงจะขาดชีพดับลงกับที่
พระโศกีกอดสองประคองเคียง

(ลักษณะวงศ์ : 246)

เมื่อท้าวพรหมหัตถ์ทราบความจริงว่าลักษณะวงศ์คือโอรสของตนก็ตรัสถามเรื่องราวของ
ลักษณะวงศ์ ซึ่งลักษณะวงศ์ก็ตอบตามความจริงโดยไม่แสดงความโกรธแค้นหรือต่อว่า
กระทบกระเทียบบุคคลเป็นพระบิดาแต่อย่างใด ดังความว่า

จึงทูลตรงตามจริงทุกสิ่งความ	เป็นบุญตามป้อมปิดกำจัดภัย
เมื่อพระองค์ทรงสั่งให้สังหาร	เขาจะผลาญลูกน้อยให้ตักขัย
เพื่อยุให้เพชฌฆาตขยาดขัง	ง่าจิ้งจกยั้งพังกับสิงขร
เพชฌฆาตโศกด้วยอาวรณ	เขาปล่อยข้ามารครสัจจรไป

(ลักษณะวงศ์ : 249)

จากพฤติกรรมของลักษณะวงศ์ที่แสดงต่อท้าวพรหมหัตถ์นั้น จะเห็นได้ว่าเป็น
พฤติกรรมการปรับตัวแบบยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้นและสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพ
ความเป็นจริงได้ (Adaption to Reality Conditions) ว่าถึงแม้พระบิดาจะเป็นผู้กระทำผิด
ต่อลักษณะวงศ์และมารดา แต่ลักษณะวงศ์ก็ยังให้อภัยและยังแสดงความเคารพต่อบิดาของ
ตนเสมอเนื่องจากเข้าใจถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบิดาว่าบิดาถูกทำเสน่ห์ให้ลุ่มหลงต่อ
นางยักษ์ฉิมและถูกยุยงให้สั่งประหารลักษณะวงศ์และมารดา ทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะบิดาถูก
ทำเสน่ห์มิใช่เกิดจากพฤติกรรมของบิดาที่แท้จริง ถือว่าเป็นพฤติกรรมการปรับตัวที่ดีที่ทำให้
ลักษณะวงศ์สามารถจัดการความคับข้องใจต่อภาวะครอบครัวแตกแยกได้

3. การปรับตัวในเรื่องความรัก

ลักษณะที่มีการปรับตัวในเรื่องความรักสลับกันดังนี้คือ

3.1 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวทางอ้อม (Displaced Aggression)

3.2 ใช้ปฏิกิริยาประนีประนอมแบบทดแทน (Compensation)

เมื่อลักษณะได้กลับมาอยู่กับบิดาและมารดาอย่างพร้อมหน้าแล้ว
ลักษณะก็อดที่จะคิดถึงนางทิพเกสรไม่ได้ ดังนั้นจึงออกตามหานางทิพเกสรจนถึง
ศาลาที่เคยอาศัยอยู่กับพระฤาษี แต่บัดนี้ศาลาถูกเผาไหม้จนไม่เหลือสภาพที่จะอาศัยอยู่
ได้ ทำให้ลักษณะคิดว่านางทิพเกสรเสียชีวิตแล้วจึงคร่ำครวญว่า

พิทักษ์ชนกชนินุรีราช

เพราะความสวาทน้องนี้เจ้าพี่เอย

มิพบพิศตร โฉมตรูไม่อยู่เลย

จะตายตามทรมานเชยในดงดอน

สงสารหน่อกระษัตราจุฬาโลก

กรรแสงโศกคืนโดยถึงดวงสมร

ตะโกนกร้องหาด้วยอาวรณ์

อัศดรร้องไห้อาลัยลาน

(ลักษณะศั : 270)

ทั้ง ๆ ที่กำลังเศร้าโศกคิดถึงนางทิพเกสรอยู่ แต่เมื่อพบนางกนิษฐิ์ซึ่งบินผ่านมา ความ
สวยงามของนางกนิษฐิ์ก็ทำให้ลักษณะถึงกับหลงใหลและเกี่ยวพาราสีนางกนิษฐิ์ทันที
ดังความว่า

ภูวนาดูนางไม่วางเนตร

ที่เทวศอศูรก็สูญหาย

พระชายเนตรแฉ่มเยื้องชำเลื่องชาย

แล้วเปรียบปรายเป็นสำนวนจะชวนนาง

เจ้าแก้วเอ๋ยพี่มากอยเจ้าน้อยหรือ

มาจับมือพี่เถิดน้องอย่าหมองหมาง

(ลักษณะศั : 272)

เมื่อลักษณวงศ์ได้นางกนิรีเป็นชายาแล้ว นางกนิรีก็พาลักษณวงศ์ไปพบกับนางทิพเกสร เมื่อกลับมาพบกันอีกครั้งหนึ่ง ลักษณวงศ์ก็ได้นางทิพเกสรและแต่งตั้งให้นางทิพเกสรเป็นมเหสีของตน แต่ในขณะที่เดียวกันลักษณวงศ์ก็ยังแสดงความเจ้าชู้โดยมีความพึงพอใจและได้นางกนิรีทั้งสี่พี่น้องเป็นชายาอีกด้วย ในเรื่องนี้ สมบัติ จันทรวงศ์ (2537 : 79) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า “สภาพของสังคมไทยในสมัยนั้นก็อาจจะเป็นไปในแบบที่ไม่ได้มองความสำส่อนทางเพศของบุรุษว่าเป็นของผิดศีลธรรมหรือให้ความสำคัญต่อการรักษาคำพูดที่บุรุษมีกับสตรีก็เป็นได้”

ต่อมาเมื่อลักษณวงศ์พานางทิพเกสรเดินทางกลับเมืองของตน ระหว่างทางนางทิพเกสรถูกวิชาธรลักพาตัวไปทำให้ต้องพลัดพรากจากกันอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งครั้งนี้ทำให้ลักษณวงศ์ถึงกับ “กรรแสงทรงโสกศลย์ถึงขวัญเนตร เยาวเรศยาจิตพิสมัย” พร้อมทั้งคร่ำครวญต่อว่าตนเองว่า เสียแรงที่มีวิชาอาคมแต่ก็ไม่สามารถปกป้องมเหสีของตนได้ ดังที่คร่ำครวญว่า

อะประหลาดหลากจิตผิดสังเกต
ไม่ยลพักตร์เขาลักษณดวงสุดา
กรรแสงทรงโสกศลย์ถึงขวัญเนตร
โอ้อ้อแก้วแววตาสุมาลัย
แม้มิได้พานพบประสพมิตร
จะเที่ยวตามแก้วตากานดาดวง
แม้ใครคืนเขวลักษณอัคเรศ
เราไม่คิดฆ่าฟันให้บรรลัย

ลืมนพระเนตรเหลียวซ้ายแล้วแลขวา
ก็โหยหาครวญคร่ำรำไพโร
เยาวเรศยาจิตพิสมัย
เฝ้าผู้ใดพาพรากไปจากทรวง
มิขอคิดคืนหลังเข้าวังหลวง
ระกำทรวงสู้ม้วยด้วยทรมวย
ถึงดวงเนตรยอด้รักจะควักให้
อันความสัจนี้ จะไว้แก่ทเวา

(ลักษณวงศ์ : 299)

เมื่อเดินทางตามหานางทิพเกสรแต่กลับได้พบกับนางยี่สุ่น ลักษณะวงศ์ก็เปลี่ยนความรู้สึกจากโสกเศร้าเป็นดีใจที่ได้พบกับนางยี่สุ่น โดยเปรียบนางยี่สุ่นว่ามีความงดงามเหมือนนางทิพเกสร ดังความว่า

ได้เห็นองค์งามรำนั่นงามจริง
เจ้าทรงโฉมเฉิดฉินเป็นปิ่นสมร
แต่หลงแลดูนางไม่วางตา
ครั้นดูนานเห็นผิดจริตनुช
นางจะเคื่องพระทัยหรือไม่ตรี
ทั้งแสนทุกข์ถึงน้องต้องวิโยค
ทั้งความรักนี้มนุษย์สุดฤทธิ์

เจ้าครอกหญิงยอดราชธิดา
ช่างเหมือนแม่เกสรขนิษฐา
พะยักหน้านางยี่มกียินดี
เพียงจะทรุดแทรกพื้นแผ่นดินหนี
ไม่รู้ที่จะประมาณในการคิด
ทั้งแสนโสกถึงตัวด้วยกลัวผิด
เห็นสุดคิดหลานแล้วเจ้าคุณยาย

(ลักษณะวงศ์ : 305)

จะเห็นได้ว่านางยี่สุ่นถือเป็นบุคคลที่ทดแทนความรู้สึกโสกเศร้าเสียใจของลักษณะวงศ์ที่ต้องพลัดพรากจากนางทิพเกสรไป การทดแทนนี้ กิฟลี วรรณจิณี (2536 : 143) ได้อธิบายว่า “เมื่อจุดมุ่งหมายของบุคคลไม่สามารถจะกระทำการให้บรรลุได้ บุคคลจะหันเข้าหาจุดมุ่งหมายใหม่” เหมือนเช่นลักษณะวงศ์หลงรักนางยี่สุ่น จนลืมเรื่องที่จะต้องตามหานางทิพเกสร โดยผลัดว่า “เรื่องน้องนางหยุดสักหน่อยจึงค่อยตาม” และอ้างเหตุผลเพื่อแสดงให้เห็นว่าตัวลักษณะวงศ์ไม่มีข้อผูกพันใด ๆ กับนางทิพเกสร โดยกล่าวว่านางทิพเกสรนั้นมีใจเนื้อคู่ของตน ซึ่งวิธีการพูดเช่นนี้เป็นการปรับตัวแบบการหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization) เพื่อที่จะปิดความรับผิดชอบที่มีต่อนางทิพเกสรไป ดังคำกลอนที่ว่า

หม่อมฉันตามเกสรสมรมิตร
 เผลอพรากจากรักประจักษ์ตา

ก็สุดฤทธิ์สุดแรงแสวงหา
 ด้วยสุดานันมิใช่เป็นคู่ควร

(ลักษณะวงศ์ : 324)

จากนั้นลักษณะวงศ์ก็ได้อภิเษกกับนางยี่สุ่น และครองเมืองต่อจากท้าวกรดสุริกาล โดยลิ้ม
 เรืองนางทิพเกสรไป

4. การปรับตัวเมื่อกระทำผิด

เมื่อลักษณะวงศ์กระทำผิด จะมีพฤติกรรมปรับตัวดังนี้

4.1 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ต่อตนเองและผู้อื่น
 และการชดโโทษผู้อื่น (Projection)

หลังจากประหารพราหมณ์เกสรแล้ว ความจริงก็ปรากฏว่าพราหมณ์
 เกสรแท้จริงก็คือนางทิพเกสร มเหสีที่ลักษณะวงศ์ตามหามานาน ทำให้ลักษณะวงศ์เสียใจ
 และรู้สึกว่าคุณสูญเสียนางอันเป็นที่รักไป โดยแสดงอาการ

สะท้อนถอนหญทัยให้ระทด
 เจียนจะตกพระที่นั่งอลังกา
 พระกรหนึ่งงอคองค่อนงค้านาฏ
 โศกสะอื้นกลุ้มกลัดหทัย

แสนกำสรดอัดอั้นพระนาสา
 พระพักตราเศร้าสลดจนหมดนวล
 ปีมจะขาดชนมชีพสังขาร
 กระษัตราทอดศพนตลบลง

(ลักษณะวงศ์ : 347)

เมื่อฟื้นขึ้นมาลักษณะก็รู้สึกถึงความผิดนี้ไม่ได้มีสาเหตุมาจากตนเอง จึงกล่าวชัดโทษ (Projection) นางยี่สุนันทน์ที่ว่าเป็นต้นเหตุแห่งความตายของนางทิพเกสร ดังที่ชัดโทษ นางยี่สุนันทน์ว่า

พระทรงศักดิ์พึงสาร โองการเสร็จ	ดังจักรเพชรมาพิฆาตขาดสะบั้น
ให้กริ้วนางพลางทูลสนองพลัน	มิเพราะนางแจ่มจันทร์หรือจอมไทร
พึงเห็นฤทธิ์นางยี่สุนันทน์สกลหงส์	น้อยหรือลงโทษพราหมณ์ก็ไม่ได้
ล่าออช้อนทูลเสนออำเภोज	ไว้ทำไมพินตามแม่ทรมารัก

(ลักษณะวงศ์ : 350)

ความเศร้าโศกเสียใจจากการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักไปด้วยฝีมือหรือการกระทำของนางยี่สุนันทน์ ทำให้ลักษณะวงศ์แสดงความก้าวร้าวด้วยการ “นวยพระแสงองค์สั้นจะฟันฟาด” แต่ท้าวกรดสุริกาลห้ามไว้ ลักษณะวงศ์จึงทำได้แค่กล่าวกระทบกระเทียบเสียดสีนางยี่สุนันทน์ว่า ตนไม่สามารถรู้เท่าทันในปัญญาของนางยี่สุนันทน์ ดังนั้นจึงไม่สามารถที่จะเอาโทษจากนางยี่สุนันทน์ได้ ดังความว่า

พงศ์กระษัตริย์ขัดแค้นแสนพิโรธ	ล้วนแต่โทษเจ้าไม่ผิดไม่อิจฉา
ใครจะรู้เท่าทันในปัญญา	ช่างเจรจาอาจประมาทเรา
ไยจึงอ้างเทวัญในชั้นกลาง	แม้จงอ้างเอาพระอินทร์เป็นไรเล่า
นี้หากเกรงปีตรวงศ์คอกนงเขาว์	หาไม่เกล้าก็จะกลิ้งอยู่กลางทาง

(ลักษณะวงศ์ : 351)

จริงอยู่ที่เหตุการณ์เกิดขึ้นเพราะนางยี่สุนันทน์ไม่ทราบพราหมณ์เกสรคือผู้หญิงจึงใส่ร้ายพราหมณ์เกสรว่าลวนลามตน ในกรณีนี้ถึงแม้นางยี่สุนันทน์จะเป็นต้นเหตุของเรื่องราว

ทั้งหมด แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่าพราหมณ์เกสรถูกลงโทษโดยคำสั่งของลักษณวงศ์ และลักษณะการลงโทษพราหมณ์เกสรนั้นเต็มไปด้วยความโหดเหี้ยม เช่น ให้ทหาร ทำโทษโดยใช้

เอาคาไส่คอเคียดให้เหยียดยัน	กะลาตบเข้าให้สมที่คมคำ บันเอนันล่ำหลักแล้วชักดึง
-----------------------------	---

(ลักษณวงศ์ : 342)

นอกจากนี้ลักษณวงศ์เองยังเป็นผู้เลือกบทลงโทษขั้นสูงสุดคือ สั่งประหารชีวิตพราหมณ์ เกสรโดยใช้

อีโชนจำจิกหัวไปจากวัง	มึงไปสั่งให้เขาฆ่าให้อาสน์
เอาดาบฟันขวานสับให้ยับพลัน	ให้กำนังน่ายสบายคอ
นางโชนจำกลาดกลุ้มเข้ารุมจับ	วิ่งประกบตามกันอยู่สอสอ
ที่ชิงชังนั่งคำว่าสอพลอ	เขาผูกคอผูกตากกระชากไป

(ลักษณวงศ์ : 340)

แต่เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปโดยพราหมณ์เกสรที่ถูกประหารนั้นกลายร่างเป็นนาง ทิพเกสรเมสียที่ตนติดตามมานาน ก็ทำให้ลักษณวงศ์เสียใจและชดโทษว่าเป็นความผิด ของนางยี่สุนทนต์ ทั้งนี้เนื่องจากการชดโทษผู้อื่นนั้น “เป็นการย้ายความรับผิดชอบต่อ ผลจากการกระทำและผลจากความผิดของตนไปที่วัดถูหรือบุคคลอื่น” (อัจฉรา สุขารมณ์ . 2527 : 54) เพื่อความสบายใจของตน แต่เมื่อไม่สามารถจะชดโทษความผิด

ให้ใครได้แล้ว ลักษณะวงศ์ก็แสดงความก้าวร้าวต่อตนเอง โดยการด่าว่าตนเองและ
คร่ำครวญว่าจะตายตามนางทิพเกสรไป ดังความว่า

โอ้เจ้าดวงชีวิของพี่เอ๋ย
ให้ตบตีโถมงานนี้ครมครัน
อันชายใดที่จะชั่วเหมือนตัวพี่
ครั้นพบพักตร์ไม่รู้จักว่าคู่ครอง
พี่ฆ่าแม่แล้วไม่อยู่จะสู้ม้วย
พี่พูดด้วยพุ่มพวงแม่ดวงใจ
แม่งามปลื้มลิ้มเนตรขึ้นดูพี่
พี่ขอเชิญโถมงานแม่ทรมเซย
ยุบลเมืองแม่ยังเคืองไม่คืนเข้า
ไปเฝ้าองค์ทรงฤทธิ์พระบิดา
พี่ผิดแล้วแก้วพี่ไม่มีผิด
พี่ขอโทษโถมงานแม่นางเยาว์

ไม่ควรเลยแก้วตาจะอาสัญ
สารพันที่จะทำทั้งจำจอง
แสวงหาเมสียเป็นเพื่อนสอง
กลับมาฆ่านี้มน้องน่าน้อยใจ
มารับด้วยดวงจิตพิสมัย
เป็นไรไม่พาพี่ด้วยพี่เลย
อย่าโศกเศร้าหมองเลยน้องเอ๋ย
ไปเสวยไอศวรรย์เถิดขวัญตา
จะพาเจ้ายาจิตขนิษฐา
ยังพาราณสีบุรีเรา
จะควรคิดเคืองแค้นสักแสนเท่า
ขอเชิญเจ้าไปเป็นจอมกระหม่อมนาง

(ลักษณะวงศ์ : 352)

และ

พี่ผู้ทั้งธานีพระปิ่นเกศ
มากล้นฆ่าคู่ชมภิรมย์เซย
จะแบกหน้าพาชั่วไปเวียงชัย
จะเลื่องชื่อนี้ชั่วจนตัวตาย

เพราะเป็นห่วงดวงเนตรนะน้องเอ๋ย
ผู้ใดเลยเขาจะชมว่าเชื้อชาย
เขารู้ไปว่าพี่ฆ่านางโถมฉาย
สุดจะบ่าบบากหน้าไปหาใคร

มีขอกินเวียงชัยให้ใครหยาม

จะตายตามมิ่งมิตรพิสมัย

สงสารจอมจักรพงศ์ผู้ทรงชัย

สะอื้นให้กอดโกศไม่วางกร

(ลักษณะวงศ์ : 358)

ถึงแม้ลักษณะจะยอมรับว่าตนผิดที่ได้ประหารนางทิพเกสร แต่ลักษณะก็ยังไม่เข้าใจถึงต้นเหตุที่แท้จริงของโศกนาฏกรรมในครั้งนี้ ซึ่งสมบัติ จันทรวงศ์ (2537 : 89) ได้อธิบายว่า

“ลักษณะเองก็ไม่เข้าใจสาเหตุที่แท้จริง คงเข้าใจแต่เพียงว่าตนเป็นคนสั่งประหารพราหมณ์เกสร คือไม่เข้าใจและคงไม่ยอมรับผิดว่า เพราะเหตุที่ตนมาได้นางยี่สุน เป็นมเหสี ทั้ง ๆ ที่นางทิพเกสรเมียคนแรกยังอยู่ในระหว่างถูกลักพาตัวหายไปนี้แหละที่เป็นสาเหตุของความยุ่งยากทั้งหมด เพราะนางเกสรเมื่อปลอมมาเป็นพราหมณ์ตามหาลักษณะ แต่กลับมารู้ว่าลักษณะได้เมียใหม่ก็เสียใจมาก ซึ่งก็เป็นเหตุที่ทำให้นางทิพเกสรยอมเป็นข้ารับใช้ และก็นำไปสู่โศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้น”

สรุปได้ว่าพฤติกรรมการปรับตัวของลักษณะนั้นโดยพื้นฐานของลักษณะนิสัยเป็นบุคคลที่มีความก้าวร้าว เอาแต่อารมณ์และไม่มีเหตุผล ดังนั้น จึงสรุปพฤติกรรมการปรับตัวของลักษณะได้ดังนี้คือ

1. เมื่อเกิดภาวะคับข้องใจจะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions)
2. เมื่อผิดหวังจากความรักจะใช้พฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวทางอ้อม (Displaced Aggression) และการปรับตัวแบบทดแทน (Compensation)
3. เมื่อกระทำความผิดโดยสั่งประหารนางทิพเกสร ลักษณะก็จะแสดงปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) และการชัดโทษผู้อื่น (Projection)

บทที่ 3

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี

3.1 ชีวิตประวัติดุนทรภู่ในเชิงพฤติกรรม

กำเนิดสุนทรภู่

“สุนทรภู่” เกิดเมื่อเวลา 8.00 น. วันจันทร์ขึ้นค่ำ เดือนแปด ปีมะเมีย จุลศักราช 1148 ตรงกับวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2329 ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

บิดามารดาของสุนทรภู่ ยังไม่ปรากฏข้อสรุปที่แน่ชัดว่าเป็นผู้ใด แต่มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าหลายท่าน เช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ว่า บิดาของสุนทรภู่ เป็นชาวบ้านกร่ำ เมืองแกลง เขตจังหวัดระยองในปัจจุบัน ฝ่ายมารดาของสุนทรภู่ได้มีสามีใหม่ มีบุตรหญิงอีก 2 คน คือ นิ่มและน้อม และได้เป็นแม่นมพระธิดาในกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2513 : 5-6) ต่อมา เทพ สุนทรสารทูล (2533 : 13-17) ได้ศึกษาพบว่า บิดาของสุนทรภู่ ชื่อว่า ขุนศรีสังหาร (พลับ) รับราชการฝ่ายทหารอยู่ในสังกัดกรมทหารล้อมวัง มีตำแหน่งเป็น ปลัดกรมขวา กรมอาสาพิเศษซ้าย มีศักดินา 300 ไร่ เมื่อบวชได้สมณศักดิ์เป็นพระครูธรรมรังสี เจ้าคณะเมืองแกลง ฝ่ายอรัญวาสี เทียบเท่ากับเจ้าคณะจังหวัด ส่วนมารดาพบว่าชื่อช้อย เป็นชาวแปดริ้ว เป็นคนมีตระกูลดี รูปร่างหน้าตาดี รู้ขนบธรรมเนียมในรั้วในวัง จึงได้เป็นแม่นมในพระราชธิดาของวังหลัง คือ พระองค์เจ้าหญิงจงกล แต่โดยเหตุที่ข้อค้นคว้านี้ยังไม่ได้มีการยอมรับอย่างแท้จริง จึงไม่สามารถสรุปได้ว่า บิดามารดาของสุนทรภู่มีประวัติอย่างไร

พฤติกรรมกรปรับตัว

เมื่อครั้งบิดามารดาของสุนทรภู่แยกทางกัน บิดาออกบวช สุนทรภู่จึงต้องอาศัยอยู่กับมารดาในพระราชวังหลัง และต่อมามารดาก็ได้มีสามีใหม่ เกิดบุตรหญิงอีก 2 คน คือ ฉิมและน้อม สำหรับตัวสุนทรภู่เองในภาวะเช่นนี้ก็คงจะเกิดความโดดเดี่ยว อ้างว้าง คมทวน กันธนู (2530 : 136) ได้วิเคราะห์ตัวสุนทรภู่ในภาวะครอบครัแตกแยกนี้ว่า “ชีวิตบ้านแตกแต่้วยเด็กทำให้สุนทรภู่เป็นคนช่างคิด ว้าวุ่น และรำพึงรำพันออกมาหลายครั้ง เช่น

ชะรอยกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราย
จึงแยกย้ายปีติราชนาถิกา
มาพบพ่อท้อใจด้วยไกลแม่
ให้ตั้งแต่เศร้าสร้อยละห้อยหา
ชนนีอยู่ศรีอยุธยา
บิดามาอ้างว้างอยู่กลางไพร”

(นิราศเมืองแกลง: 26)

ความรู้สึกผิดหวังท้อแท้ที่เกิดขึ้นตรงกับที่ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม (2524 : 131) ได้ศึกษาพบว่า “เด็กที่บิดามารดาแยกกันอยู่หรือหย่ากัน มักจะมีปัญหาด้านพฤติกรรม อารมณ์ และสังคม ควบคุมตนเองไม่ค่อยได้ และมักรู้สึกผิดหวังท้อแท้ บางครั้งก็มีอารมณ์อ่อนไหว สะเทือนใจง่าย เหมือนที่สมพันธ์ เลอะพันธ์ (2533 : 114) กล่าวถึงสุนทรภู่ว่า “มีลักษณะเป็นศิลปินอย่างแท้จริง คือ อารมณ์อ่อนไหว สะเทือนใจง่าย ประทับใจอย่างฉับพลันกับสิ่งที่มาเกี่ยวข้อง และเปลี่ยนแปลงอารมณ์ได้รวดเร็ว นอกจากนี้ “ความวิตกกังวลในการขาดความรักจากบิดามารดาของสุนทรภู่ปรากฏออกมาในรูปของความรู้สึกว่าเหว่ ไร้ญาติ

ขาดมิตร และ น้อยเนื้อต่ำใจว่าตน ไม่ทัดเทียมผู้อื่น ความรู้สึกเหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้สุนทรภู่ มีความปรารถนาอย่าง แรงกล้าในเกียรติยศชื่อเสียง ตลอดจนความมั่งมี โดยเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้จะทำให้ตนมีหน้ามีตาทัดเทียมผู้อื่น” (วนิดา ลิขิตกันทิมา, 2527 : 241) ความปรารถนาเช่นนี้ทำให้สุนทรภู่ใส่ใจในการสร้างสรรค์งานกวีนิพนธ์จนประสบความสำเร็จมีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นการทศเทิดความรักความอบอุ่นจากครอบครัวที่ขาดหายไป คมทวน คันทนู (2530 : 159) ได้กล่าวว่า “สุนทรภู่รู้ปมเด่นชัดนี้ของตัวเองดี จึงประกาศตัวหลายต่อหลายครั้งว่า ตนเองมีฝีมือชื่อเสียงไม่เป็นรองใคร” ดังตัวอย่างที่ยกมาว่า

อย่างหม่อมฉันอันที่ดีและชั่ว
ถึงลับตัวก็แต่ชื่อเขาลือฉาว
เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว
เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร

(เพลงยาวถวายโอวาท : 25)

แต่อย่างไรก็ตามอารมณ์ที่อ่อนไหวสะเทือนใจง่าย ก็เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตของสุนทรภู่ เหมือนกับชีวิตในวัยรุ่นหนุ่มของสุนทรภู่ที่ไฝหาความรักจนได้รู้จักชอบพอกับแม่จัน หญิงสาววัง แต่ความรักมีอุปสรรคจนสุนทรภู่ต้องแสดงความขมขื่นว่า

น้ำก้นองอยู่ในท้องชลาสินธุ์
จะกอบกินเต็มขมไม่สมหวัง
เหมือนไร้คู่อยู่ข้างกำแพงวัง
จะเกี่ยวมั่งก็จะเขียนเอาเจียนตาย

(นิราศเมืองแกลง : 17)

เมื่อผิดหวังจากความรักเพราะมีอุปสรรค สุนทรภู่ก็มีความเศร้าโศกรุนแรง ตามประสาวัยรุ่น ตามหลักจิตวิทยาให้นิยามคำว่าอารมณ์เศร้าของวัยรุ่นว่า คือ “สภาพของจิตใจที่แสดงออกในทางหงอยเหงา ทุกข์ระทม เมื่อวัยรุ่นเกิดความหวังในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วตั้งความหวังไว้อย่างสูงส่ง เมื่อเกิดความต้องการในสิ่งใดสิ่งหนึ่งมักจะเป็นความต้องการที่รุนแรง จะใช้ความพยายามอย่างมากที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย แต่ถ้าความต้องการนั้นไม่เป็นไปตามที่ตนตั้งความหวังไว้ จะเกิดอารมณ์ขมขื่นอย่างรุนแรง และเมื่อเกิดความขมขื่นก็มักจะแสดงพฤติกรรม เช่น ทำลายข้าวของ อดอาหาร นั่งซึมหน้าตาหมองคล้ำ ไม่ยอมพูดจากับใคร หลบไปอยู่ที่อื่น หรือทำอัตวินิบาตกรรม (วัฒนาพิชรานิซ. 2534 : 238) สุนทรภู่เองในขณะนั้นก็เป็นวัยรุ่นเช่นกัน เมื่อเกิดความขมขื่นขึ้นจึงทำให้ต้องแสดงพฤติกรรมการปรับตัวในลักษณะของการหลบไปอยู่ที่อื่น เพื่อหลีกเลี่ยงจากสถานการณ์ที่คับข้องใจ สุนทรภู่ลี้หนีไปถึงเมืองแกลง ดังที่กล่าวเอาไว้ในนิราศเมืองแกลงว่า

ฉันพลัดพรากจากจรเพราะร้อนจิต
 ไซ้จะคิดอาวองนางหานี้
 ให้นึมน้องครองรักไว้สักปี
 อยู่จนดีเถิดข้าจะขอลา

(นิราศเมืองแกลง : 5)

การเดินทางไปเมืองแกลงครั้งนี้เพื่อไปหาและขอที่พึ่งพิงจากบิดาที่อยู่ในสมณเพศสุนทรภู่อยู่ได้เพียงระยะเวลาหนึ่งก็ยังไม่คลายความเศร้าโศกต่อความรักที่ไม่สมปรารถนาของตน ดังที่รำพึงรำพันไว้ว่า

ไอ้สังเวชวาสนานิจาเอ๋ย
 จะมีคูมิได้อยู่ประคองเชย
 ต้องละเลบดวงใจไว้ไกลตา

ถึงทุกข์ใครในโลกที่โศกเศร้า
 ไม่เหมือนเราภุมรินถวิลหา
 จะพลัดพรากจากกันไม่ทันลา
 ใช้แต่ตาต่างถ้อยสุนทรวอน

(นิราศเมืองแกลง : 4)

ยลย่านบ้านบุต้ง	ดีขัน
ชุกคิดเคซมจันทร์	แจ่มฟ้า
ยามยากหากปันกัน	กินชีก นล็กแฮ
มีคู่ชูชื่นหน้า	นุชปลื้มลิ้มเดิม

(โคลงนิราศสุพรรณ : 147)

ความเจ็บช้ำในความรักครั้งนี้ สุนทรภู่ได้เปรียบไว้ว่า

เสียดายสายสวาทไฉ่	อาวรณ์
รักพี่มีโทษกร	กับน้อง
จำจากพรากพลัดสมร	เสมอชีพ เรียมเอย
เสียนุชดุจทรวงต้อง	แตกฟ้าผ่าสลาย

(โคลงนิราศสุพรรณ : 150)

เพราะแม่จันเป็นหญิงคนรักคนแรกที่สุนทรภู่ : คร่ำครวญถึงมากที่สุด เมื่อต้องเลิกร้างกัน สุนทรภู่ก็จำต้องยอมรับสภาพความเป็นจริงว่า ไม่สามารถที่จะกลับมาคืนดีกันได้อีก ดังนั้น สุนทรภู่จึงแสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบแสวงหาความรักจากหญิงอื่น

เป็นสิ่งชดเชยความรักที่ไม่สมหวังจากแม่จัน ซึ่งผู้หญิงที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสุนทรภู่ที่มีหลักฐานปรากฏมีดังต่อไปนี้

1. แม่นิ่ม อยู่กินกับสุนทรภู่จนมีบุตรชาย 1 คน คือ หนูตาบ ต่อมาแม่นิ่มเสียชีวิตลง ดังที่สุนทรภู่คร่ำครวญถึงว่า

บางกรวยตรวจน้ำแบ่ง	บุญทาน
ส่งนึ่มนุชนิพพาน	ผ่องแผ้ว
จำจากพรากพลัดสถาน	ทิ้งพี่ หนีเอย
เห็นแต่คลองน่องแคล้ว	คลาดเคลื่อนเดือนปี

(โคลงนิราศสุพรรณ : 153)

2. แม่ม่วง ภรรยาอีกผู้หนึ่งที่อยู่กินกับสุนทรภู่จนมีบุตรชาย 1 คน ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพรากจากกันอย่างไร มีแต่บทคร่ำครวญที่สุนทรภู่กล่าวถึงแม่ม่วงว่า

ถึงบางม่วง่วงจิตคิดถึงม่วง	แต่จากทรวงเสียใจอาลัยเหลือ
มะม่วงหอมหวานเหมือนนวลเนื้อ	มิรู้เบื่อบางม่วงเหมือนดวงใจ

(นิราศพระปฐม: 253)

3. แม่ศรีสาคร ภรรยาที่ต้องจากสุนทรภู่ไปเพราะภัยของปากคน ดังที่สุนทรภู่กล่าวว่า

วัดปะขาวขาวเหลือเชื่อไม่ได้	ด้วยดวงใจเจ้ามันคล้าดำมิดหมี
แม่มายสาวขาวโสกโลกมี	เหมือนแม่ศรีสาครจะอ่อนเอย

ไอ้เคราะห์กรรมจำกลาคนิราสร้าง เพราะขัดขวางความในเหมือนไขว่เหลว
ทั้งเกลียดสิ้นนินทาพาลาแล้ว เหมือนวันเปลวปลิวต้องให้หมองมอม

(นิราศพระประธม: 248)

4. แม่จิว เป็นผู้หญิงที่สุนทรภู่เคยมีความสัมพันธ์ด้วยอย่างผิดศีลธรรม
เนื่องจาก แม่จิวมีสามีแล้ว สุนทรภู่จึงกล่าวเป็นความนัยถึงความสัมพันธ์นี้ว่า

ยามชลตันจิวป่า	หนาหนาม
นีกาปวาวับหวาม	วุ่นแล้ว
คงจะปะจิวทรม	สวาทเมื่อ ม้วยเส
จิวกับพืมิแคล้ว	ขึ้นจิวลิวสูง

(โคลงนิราศสุพรรณ: 168)

5. กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ เชื่อกันว่าสุนทรภู่คงได้รักกรมหมื่นอัปสร
สุดาเทพ แต่เป็นความรักที่ไม่มีทางสมหวังได้ สุนทรภู่รู้ในข้อนี้จึงรำพึงรำพันออกมา
ในงานอีกชิ้นหนึ่งคือ “รำพันพิลาป” เป็นการทดแทนความไม่สมหวังในความรักของ
ตนที่มีต่อหญิงสูงศักดิ์ โดยอาศัยการอ้างว่าเป็นความฝันของตนเพื่อหลีกเลี่ยงความผิด
แต่เนื้อเรื่องแสดงความรักต่อกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพอย่างชัดเจน เช่น

ด้วยเดิมฉันฝันได้ยลวิมลพักตร์	สุดแสนรักลักประโลมโฉมฉวี
ถวิลหวังตั้งแต่นั้นจนวันนี้	ขออย่ามีโทษโปรดยกโทษกรรม
ด้วยเกิดเป็นเช่นมนุษย์บุรุษราช	มาหมายมาคนางสวรรค์ร่วมบรรจถรณ์

(รำพันพิลาป : 220)

และ

จึงเอื้อมอ้านางสวรรค์ตามฝันเห็นให้อ่านเล่นเป็นเล่ห์เสน่ห์หา
ไม่รักใครในแผ่นดินถิ่นสุธา รักแต่เทพธิดาสุราลัย

(ร่ำพันพิลาป : 222)

ในที่สุดเมื่อกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพสิ้นพระชนม์ลงด้วยพระชนมายุเพียง 34 พรรษา สุนทรภู่ก็ไม่มีแรงบันดาลใจที่จะแต่งนิราศต่อไป

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่ไม่สามารถที่จะไขว่คว้าหาใครมาเป็นคู่ชีวิตได้ยืนนาน สาเหตุเพราะอะไรนั้นผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นเพราะสุนทรภู่เฝ้ารอคอยอยู่ตลอดเวลา โดยไม่ได้หยุดนิ่งอยู่ที่หญิงใดหญิงหนึ่ง สิ่งนี้อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสุนทรภู่ต้องถอยหนีออกไปทีละคน จนไม่เหลือใครเป็นคู่คิดในชีวิตอันปลายของสุนทรภู่เลย

การขัดแย้งกับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

สุนทรภู่มิเรื่องขัดแย้งกับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ตั้งแต่ครั้งรับราชการเป็นกวีที่โปรดปรานในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากสุนทรภู่ได้กล่าวตำหนิตกกลอนของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ท่ามกลางที่ประชุมกวีถึง 2 ครั้ง เป็นเหตุให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงขัดเคืองพระทัยยิ่งนักในเรื่องความขัดแย้งครั้งนี้ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 224-225) กล่าวว่า สุนทรภู่มิทางเลือกในการแสดงออกได้ 2 ทาง คือ ทางหนึ่งทักท้วงตำหนิตกกลอนพระนิพนธ์ของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์หน้าพระที่นั่งเลย หรืออีกทางหนึ่งก็คือ หาโอกาสกราบทูลกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นการเฉพาะพระองค์ให้ทรงแก้ไขในภายหลัง แต่สุนทรภู่ก็เลือกที่จะตำหนิตกกลอนพระนิพนธ์ของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ต่อหน้าพระที่นั่งเลย ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะ

สุนทรภู์ต้องการมีชื่อเสียงข่มผู้อื่นและอีกประการหนึ่งสภาพภายในราชสำนักขณะนั้น มีการสนับสนุนเจ้านายซึ่งคาดหมายว่าจะได้ทรงสืบราชสมบัติเป็นกษัตริย์องค์ต่อไป เป็นหลายฝักหลายฝ่าย รวมทั้งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ก็มีผู้สนับสนุนอยู่มาก แต่ สุนทรภู์อาจจะไม่สนับสนุนกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อมีโอกาสหักหน้าได้ก็รีบกระทำทันที” พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเช่นนี้สร้างความลำบากมาสู่ตัวสุนทรภู์ในภายหลังเป็นอย่างมาก

ชีวิตหักเหในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความขัดแย้งกับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จะสร้างความลำบากมาสู่ตัวสุนทรภู์เป็นอันมาก เพราะเมื่อสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ก็เสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อเป็นรัชกาลที่สาม ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงเวลานี้สุนทรภู์คงจะหวั่นเกรงราชภัยอาจจะลาออกจากราชการ หรือนักวรรณคดีบางท่านกล่าวว่าสุนทรภู์ถูกถอดออกจากบรรดาศักดิ์ขุนสุนทรโวหาร แต่ไม่ว่าจะลาออกหรือถูกถอดยศออกจากราชการหรือไม่ก็ตาม ก็ทำให้ชีวิตช่วงนี้ของสุนทรภู์เป็นชีวิตที่หักเหสู่ความยากลำบาก สุนทรภู์จึงออกบวชเพื่อหนีราชภัยจากชีวิตทางโลก ดังที่ เทพ สุนทรสารทูล (2533 : 32) ได้กล่าวถึงสุนทรภู่ว่า “สิ้นวสานคราวนี้ สุนทรภู์ถึงแก่ต้องออกบวช อาศัยผ้าเหลืองคุ้มราชภัย เพราะสุนทรภู์รู้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคารพพระสงฆ์มาก สุนทรภู์ออกบวชแล้วคงจะพ้นราชภัยแน่” ดังนั้นสุนทรภู์จึงออกบวชและอาศัยอยู่ที่วัดราชบูรณะเป็นแห่งแรก ที่วัดนี้สุนทรภู์อาศัยอยู่ได้ประมาณไม่ถึง 3 ปี ก็ต้องย้ายออกจากวัดราชบูรณะไปอย่างคับแค้นใจ เนื่องจาก “เพราะชุกเจ็ญคนพาลมารานทาง” เมื่อสุนทรภู์รู้สึกถึงความคับข้องใจที่มีคนพาลมารุกราน ลักษณะการปรับตัวของสุนทรภู์จึงเป็นแบบ “จะสีกหาลาพระอธิฐาน” และ “จำลาอาวาสนิราสร้าง” คือหนีจากสภาพเหตุการณ์ที่บีบรัดจิตใจไป โดยที่ไม่ได้คิดที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาและแก้ไข

ปัญหานั้น ๆ โดยตรง ถือเป็นพฤติกรรมการปรับตัวแบบถดถอย ซึ่งสุนทรภู่ มักจะใช้
เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังเครียดที่กระทบถึงตน

เมื่อออกจากวัดราชบูรณะ สุนทรภู่ออกไปพำนักอาศัยอยู่อีกหลายวัด เช่น วัด
อรุณราชวราราม วัดพระเชตุพนฯ วัดมหาธาตุฯ แต่ละวัดที่สุนทรภู่พักอาศัยอยู่นั้นอยู่ได้
ไม่นานก็ต้องย้ายออก เนื่องจากสุนทรภู่เล่าว่า

เป็นคราวเคราะห์ก็ต้องพรางจากวิหาร	กลัวพวกลูกผู้ร้ายจำย้ายหนี
อยู่วัดเทพธิดาด้วยบารมี	ได้ผ้าปีโป้งจ้ายไทยทาน
ถึงยามเคราะห์ผจญให้เหินห่าง	ไม่เหมือนอย่างอยู่ที่พระวิหาร
โง่ใจหายกลายกลับอ้อมประมาณ	โดยกัณดารเคียดร้อนไม่หย่อนเย็น
ได้พึ่งพระประเพณีพอแก้หน้า	สองวสาสิ้นงามถึงยามเจ็ญ
ติดขัดขวางอย่างจะพาเล็ดตากระเด็น	บันดาลเป็นปลวกปล่องขึ้นห้องนอน
กัณเฑาะพาดขาดประทุษลูสมุด	เสียดายสุดแสนรักเรื่องอักษร
เสียดแพรผ้าอาศัยไตรจีวร	ดูพรมพลอนพลอยพาน้ำตาลลอ
ถึงคราวกลายปลายอ้อยบุญน้อยแล้ว	ไม่พองแผ้วพักตราวาสนาหนอ
นับปีเดือนเหมือนจะหักทั้งหลักตอ	แต่รั้งรอร้อนรนกระวนกระวาย

(ร่ำพันพิลาป : 214)

ดูเหมือนสุนทรภู่จะรู้สึกว่าคุณคนพาลคอยรังแกอยู่ตลอดเวลา ในเรื่องนี้จะเห็นว่า
สาเหตุที่สุนทรภู่ไม่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้นานนั้น น่าจะเป็นเพราะสุนทรภู่ไม่
สามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับใครได้ ซึ่งตรงกับที่นักจิตวิทยาได้ศึกษาพบว่า “เด็กที่
บิดามารดาแยกกันอยู่หรือหย่ากันจะมีปัญหามากเป็นอันดับหนึ่ง ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ปัญหา
ทางด้านพฤติกรรม อารมณ์ สังคม และสุขภาพ เด็กจากครอบครัวประเภทนี้มีความ
โน้มเอียงที่จะสร้างบุคลิกลักษณะในทางโกรธง่าย เอาแต่ใจตัวเอง ไม่ค่อยสนใจที่จะ
ทำตัวให้เป็นที่ยอมรับของสังคม ควบคุมตนเองไม่ค่อยได้ และมักรู้สึกผิดหวัง ท้อแท้

(นิภา นิธยาน.2530 : 131) ทำให้ไม่สามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 230) จึงได้ศึกษาบุคลิกภาพของสุนทรภู่ และได้ข้อสรุปตรงกันว่า “สุนทรภู่เป็นผู้มีลักษณะปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ยาก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีพฤติกรรมในการปรับตัวซึ่งไม่เป็นที่นิยมยอมรับของผู้อื่น ทำให้เข้ากับใครไม่ได้ การที่สุนทรภู่ไม่อาจปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ดังนี้ เป็นลักษณะของผู้ที่ขาดความไว้วางใจผู้อื่น ไม่มีความเชื่อถือหรือวางใจในสิ่งแวดล้อมรอบตัว ลักษณะซึ่งขาดความมั่นคง ทางใจเช่นนี้เอง ทำให้สุนทรภู่มีจิตใจหวนไหว อ่อนแอ เมื่อประสบความคับแค้นหรือทุกข์โศกครั้งใดก็แทบจะควบคุมตนเองไม่ได้” เป็นเหตุให้สุนทรภู่ต้องย้ายหนีไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งย้ายไปอยู่ที่วัดเทพธิดา ซึ่งถือเป็นวัดสุดท้ายที่สุนทรภู่อาศัยอยู่ ที่วัดเทพธิดานี้สุนทรภู่ได้รับพระกรุณาจากกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพที่ทรงให้การอุปถัมภ์สุนทรภู่เป็นพิเศษ แต่สุนทรภู่อยู่ได้เพียงแค่ 2 ปี ก็เกิดความเดือดเนื้อร้อนใจขึ้นมาอีก ดังที่สุนทรภู่กล่าวไว้ในรำพันพิลาปว่า

ต้องขัดเคืองเรื่องราวด้วยคราวเคราะห์	จบจำเพาะสุริยาถึงราหู
ทั้งบ้านทั้งวังวัดเป็นศัตรู	แม้ขึ้นอยู่ยากเย็นจะเห็นใคร
เครื่องกระฎี่ที่ยังเหลือแต่เสื้อขาด	เขาไสยาสน์ยังกัดฟัดไม่ไหว
เคยสว่างกลางคืนพื้นไฟ	จะโทษใครเคราะห์กรรมจึงจำจน
ไอ้อายเพื่อนเหมือนเขาว่าถึงกาฝาก	มิใช่รักรักระระเหระเห
ที่ทุกข์สุขทุกข์เกิดเป็นคน	ต้องคิดชวนขวายหารักษากาย
ได้พึ่งบ้างอย่างนี้เป็นที่ยัง	สัจจริงจงรักสมัครหมาย
ไม่ลืมคุณพูนสวัสดิ์ถึงพลัดพราย	มิได้วายเวลาคิดอาลัย
จะลัดวัดพลัดที่กระฎี่ตึก	สุดแต่นึกน้ำตามาแต่ไหน
เฝื่อนองเนตรเช็ดพักตร์สักเท่าไร	ขึ้นหลังไหลรินรำนาราคาญ
คิดอายเพื่อนเหมือนเขาเล่าแม่เจ้านี	เรไปปีละร้อยเรือนเดือนละร้อยบ้าน
เพราะบุญน้อยย่อยยับประมาณ	เหลือที่ทานอุปถัมภ์ช่วยบำรุง

(รำพันพิลาป : 215)

และ

ครั้นเห็นห่างร้างเรศก็เกิดทุกข์	ไฟริกกนกเบียนเป็นเสี้ยนหนาม
ผู้ต่ำต้อยน้อยตัวเกรงกลัวความ	ด้วยเป็นยามยากจนจำทนทาน

(รำพันพิลาป : 227)

เมื่อสุนทรภู่ทนกับสภาพความคับข้องใจนี้ไม่ได้ก็ใช้วิธีการปรับตัวแบบถดถอยหรือหนีจากสถานการณ์นั้นไป ดังความว่า

เหมือนแสนโง่โง่เสียแรงแต่งหนังสือ	จนมีชื่อเสียงเลื่องทั้งเมืองหลวง
มามีคเหมือนเดือนแรมไม่แจ่มดวง	ต้องเหงาหงวทรวงเศร้าเปลี่ยวเปล่าใจ
จำจากเพื่อนเหมือนจะพาน้ำตาตก	ต้องระหกระเหินหาที่อาศัย
โง่แสนอายปลายอ้อยเลื่อนลอยไป	เจ็บเจ็บใจไม่รู้หายชังตายทน

(รำพันพิลาป : 224-225)

เป็นการปรับตัวแบบถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions) คือ ต้องการที่อยู่อาศัยใหม่ เป็นความยากลำบากของสุนทรภู่ที่ชีวิตเข้าสู่ช่วงที่ตกต่ำที่สุดต้อง “เร่ไปปีละร้อยเรือน เดือนละร้อยบ้าน” ไม่มีใครให้ความช่วยเหลืออย่างจริงจัง สุนทรภู่เองก็คงไม่กล้าเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ เพียงลำพัง ทำได้เพียงแต่หาความช่วยเหลือจากผู้อื่น เมื่อไม่มีใครให้ความช่วยเหลือ สุนทรภู่ก็อยากจะหนีไปจากสถานที่นั้น เพื่อไปอยู่ในสถานที่ใหม่ที่มีผู้ให้ความช่วยเหลือตนได้เสมอ แม้ในบั้นปลายสุดท้ายของชีวิต เมื่อเปลี่ยนแผ่นดินเข้าสู่ในสมัยรัชกาลที่ 4 สุนทรภู่ก็ยังต้องพึ่งพาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงพระกรุณาแก่สุนทรภู่ รวมทั้งได้พระราชทานบรรดาศักดิ์

แก่สุนทรภู์เป็นพระสุนทรโวหาร ตำแหน่งจางวาง ได้รับความสุขตามสมควร จนกระทั่ง สุนทรภู์สิ้นชีวิตลง

สรุป

จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในทุกช่วงชีวิตของสุนทรภู์ สุนทรภู์มีการแสดงพฤติกรรมเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ หรือเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้แต่จะเห็นได้ว่าลักษณะการปรับตัวของสุนทรภู์ส่วนใหญ่มักจะเป็นแบบถอยหนีจากปัญหาที่เกิดขึ้น ถอยหนีจากสถานการณ์ที่ทำให้คับข้องใจ โดยยอมเปลี่ยนไปอยู่ในสังคมใหม่หลีกเลี่ยงหนีจากสังคมเก่า เหมือนกับที่ สมพันธ์ เลอะพันธ์ (2533 : 115) ได้กล่าวถึงสุนทรภู์ว่า “ส่วนมากท่านต้องเป็นฝ่ายหนี หนีไปเรื่อย ๆ หนีทั้งคน สถานที่ และตัวเอง โดยหวังว่าเหตุการณ์ข้างหน้าจะเป็นที่พึงแก้ตนได้ การหนีครั้งสำคัญที่สุดของสุนทรภู์ คือ หนีเข้าสู่สมณเพศ การหนีอื่น ๆ เช่น หนีจาก วัดหนึ่งไปอีกวัดหนึ่ง หนีจากความจริงไปสู่ความฝัน ใฝ่ฝันที่จะร่ำรวยด้วยการเล่นแร่แปรธาตุ ฝันที่จะมีอายุยืนยืนด้วยยาอายุวัฒนะ ใฝ่ฝันในความรักที่สูงเกินวาสนา ไม่มีทางเป็นไปได้” เหล่านี้ล้วนเป็นพฤติกรรมปรับตัวแบบถอยถอยของสุนทรภู์ที่ท่านสร้างขึ้น เพื่อป้องกันตัวเองจากสถานการณ์ที่คับข้องใจหรือขมขื่นใจมาตลอดชีวิตของท่าน

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี

ความสัมพันธ์ระหว่างกวีและวรรณคดีนั้น เอมอร์ ชิตตะโสภณ (2529 : 25) ได้ให้ความเห็นว่า “กวีมีความสัมพันธ์กับงานเขียนของเขาเหมือนกับคนมีความสัมพันธ์กับความฝันของตนเอง ความรู้สึก ความปรารถนาต่าง ๆ ในจิตใต้สำนึก ปรากฏออกมาเป็นสัญลักษณ์ในความฝันนั้นใด ความปรารถนาในจิตใต้สำนึกของกวี ก็จะปรากฏออกมาในงานเขียนของกวีนั้นนั้น”

จากประสบการณ์ชีวิตที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกของสุนทรภู์ ได้มีส่วนทำให้สุนทรภู์แสดงพฤติกรรมปรับตัวในลักษณะต่าง ๆ ที่ทำให้สุนทรภู์โดดเด่นขึ้น

หรือ ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า สุนทรภู่ได้ถ่ายทอดพฤติกรรมการปรับตัวของตนหรือแนวโน้มพฤติกรรมการปรับตัวที่สุนทรภู่ได้ฝังลงในงานวรรณคดีของตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานนิทานคำกลอน ตัวละครเด่น ๆ ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ก็จะมีสภาพครอบครัวแตกแยกเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งตรงกับชีวิตจริงของสุนทรภู่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกกับพฤติกรรมการปรับตัวของกวี เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมการปรับตัวของสุนทรภู่ หรือแนวโน้มพฤติกรรมการปรับตัวที่สุนทรภู่ได้ฝัง

ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี

ความสัมพันธ์ระหว่างกวีและวรรณคดี ชิกมัน พรอยด์ เชื่อว่า “งานศิลปะต่าง ๆ รวมทั้งวรรณคดี ล้วนเป็นสิ่งที่ศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อทดแทนความปรารถนาซึ่งไม่บรรลุผล และถูกเก็บกดอยู่ในจิตไร้สำนึก ผลักดันให้เกิดการสร้างสรรค์วรรณคดีขึ้น” (วนิดา ลิขิตกันทิมา . 2517 : 20) ซึ่งตรงกับตัวสุนทรภู่ที่ได้สร้างสรรค์งานวรรณคดีขึ้นโดยสะท้อนภาพชีวิตของตนเองไว้ โดยเฉพาะในด้านของพฤติกรรมการปรับตัว หรือแนวโน้มของพฤติกรรมการปรับตัวที่สุนทรภู่ได้ฝังและได้ถ่ายทอดลงสู่งานวรรณคดีของตนมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานนิทานคำกลอนที่มีตัวละครแสดงบทบาทและพฤติกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนกระทั่งจบ ซึ่งจะเห็นถึงปมปัญหาของตัวละคร ตลอดจนวิธีการแก้ไขปัญหาของตัวละครที่มีต่อภาวะคับข้องใจอันจะสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมการปรับตัวของกวีว่าเป็นไปในทิศทางใด หรือมีความฝังใจที่จะปรับตัวในรูปแบบใดบ้าง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวสุนทรภู่ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า สุนทรภู่น่าจะมีพฤติกรรมการปรับตัวหรือฝังใจที่จะมีพฤติกรรมการปรับตัวดังต่อไปนี้คือ

1. มีความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีบิดามารดาบุญธรรมหรือมีผู้ให้การอุปถัมภ์

ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกทุกตัวละครั้นนั้น สุนทรภู่ได้กำหนดให้ต้องมีบิดามารดาบุญธรรม หรือผู้ให้การอุปถัมภ์ที่จะคอยอบรมเลี้ยงดูตัวละครเหล่านี้ให้มีวุฒิภาวะเพียงพอไม่ว่าจะเป็นตัวละครอย่าง โคนุตร จากเรื่อง โคนุตร เป็นตัวละครที่เกิดจากนางสวรรค์และพระอาทิตย์ แต่ทั้งบิดาและมารดาต่างก็ไม่มีเวลาเลี้ยงดูโคนุตร ดังนั้นจึงมอบอำนาจการเลี้ยงดูให้แก่ราชสีห์ ซึ่งราชสีห์ก็เต็มใจที่จะให้การอบรมเลี้ยงดู ดังความว่า

ราชสีห์มีจิตพิศวาส
รักเสมอลูกยาไม้อาธรรม

ด้วยองค์ราชโอรสพระสุริยพันธุ์
เกษมสันต์อยู่ในถ้ำอันอำไพ

(สิงห์ไกรภพ : 8)

ตัวละครอย่างสิงห์ไกรภพและพราหมณ์เทพจินดา * จากเรื่อง สิงห์ไกรภพ ก็ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีจากยักษ์พินทุมาร โดยยักษ์พินทุมารไม่ได้รังเกียจในเรื่องของเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ระหว่างยักษ์และมนุษย์ ในทางตรงข้ามกลับให้ความรักและเอ็นดูทั้งสองเป็นอย่างมาก ดังความว่า

พระยายักษ์รักสุดสวาทปอง
ถึงยามคำอำม้องเข้าไสยาสน์
แล้วโบกปัดพัดวีให้นันทรา

เห็นลูกร้องรับขวัญทุกวันมา
เอาผ้าลาดลงให้ลูกเส่นหา
ทั้งสองราพระกุมารสำราญใจ

(สิงห์ไกรภพ : 28)

และ

เห็นพี่น้องนั่งเล่นอยู่บนแท่น
แล้วโลมจูบจูบจอมอนอมพักตร์

ให้สุดแสนพิศวาทอุ้มใส่ตัก
ให้ลูกรักกินนมนางสิงหรา

(สิงหไกรภพ : 29)

คงคาประลัย จากเรื่องสิงหไกรภพ เมื่อบิดามารดาเสียชีวิตก็ได้รับการอุปถัมภ์เลี้ยงดูจาก
ท้าวอินธุมาศเป็นอย่างดี ดังคำกลอนที่ว่า

เห็นเด็กนักรลัษณ์วิไลโฉม
นวลละอองต้องลักขณาใน
ยิ่งพินิจก็ยิ่งพิศวาสหวัง
เป็นบุญเหลือเรือล่มไม่จมนาย

งามประโลมโสภายะหาไหน
จะเป็นใหญ่ขยี้งบุรุษชาย
ด้วยกำลังมานิยมอารมณ์หมาย
ถูกผู้ชายภูจะเลี้ยงไว้เวียงชัย

(สิงหไกรภพ : 6)

และ

กรุงกระษัตริย์สั่งให้จัดลูกเด็กเล็ก
ออกจีช้างจีม้าหน้าพระลาน
ด้วยเดิมได้มาในสายสมุทร
เจ้าองอาจตามชาติกระษัตรา
ให้แยกวังตั้งแต่เป็นอุปราช

มหาดเล็กลูกพระยาล้วนกล้าหาญ
ท้าวประทานนามกรกุมารา
เลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมเสนาหา
ชื่อคงคาประลัยเหมือนใจจง
โดยพระบาทรักไคร่นั้นไหลหลง

(สิงหไกรภพ : 8)

รามวงศ์ จากเรื่องสิงห์ไกรภพ เป็นโอรสของสิงห์ไกรภพที่ไม่เคยเห็นหน้าและไม่เคย
อยู่ในความเลี้ยงดูของสิงห์ไกรภพละ หน้าซ้ำเมื่อพบเจอกัน รามวงศ์ก็ต้องแยกจาก
พระบิดามารดาเพื่อมาอยู่กับพระอัยยิก ซึ่งพระอัยยิกี้ก็เป็นผู้ให้การอุปการะทดแทนโดย
รับเลี้ยงดูรามวงศ์เป็นอย่างดี ดังความว่า

จะกล่าวความรามวงศ์องค์โอรส	พระอัยยิกี้มีศเลียงรักษา
ค่อยอยู่เย็นเป็นสุขทุกเวลา	นางพระยารักใคร่ไม่ไกลองค์

(สิงห์ไกรภพ : 128)

สินสมุท สุดสาคร จากเรื่องพระอภัยมณี สินสมุทเป็นโอรสของพระอภัยมณีและ
นางผีเสื้อสมุทรซึ่งเป็นยักษ์ที่หน้าตาอัปลักษณ์ ทำให้สินสมุทอับอายในเรื่องรูปโฉม
ของมารดา จึงขอให้นางสุวรรณมาลีเป็นมารดาที่ให้การอุปการะเลี้ยงดูสินสมุทเป็นการ
ทดแทน ดังความว่า

สินสมุทพูดจาประสาชื้อ	ลูกนี้หรือจะไม่รักอย่าพักถาม
อยากจะใคร่ได้แม่ที่รูปงาม	ฟังสมความปรารถนาเวลานี้
จะหาไหนได้เหมือนพระรูปโฉม	งามประโลมล้ำฟ้าในราศี
แม่นหากู้สู้ได้ฉันให้ดี	จริงนะจำฟ้าผู้เกิดมารดา

(พระอภัยมณี : 180)

ในขณะที่สุดสาครซึ่งเป็นตัวละครที่เกิดมาก็ยังไม่เคยพบหน้าบิดาของตนเลย หน้าซ้ำ
ยังมีมารดาเป็นเงือกซึ่งไม่สามารถที่จะทำหน้าที่มารดาที่สมบูรณ์แบบได้ แต่สุดสาครก็
ยังมีผู้อุปถัมภ์กำชูที่ติดเยี่ยมผู้หนึ่งก็คือ พระฤาษีแห่งเกาะแก้วพิสดารซึ่งให้การอบรม

เลี้ยงดูสุตสาครอย่างรักใคร่เอ็นดูและให้ความช่วยเหลือในยามที่สุตสาครมีความทุกข์
ดังความว่า

ครั้นคลอดข้าดาบสท่านรักใคร่	ช่วยเลี้ยงไว้พันผูกเหมือนลูกหลาน
ช่วยสอนฝึกศึกษาวิชาการ	แล้วให้นามชื่อว่าสุตสาคร

(พระอภัยมณี : 395)

มังคลา วลา युदा วายुพัฒน์ หัสกัน จากเรื่องพระอภัยมณี ทั้ง 4 คนนี้เป็นโอรสที่อยู่
ฝ่ายลังกา ไม่เคยพบหรือเห็นหน้าหรือได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากฝ่ายบิดาเลย แต่ทั้ง
4 คนก็ยังได้รับการอบรมเลี้ยงดูเป็นการทดแทนจากพระสังฆราชซึ่งพระสังฆราชก็ได้
ให้วิชาความรู้ตลอดจนให้ความช่วยเหลือทั้ง 4 อยู่ตลอดเวลา ลักษณะ จากเรื่อง
ลักษณะ เป็นตัวละครที่ประสบเคราะห์กรรมในเรื่องครอบครัวแตกแยก เพราะบิดา
ถูกเสน่ห์และถูกยุยงให้สังหารมารดาและลักษณะ หน้าซ้ำเมื่อลักษณะหันมากับ
มารดาได้ก็ต้องพลัดพรากจากมารดาในป่าอีก แต่ในที่สุดลักษณะก็พบกับพระยาซึ่ง
เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์เลี้ยงดูลักษณะเป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่ต้องการที่จะให้ตัวละครทุกตัวที่มีสภาพครอบครัว
แตกแยกได้รับการอุปการะเลี้ยงดูเป็นอย่างดีจากบิดามารดาบุญธรรม หรือได้รับความ
ช่วยเหลือจากผู้ที่ทำให้การอุปถัมภ์อันจะสะท้อนให้เห็นความไฝ่ฝันของสุนทรภู่ที่อยากจะ
ได้รับความรักความอบอุ่น ตลอดจนการอบรมเลี้ยงดูที่ดีจากบิดามารดาบุญธรรมหรือได้
รับความช่วยเหลือจากผู้ที่ทำให้การอุปถัมภ์อยู่เสมอ ซึ่งงานวิจัยของวนิดา ลิขิตกันทิมา .
(2517 : 288) ก็ได้ยืนยันข้อคิดดังกล่าว โดยให้ความเห็นว่า

“การที่สุนทรภู่กำหนดให้ตัวละครสำคัญ ๆ ในนิทานแต่ละเรื่อง ซึ่งพลัดพรากจาก
พ่อแม่ หรือไร้พ่อแม่ในเยาว์วัยได้รับความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่บุญธรรม หรือ
ผู้อุปการะเป็นอย่างดี เป็นการวาดภาพเพื่อฝันเพื่อตอบสนองความปรารถนาความ
รักความอบอุ่นจากพ่อแม่ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในจิตไร้สำนึกของสุนทรภู่”

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า สุนทรภูมีความใฝ่ฝันที่จะมีบิดามารดาบุญธรรม หรือมีผู้ที่ให้การอุปถัมภ์ค้ำชูแก่สุนทรภูได้ เพื่อเป็นการทดแทนสภาพครอบครัวที่แตกแยกของตน

2. มีความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีวิชาความรู้ไว้ป้องกันตนเอง

สุนทรภูเชื่อว่า “มีความรู้อยู่กับตัวกลัวอะไร ชีวิตไม่ปลดปลงคงได้ดี” พร้อมทั้งอธิษฐานไว้ในนิราศวัดเจ้าฟ้าว่า

“จะพากเพียรเรียนวิสัยและไตรเพท	ให้วิเศษแสนเอกทั้งเลขผา
แม้รักใคร่ให้คนนั้นกรูณา	ชนมายุยืนเท่าเขาพระเมรุ
ขอรู้ธรรมคำแปลแก้วิมุติ	เหมือนพระพุทธรุโฆษามหาเถร
มีกำลังดั่งมาฆสามเณร	รู้จัดเจนแจ้งจบทั้งภพไตร”

(นิราศวัดเจ้าฟ้า : 125)

ดังนั้น ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกของสุนทรภูทุกตัวละครจะต้องเป็นตัวละครที่มีการศึกษา มีวิชาความรู้ และคาถาอาคม ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้รับการถ่ายทอดจากบิดามารดา บิดามารดาบุญธรรม หรือผู้ที่ให้การอุปถัมภ์ ดังเช่น โคนบุตร จากเรื่องโคนบุตร ได้รับพลังกำลังจากนางราชสีห์จนมีกำลังถึง “เจ็ดช้างสารอันตรายชัย” นอกจากนี้ยังได้ยาและวิธีชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นคืนชีพได้จากนางราชสีห์ รวมทั้งได้เครื่องศาสตราวุธจากพระอาทิตย์เป็นเครื่องป้องกันตัว ดังคำกลอนที่ว่า

พระอาทิตย์นิรมิตรเครื่องประดับ	ให้เสร็จสรรพล้วนเทพรังสรรค์
เป็นเครื่องทิพศาสตราสารพัน	ให้ป้องกันอยู่ในกายกุมารา
รณรงค์คงทนด้วยกายสิทธิ์	พระอาทิตย์จึงสั่งโอโรสา
อันเครื่องทรงที่ในองค์พระลูกยา	ล้วนเทพศาสตราอันเกรียงไกร

จะรบบราณรงค์เข้ายังยุทธ์
เครื่องประดับรับบอรินทร์ภัย

ไม่พักหาอาวุธอย่าสงสัย
เหาะเหินได้รุ่งเรืองด้วยเครื่องทรง

(โคบุตร : 9)

สิงห์ไกรภพและพราหมณ์เทพจินดา จากเรื่องสิงห์ไกรภพ ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้
จากยักษ์พินทุมาร ซึ่งยักษ์พินทุมารก็สนับสนุนให้ทั้งคู่ได้ร่ำเรียนวิชาต่าง ๆ ได้เต็มที่
ดังความว่า

พระยายักษ์รักสุดสวาทปอง
แม่นไพร่มีมาให้กล้าหาญ
ให้มีคัมภีร์พิศมัยพระสุริยน
แม่นศาสตราอาวุธจะถูกเข้าๆ
ทั้งสองคนเล่ามนต์สังวธยาย

ให้สองศรีเรียนเวทวิเศษมนต์
จึงโหมอ่านวิชาเป็นท่าฝน
บรรดาคนข้าศึกไม่เห็นกาย
ให้เสกเป่าลงแล้วก็แผ้วหาย
ไม่เคยอ่อนคลายจำได้ดังใจปอง

(สิงห์ไกรภพ : 36)

รามวงศ์ จากเรื่องสิงห์ไกรภพ พระอัยยิกาก็ได้สนับสนุนให้ได้เล่าเรียนและฝึกปรีดสงคราม
ดังความว่า

“ครั้นเติบโตใหญ่ให้เรียนเขียนหนังสือ
ชี้ช่างม้ากล้าหาญชาญณรงค์

แล้วฝึกปรีดสงครามตามประสงค์
ได้เครื่องทรงท้าวไทอัยกา”

(สิงห์ไกรภพ : 395)

สินสมุทร จากเรื่องพระอภัยมณี ได้วิชาอาคมจากนางผีเสื้อสมุทรและพระฤาษี รวมถึงได้วิชาเป่าปี่จากพระอภัยมณี ดังความว่า

สอนให้เจ้าเป่าปี่มีวิชา

เพลงศาสตราสารพัดหัดชำนาญ

(สิงหไกรภพ : 134)

และ

กุมารว่าการจะราญรบ
พระโยคีวิเศษให้เวทมนตร์
แม่ผีเสื้อเมื่ออยู่ในอุหา

ถูกรู้จบการศึกได้ฝึกฝน
ทั้งกองทนแทงฟันไม่บรรลือ
ให้มนตร์เข้าที่มนุษย์ยุคไม่ไหว

(พระอภัยมณี : 219)

สุดสาคร จากเรื่องพระอภัยมณี ได้รับการอบรมเลี้ยงดูและถ่ายทอดคาถาอาคมจากพระฤาษีจากเกาะแก้วพิสดาร ดังที่พระฤาษีสอนสุดสาครว่า

สอนให้หลานอ่านเขียนรำเรียนไป
รู้ล่องหนทนคงเข้ายุทธ

แล้วก็ให้วิชาวิชาการ
เหมือนสินสมุทรพี่าทองล้ำหาญ

(พระอภัยมณี : 371)

มังคลา วลาจุดา วายุพัฒน์ และหัตถ์กัน จากเรื่องพระอภัยมณี ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากพระสังฆราช ลักษณะวงศ์ จากเรื่องลักษณะวงศ์ ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้และคาถาอาคมจากพระฤาษีจนมีความรู้ ดังความว่า

ทั้งคาถาอาคมอันเลิศแล้ว
นฤมิตรบิดเบือนในกายตน

ให้คลาดแคล้วศาสตราเป็นท่าฝน
ถึงอับจนจวนตัวไม่กลัวตาย

(ลักษณะวงศ์ : 169)

สิงห์ไกรภพ และพราหมณ์เทพจินดา จากเรื่องสิงห์ไกรภพ อยู่กับยักษ์พินทุมมาร ซึ่งยักษ์พินทุมมารก็สนับสนุน “ให้สองศรีเรียนเวทวิเศษมนต์” จนกระทั่งมีวิชาอาคมเก่งกล้า งามวงศ์ จากเรื่องสิงห์ไกรภพ ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้และคาถาอาคมจากพระอัยกี ดังความว่า

ครั้นเติบโตใหญ่ให้เรียนเขียนหนังสือ	แล้วฝึกปรีโสสงครามตามประสงค์
ชี้ช้างม้ากล้าหาญชาญณรงค์	ได้เครื่องทรงท้าวไทยยกา
ใส่เกือกเกราะเหาะได้ด้วยกายสิทธิ์	ไม่เพี้ยนผิดจตุพัตร์ท้าวยักษ์
คทาธรรจักรทรงศักดิ์ดา	ได้ครบครันชั้นขาลิขิตห้าปี

(สิงห์ไกรภพ : 128)

สรุปได้ว่า สุนทรภู่กำหนดให้ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกได้มีวิชาความรู้ ตลอดจนเวทมนต์คาถาในการป้องกันตนเอง เป็นการทดแทนจากสภาพครอบครัวที่แตกแยก สะท้อนให้เห็นความเพ้อฝัน (Fantasy) ของสุนทรภู่ที่อยากจะทำให้ตนเองเป็นคนที่มีความรู้เพื่อสามารถป้องกันตัวเองให้อยู่ในสังคมได้

3. ใช้วิธีการทดแทน (Sublimation) โดยกล่าวถึงสภาพครอบครัวแตกแยกของตนผ่านตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอน

นิทานคำกลอนทั้ง 4 เรื่องของสุนทรภู่นั้น มีระยะเวลาในการแต่งที่ห่างกันมาก มีหลักฐานยืนยันว่า “เรื่องโคบุตร” เป็นเรื่องแรกที่ท่านแต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อ

ท่านอายุได้ 21 ปี (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ . 2537 : 52) นิทานคำกลอนเรื่องสิงห์ไกรภพ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าสุนทรภู่คงจะเริ่มแต่งเรื่องสิงห์ไกรภพ ตอนต้น ๆ เพื่อถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์ได้ 9 เล่มสมุดไทย ส่วนตอนท้าย ๆ นั้น อาจแต่งต่อภายหลังเพื่อถวายกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ และคงจะหยุดแต่งเมื่อกรมหมื่นอัปสรสุดา เทพสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2388 นิทานคำกลอนเรื่องลักษณวงศ์ แต่งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2380 - 2383 นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี บางตำราเข้าใจว่าแต่งในระหว่างรัชกาล ที่ 2 - รัชกาลที่ 3 บางตำราเข้าใจกันว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยแต่งเป็นตอน ๆ และ แต่งจบในสมัยรัชกาลที่ 4 ส่วนจะแต่งตอนไหนในระยะเวลาใด ไม่มีหลักฐานปรากฏ (บรรเทา กิตติศักดิ์ . 2529 : 206)

จะเห็นได้ว่าถึงแม้สุนทรภู่จะแต่งนิทานคำกลอนทั้ง 4 เรื่อง โดยใช้ระยะเวลา ที่ห่างกันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่สุนทรภู่อยังคงถ่ายทอดลงสู่นิทานคำกลอนนั่นก็คือ การคร่ำ ครวญถึงสภาพครอบครัวแตกแยกของตนโดยผ่านตัวละครได้อย่างแนบเนียน ซึ่งถือได้ ว่าเป็นการทดเทิดเรื่องครอบครัวแตกแยกในวิถีชีวิตของสุนทรภู่

การทดเทิด (Sublimation) เป็นกระบวนการแปลงรูปของความกดดันทาง ด้านอารมณ์ซึ่งแสดงออกในรูปของพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ โดยผ่านทางกระบวนการ ของจิตไร้สำนึก (อัจฉรา สุขarmi . 2517 : 56) นอกจากนี้ วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517 : 246) ยังได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการทดเทิด (Sublimation) ของซิกมันด์ ฟรอยด์ ว่า “โดยปกติเป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่า ถ้าบุคคลไม่ได้รับความสมหวังใน เรื่องใดเรื่องหนึ่งเขาย่อมจะต้องหาทางออกให้ตนเองเสมอ คนที่อกหักบางคนอาจใช้วิธี ดื่มเหล้าเพื่อกลบเกลื่อนหรือทำให้ตนลืมความทุกข์ ผู้ที่เข้มแข็งกว่านั้น อาจใช้วิธีแสวง หาคนรักใหม่เป็นการทดแทนความปรารถนาในคนรักเดิมที่ไม่สมหวัง บางคนอาจ หันไปสนใจแต่งบทกลอนเพื่อระบายความทุกข์ของตน วิธีนี้ก็เป็นการทดเทิดนั่นเอง” เหมือนกับที่สุนทรภู่ได้เปิดเผยความในใจถึงสภาพครอบครัวแตกแยกของตนได้ชัดเจน ที่สุดลงในนิราศเมืองแกลงว่า

ชะรอยกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราย	จึงแยกย้ายปีตุราชญาติกา
มาพบพ่อท้อใจด้วยไกลแม่	ให้ตั้งแต่เศร้าสร้อยละห้อยหา
ชนนีอยู่ศรีอยุธยา	บิดามาอ้างว้างอยู่กลางไพร

(นิราศเมืองแกลง : 26)

จะเห็นได้ว่าสภาพครอบครัวแตกแยกของสุนทรภู่ได้สร้างความว้าเหว อ้างว้างและมี
ปมด้อยให้เกิดขึ้นกับสุนทรภู่เป็นอย่างมาก จนสุนทรภู่ต้องทบทวนด้วยการคร่ำครวญ
ผ่านตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนแต่ละเรื่อง นับตั้งแต่เรื่อง
✱ โคบุตร ตัวละครอย่างโคบุตร ถึงแม้จะหยิ่งทงในความเป็นโอรสของพระอาทิตย์
แต่ปมด้อยที่บิดามารดาไม่เคยกลับมาเลี้ยงดูก็ทำให้โคบุตรกล่าวถึงสภาพครอบครัว
แตกแยกของตนไว้ว่า

หม่อมฉันชาวหิมวาพนาลัย	ทุเรศไร้สุริยวงศ์อยู่ดงดอน
พระมารดาอาสัญแต่วันตลอด	ชีวิตรอดด้วยราชไกรสร
ลูกรักเคยอยู่ป่าพนาดอน	...

(โคบุตร : 20)

และคร่ำครวญถึงพระอาทิตย์ว่า

พระโคบุตรสุรียาน้ำตาไหล	ด้วยอาลัยสุริยฉายนั้นผายผัน
ยิ่งแลลับพระบิดายิ่งจาบัลย์	สะอื้นอันกำสรดระทดกายฯ

(โคบุตร : 9)

หรือแม้แต่ตัวละครอย่างพราหมณ์เทพจินดา จากเรื่องสิงห์ไกรภพ ซึ่งสุนทรภู่ก็ได้กำหนดให้มีสภาพครอบครัวที่แตกแยก จนต้องคร่ำครวญว่า

ยิ่งเปลี่ยวเปล่าฤทัยใครจะเหมือน
โอรมารดาอาสยได้สามเดือน
บิดาเคลื่อนสะลูกอาลัยลาญ
สะอื้นกอดบาทาบิดาไว้

(สิงห์ไกรภพ. 2515 : 22)

ยิ่งขามดึกยิ่งสะอึกสะอื้นอ่อน	ถึงบิดมารดาน้ำตาไหล
ไอ้ครั้งนี้มีผู้ที่จะฟังใคร	ทั้งโกไคยผู้คนก็โรยรา

(สิงห์ไกรภพ : 22)

สิงห์ไกรภพ จากเรื่องสิงห์ไกรภพ เป็นตัวละครที่ต้องพลัดพรากจากบิดามารดา สภาพครอบครัวแตกแยกก็ทำให้สิงห์ไกรภพรู้สึกถึงความอาภัพของตนว่า

แสนวิโยคโศกเศร้าเสียพระทัย	คิดอาลัยถึงชนกชนนี
ขับบรรดาข้าคนไปพันศึก	กะเน็งนึกตรึกตรองให้หมองศรี
ไอ้อาภัพอัปประกาศพันทวี	มิได้มีพ่อแม่อยู่แต่ตัว

(สิงห์ไกรภพ : 51)

สินสมุทร จากเรื่องพระอภัยมณี ถึงแม้จะรังเกียจในเรื่องรูปลักษณ์ของมารดา แต่เมื่อจะต้องจากไป ก็มีความรู้สึกห่วงและกังวลถึงมารดา ดังความว่า

สินสมุทรสุดแสนสงสารแม่
ให้ห่วงหลังกังวลด้วยชนนี

ด้วยรู้แน่ว่าบิดาจะพาหนี
เจ้าโศกก็ราบกัมบังคมคล

(พระอภัยมณี : 140)

และ

สินสมุทรสุดแสนสงสารแม่
จึงกราบกรานมารดาแล้วไป
เมื่อวานนี้ตีข้าน้อยไปหรือ
ซึ่งรักลูกลูกก็รู้ยู่ว่ารัก
ถึงตัวไปใจลูกยังผูกคิด

ชำเลื่องแลดูหน้าน้ำตาไหล
จะเข้าใกล้ทูนหัวลูกกลัวนัก
ระบมมือเหมือนกระดุกลูกจะหัก
มิใช่จะลืมคุณกรุณา
พอปลดปลิดเรื่องธุระจะมาหา

(พระอภัยมณี : 154)

สุดสาคร จากเรื่องพระอภัยมณี เป็นตัวละครที่เรียกความสงสารจากผู้อ่านได้มากที่สุด
ตัวละครหนึ่ง เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสุดสาครเป็นตัวละครที่มีปมด้อยในเรื่องครอบครัว
ถึงแม้จะมีพระอภัยมณีเป็นบิดา แต่ก็ยังไม่เคยได้พบปะเห็นหน้าหรือให้การเลี้ยงดู
สุดสาครเลย ในขณะที่ฝ่ายมารดาก็มีเพศพันธุ์เป็นนางเงือกซึ่งไม่สามารถที่จะให้ความ
เลี้ยงดูสุดสาครได้อย่างสมบูรณ์แบบ แต่กระนั้นความรักความผูกพันระหว่างนางเงือก
กับสุดสาครก็มีมากจนเมื่อต้องพรางจากกัน สุดสาครก็ยังห่วงกังวลถึงมารดาจนต้องเอ๋ย
ปากฝากมารดาของตนกับพระฤาษี ดังความว่า

ไอ้เอ็นดูมุนีฤาษีน้อย
เข้ากราบเท้าเจ้าตาด้วยอาลัย
พระเจ้าปู่ดูแลแม่ฉันด้วย
ฉันจะไปปะพระบิดาไม่ช้าที

ให้ละห้อยโหยหาน้ำตาไหล
หลานจะไปกังวลด้วยชนนี
จะเจ็บป่วยเป็นตายอย่าหน่ายหนี
ถ้าอยู่ดีแล้วจะลามามาหาคุณ

ฉวยขัดข้องต้องอยู่นานสงสารแม่
เห็นแต่ปู่อยู่ใกล้น้ำใจบุญ
ผู้เดียวแท้สิ้นสุดที่อุดหนุน
จงการุญอย่าให้มีราคีพาน

(พระอภัยมณี : 773)

แม่ในขณะเดินทางเมื่อสุดสาครตกอยู่ในภาวะลำบาก ถูกซีเปลือยหลอกลวงและปลัก
สุดสาครตกเหว สุดสาครก็คร่ำครวญถึงพระยาธิและมารดาของตนอย่างน่าเศร้าใจว่า

กุมารอาครุพุนทวย	ชลเนตรแดงเดือดดังเลือดไหล
สะอื้นร่ำพร่ำว่าประสาใจ	ไหนจะได้พบปะพระบิดร
โอ้เจ้าตาอาจารย์ของหลานเอ๋ย	พระองค์เคยค่าเช่าเฝ้าสั่งสอน
มาครั้งนี่ชีวิตรมจะขาดรอน	พระอาจารย์มารดรไม่เห็นใจ
เมื่อต่อตีฝิธิบสักสิบโกฏิ	พระมาโปรดหลานรักไม่ตักษัย
โอ้ครั้งนี้มีรู้ด้วยอยู่ไกล	ไม่มีใครบอกเล่าพระเจ้าตา
สงสารแต่แม่เจือกของลูกน้อย	จะหลงคอยคิดถึงคะนึ่งหา
ลูกอยากนมสมเด็จพระมารดา	แม่นได้มากล้ากลืนจะชื่นใจ
โอ้แม่คุณทูลกระหม่อมถนอมลูก	ไม่ต้องถูกหนักหนาอักษมาสัย
ได้สามปีชีวันจะบรรลัษ	มิทันได้แทนคุณกรุณา
สะอื้นร่ำน้ำพระเนตรลงพรากรพราก	ด้วยอดอยากนมแม่ชะง่างหา
เสียงม้าร้องก้องกรรมหวั่นวิญญาน	พี่มาขำจันขึ้นไปไม่ได้แล้ว
ไปบอกตามาช่วยฉันด้วยเถิด	เหมือนพี่เกิดร่วมท้องกับน้องแก้ว
ร้องเรียกร่ำน้ำพระเนตรลงนองแนว	สลบแล้วกินเล่าเฝ้าโสกา

(พระอภัยมณี : 390-391)

จนพระฤาษีต้องมาช่วยสุดสาครให้ขึ้นมาจากเหวและสามารถเดินทางต่อไปจนกระทั่งพบกับพระอภัยมณี แต่เมื่อพบกับพระอภัยมณีแล้ว สูดสาครก็รู้สึกสงสารตนเองและมารดา ดังความว่า

ลูกเกิดมาอาภัพอัปภาย	พบแต่ยากดังชีวาจะอาสัญ
ให้เปลี่ยวใจไร้วงศ์ทั้งพงศ์พันธุ์	สุดจะผันผินหน้าไปหาใคร
จึงอุตส่าห์ลาแม่มาแต่น้อย	จะตายร่อยพันคราน้ำตาไหล
ครั้นว่าปะพระบิดาดังอาลัย	ก็ทุกข์ใจให้สงสารพระมารดา

(พระอภัยมณี : 773)

และแสดงความห่วงใยมารดาโดยกล่าวว่า

จะอยู่เดียวเปลี่ยวเปล่าทุกเช้าค่ำ	เห็นแต่น้ำในทะเลกับเวหา
แม้เจ็บไข้ใครเล่าจะเอาหา	มารักหาชนนี้ไม่มีเลย

(พระอภัยมณี : 773)

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งในเรื่องครอบครัวแตกแยกของสุดสาครจะพบว่า สูดสาครเมื่อทราบว่าบิดาคือใครก็ตั้งใจที่จะออกตามหาด้วยเหตุผลที่ว่าไม่อยากเป็นคนที่ถูกตัดญาติต่อบิดา ดังความว่า

คิดถึงพ่อท้อใจอาลัยลาน	พระพลัดบ้านเมืองมาเอกากาย
ไปสำเภาเล่าจะดีเหมือนมีเหตุ	แสนสมเพชภูวไนยนึกใจหาย

เป็นลูกท่านทั้งบิดาก็น่าอาย
พระบิดรอยู่ตำบลแห่งหนไหน

ถึงเป็นตายนั้นจะลาเจ้าตาตาม
คงจะไปตามเสด็จไม่เจ็ดขาม

(พระอภัยมณี : 375)

จากคำกล่าวของสุตสาครนี้ จะพบว่าตรงกับคำกล่าวของสุนทรภู่เองที่เคยกล่าวถึงบิดาของตนไว้ในนิราศเมืองแกลงว่า

ยิ่งหวาดจิตคิดคุณพระชินสีห์
ข้าตั้งใจไปหาบิดาตัว

กับชนนีปีตุเรศบังเกิดหัว
ให้พ้นชั่วที่ชื่อว่าไถยยันต์

(นิราศเมืองแกลง : 18)

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่ใช้วิธีคร่ำครวญถึงสภาพครอบครัวแตกแยกผ่านตัวละครได้อย่างแนบเนียนสมจริง และมีส่วนตรงกับชีวิตจริงของสุนทรภู่เอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการทดเทิด (sublimation) ในเรื่องสภาพครอบครัวที่แตกแยกของสุนทรภู่

4. ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ในการแก้ไขปัญหภาวะความคับข้องใจ

เมื่อตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกของสุนทรภู่เกิดภาวะคับข้องใจ ไม่ว่าจะเป็นเกิดขึ้นเพราะความรู้สึกขัดแย้งในใจ (Conflict) หรือเพราะความรู้สึกวิตกกังวล ตัวละครเหล่านี้ก็มักจะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจเพื่อแก้ไขปัญหาคับข้องใจที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นตัวละครอย่างโคบุตร จากเรื่องโคบุตร ที่ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวทำร้ายเหล่าวิชาธรที่ออกมาห้ามไม่ให้โคบุตรเข้าใกล้ต้นนารีผล ดังคำกลอนที่ว่า

พระโคบุตรหยุดถอดเอาแหวนก้อย	ให้น้องน้อยใส่นิ้วพระหัตถา
เข้าโถมจับกับพวกวิทยา	เสียงศาสตรากริ่งกร่างกลางอัมพร
จึงพระขรรค์ฟันฟาดเสียงฉาดฉับ	ศิระปะตักผงกลางสิงขร
ที่เหลืตายรายรอบเข้าราญรอน	วิชาธรล้อมกลุ่มเข้ารุ่มองค์
พระรบบจับมารแล้วโยนขว้าง	เสียงผิงผางถูกเพื่อนเป็นผุยผง
ด้วยกำลังยังยืนกลางณรงค์	ดังครุฑของเหยียบพญาวาสกฐิ

(โคบุตร : 27)

หรือใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อสู้กับยักษ์เพื่อช่วยเหลือนางมณีสาคกรและพระอรุณ ดัง
คำกลอนที่ว่า

พระลองแรงแผลงฤทธิ์เข้ารบบ	พระหัตถ์จับข้างละสองสี่ยกษา
แผ่นผางดฟาดผางกลางศิลา	อสุราคืนกระเดือกลงเสือกกาย

(โคบุตร : 16)

เช่นเดียวกับการทำร้ายนางยักษ์ฉิณี โคบุตรก็แสดงความก้าวร้าวแบบ

พระโคบุตรหยุดยืนขยับรับ	กระโจนจับด้วยกำลังดั่งกังหัน
ฤทธิ์รอนกรจิกเกศกุมภันท์	พระบาทยันเหยียบยักษ์ฉิณีมาร
อสุรินทร์สิ้นแรงจะแผลงฤทธิ์	ขอชีวิตร้องก้องทั้งไพรสาณฑ์

(โคบุตร : 47)

หรือใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวโดยการสั่งประหารนางอำพันมเหสีของตนด้วยเหตุผลที่ว่านาง
อำพันทำเสน่ห์ให้โคบุตรลุ่มหลง จนทำให้โคบุตรต้องอับอายผู้อื่น ดังความว่า

พระกริ้วตรัสตัดพ้อนางโฉมศรี	เสียแรงที่ได้ร่วมสโมสร
สิ้นรักแล้วอย่าพักมาวิงวอน	แต่เลื้อยคดกโนนครก็อับประมวง
จะทำลายเสียให้วายชีวาวิบัติ	ทั้งวงศ์ญาติที่อยู่เมืองกาหลง
มิให้เหลือเชื้อชาติญาติวงศ์	แล้วเอื้อนโองการสั่งสี่กุมภัณฑ์

(โคบุตร : 118)

คงคาประลัย จากเรื่องสิงห์ไกรภพ ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวโดยลอบไล่ชกตีผู้อื่นอยู่เสมอ ดัง
ความว่า

พระกุมารหาญฮึกนิกะหนง	ไปตามพงศ์เพศพ่อทรชน
กลางคืนแกล้งแปลงปลอมเป็นพวกไพร่	เที่ยวลอบไล่ชกตีทุกแห่งหน

(สิงห์ไกรภพ : 8)

และเมื่อคงคาประลัยเกิดความอิจฉาในครรภ์ของนางจันทร์ โดยกลัวว่าลูกคนนี้จะ
เกิดมาจะมีอำนาจมากกว่าตนเพราะเป็นลูกที่แท้จริงของท้าวอินธุมาศและนางจันทร์
คงคาประลัยจึงแสดงความก้าวร้าวโดยการก่อการกบฏต่อท้าวอินธุมาศ ซึ่งเป็นผู้ที่ชุบ
เลี้ยงตนมา ดังความว่า

ฝ่ายคงคาประลัยใจฉกาจ	หินชาติเชื้อโจรกำแหงหาญ
นิกะหนงตามพงศ์สันดานพาล	แต่ทราบสารแสนรันทดสลดใจ
ชนนี้มีครรภ์โอรสราช	โหรเขาคาดว่าจะยิ่งขมะไห

อันตัวเราเล่าจะอยู่ในกรุงไกร
 ลูกของเขาเขาก็ตั้งจะบำเรอ
 หนึ่งเสนาข้าเขาเห็นเราพลั้ง
 ถ้าไว้ชำน่าที่จะอับประมาณ
 พระพาราในชะตาก็ตักอับ
 ทำลายล้างเสียให้ว่างวายชีวิ

แล้วมิใช่ลูกเกิดอุทรเธอ
 เราจะเกื้ออยู่เปล่า ๆ ไม่เข้าการ
 เขาจะชังเรานักจะหักหาญ
 ต้องคิดผลาญเสียแต่ต้นกลอย่างนี้
 จะโถมจับจอมเจ้าบุรีศรี
 ด้วยเดิมที่ฆ่าพ่อถวายชนม์

(สิงหไกรภพ : 9-10)

สิงหไกรภพ จากเรื่องสิงหไกรภพ ก็ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวในการแก้ไขปัญหาคความ
 คับข้องใจ เช่น เรื่องที่สิงหไกรภพและพราหมณ์เทพจินดาหนีจากยักษ์พิทุมมารไป ทำให้
 ยักษ์พิทุมมารตรอมใจตาย สิงหไกรภพก็จัดโทษว่าเป็นความผิดของพราหมณ์เทพจินดา
 ทันที ดังความว่า

คิดขึ้นมาว่าแค้นพี่พราหมณ์นัก
 จนบิดามาตามถึงคิริ

บอกว่าพ่อเป็นยักษ์ให้ลอบหนี
 เหมือนลูกนี้ทำกรรมให้จำตาย

(สิงหไกรภพ : 45)

หรือเมื่อทราบว่าตนไม่ใช่น้องชายของพราหมณ์เทพจินดา สิงหไกรภพก็แสดงอาการ
 โกรธเกรี้ยวและด่าทอพราหมณ์เทพจินดาอย่างเสียหาย ดังความว่า

น้อยหรือช่างชั่วช้าจินดาพราหมณ์
 เช่นนี้อยู่ดูหน้ากันไม่ได้

จนวอนถามแล้วไม่แจ้งแห่งยุบล
 ...

(สิงหไกรภพ : 51)

อันตัวเราเล่าจะอยู่ในกรุงไกร
 ลูกของเขาเขาก็ตั้งจะบำเรอ
 หนึ่งเสนาข้าเขาเห็นเราพลั้ง
 ถ้าไว้ชำน่าที่จะอับประมาณ
 พระพาราในชะดาก็ตักอับ
 ทำลายล้างเสียให้ว่างวายชีวิ

แล้วมิใช่ลูกเกิดอุทรเธอ
 เราจะเกื้ออยู่เปล่า ๆ ไม่เข้าการ
 เขาจะชังเรานักจะหักหาญ
 ต้องคิดผลาญเสียแต่ต้นกลอย่างนี้
 จะโจมจับจอมเจ้าบุรีศรี
 ด้วยเดิมที่ฆ่าพ่อถวายชนม์

(สิงหไกรภพ : 9-10)

สิงหไกรภพ จากเรื่องสิงหไกรภพ ก็ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวในการแก้ไขปัญหาคความ
 คับข้องใจ เช่น เรื่องที่สิงหไกรภพและพราหมณ์เทพจินดาหนีจากยักษ์พิทุมมารไป ทำให้
 ยักษ์พิทุมมารตรอมใจตาย สิงหไกรภพก็ชักโทษว่าเป็นความผิดของพราหมณ์เทพจินดา
 ทันที ดังความว่า

คิดขึ้นมาว่าแค้นพี่พราหมณ์นัก
 จนบิดามาตามถึงคิริ

บอกว่าพ่อเป็นยักษ์ให้ลอบหนี
 เหมือนลูกนี้ทำกรรมให้จำตาย

(สิงหไกรภพ : 45)

หรือเมื่อทราบว่าตนไม่ใช่น้องชายของพราหมณ์เทพจินดา สิงหไกรภพก็แสดงอาการ
 โกรธเกรี้ยวและคำทอพราหมณ์เทพจินดาอย่างเสียหาย ดังความว่า

น้อยหรือช่างชั่วช้าจินดาพราหมณ์
 เช่นนี้อยู่ดูหน้ากันไม่ได้

จนวอนถามแล้วไม่แจ้งแห่งยุบล
 ...

(สิงหไกรภพ : 51)

หรือเรื่องที่สิงห์ไกรภพพบรักกับนางสร้อยสุดา แต่ถูกท้าวจตุพัคตรผู้เป็นบิดาของนางสร้อยสุดาขัดขวาง ทำให้สิงห์ไกรภพแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวโดยเข้าต่อสู้กับท้าวจตุพัคตร จนถึงกับต้องฆ่าท้าวจตุพัคตรตายเพื่อยุติปัญหาระหว่างพ่อตาและลูกเขย อีกทั้งยังใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อสู้รุกรานเจ้าเมืองอื่น ๆ ซึ่งเป็นเพื่อนของท้าวจตุพัคตรอีกด้วย ดังความว่า

พระสิงห์ไกรภพเข้ารับ	กระโจมจับจตุพัคตรด้วยหักหาญ
ท้าวแปดกรรอนรัษฎาประจัญจาน	นกทะยานเหยียบช้างไม่ห่างกัน
ทั้งปากจิกปีกติดยี่เล็บ	กฤษณเจ็บบนเขชบเห้น
ยักษ์ขยับรับพลาดพระฟาดฟัน	ถูกกุมภันท์ขาดกลางทั้งข้างพลาย
เป็นสองซีกฉีกดินสิ้นชีวิต	ดับดวงจิตไปสวรรค์เหมือนมันหมาย

(สิงห์ไกรภพ : 114-115)

และ

พระสิงห์ไกรภพขับนกโถม	เข้ารุกโรมรบพุ่งชาวกรุงศรี
ต่างรับรองป้องกันประจัญตี	อสุรีแทงพลาดพระฟาดฟัน
ถูกหอกหัตต์ตัดขาดคกราชรถ	ระทวยระทดแทบชีวาจะอาสัญ
พวกเกียกกายนายกองเข้าป้องกัน	พระชำฟันถูกสี่เสนียดาย

(สิงห์ไกรภพ : 194)

นอกจากนี้ตัวละครอย่าง รามวงศ์ จากเรื่องสิงห์ไกรภพ ก็ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวในการแก้ไขปัญหาโดยการทุบตีนางองออยเพื่อที่จะให้นางองออยบอกความจริงว่านามเหยี่ของตนไปไว้ที่ใด ดังความว่า

พระแก่นักชกกระบองร้องสำทับ	กระทืบโถมโถมจับจิกเกศี
ตีตีตีตีตีตีตีตีตีตี	แล้วซ้ำตีจะให้ตายวายชีวา
มันร้องกรีดหวีดหวาดขาดไขมด	ลูกกระโดดโลดฝั่งถึงถลา
พระไกรธนางขว้างจักรอันศักดิ์ดา	ถูกขาขวาขาดสิ้นยังตื่นเดียว

(สิงห์ไกรภพ : 170)

สินสมุทร จากเรื่องพระอภัยมณี เป็นตัวละครที่มีความก้าวร้าวดุ้น มักชอบใช้กำลังในการแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่โจรสลัดลักพาตัวนางสุวรรณมาลี สินสมุทรก็มักจะใช้ความก้าวร้าวรุกรานเข้าแก้ปัญหาโดยการฆ่าโจรสลัด ดังความว่า

สินสมุทรผูกคอโคดทะยาน	ฉวยได้ขวานขว้างแขกแตกกระจาย
เห็นนายโจรโผนจับสัประยุทธ์	ทะยานบุกเหี้ยมบอกผองกหงาย
กระซอกฉีกปีกโคร่งครากทลาย	เอาศพนายดีไพร่ไล่กระพือ
แขกฝรั่งอังกฤษไม่คิดรบ	ถลาหลบล้มกลิ้งบ้างวิ่งต้อ

(พระอภัยมณี : 219)

เช่นเดียวกับกรณีของอุศเรนซึ่งเป็นคู่หมั้นของนางสุวรรณมาลี และต้องการจะรับนางสุวรรณมาลีกลับไปอภิเษกในเมืองของตน ซึ่งก็ทำให้สินสมุทรเกิดความรู้สึกหวงมารดาของตนไม่ยอมให้นางสุวรรณมาลีไปกับอุศเรน ดังนั้นสินสมุทรจึงแสดงความก้าวร้าวต่ออุศเรน โดยประกาศสงครามกับอุศเรน

ฝ่ายพระหน่อปิตริอิศเรศ	ได้แจ้งเหตุหนหลังไม่กังขา
ด้วยเดิมรู้ยู่ว่าลูกเจ้า ลังกา	เขาจะมาแต่งงานกับมารดร

แม่นละไว้ไม่สังหารผลาญชีวิต	มันจะคิดชิงช่วงดวงสมร
จะห้าห้ามันเสียให้ม้วนมรณ์	พบบิครก็จะได้ให้มารดา
เดี๋ยวนี้มารดาอยู่ที่อยู่	อันชาตินี้เจ้านายมิ่งหมายเปล่า
จงไปบอกเถิดว่าองค์นางนงเยาว์	อยู่ที่เราแล้วอย่าคิดไปติดตาม
แม้รักตัวกลัวตายเสียตายศักดิ์	อย่าฮักฮักจ้วงจาบทำหยาบหยาบ
กลับลังกาหาเมียที่งามงาม	จะมีความสุขสบายไม่วายปราณ
กูนี้หรือชื่อว่าสินสมุทร	มิ่งมงกุฎกษัตรามหาศาล
ไปบอกเล่าเจ้ามิ่งให้แจ้งการ	จงคิดอ่านเลิกทัพกลับธานี

(พระอภัยมณี : 278-279)

ทำให้อุศเรนต้องออกรบกับสินสมุทรจนพลีชีพพล้ำถูกสินสมุทรจับกุมตัวได้และตัวอุศเรนเองก็ต้องตรอมใจตายเพราะคำเยาะเย้ยของนางวาลี

มังคลา วลายูดา วายุพัฒน์ หัสกัน จากเรื่องพระอภัยมณี เป็นตัวละครที่แสดงความก้าวร้าวในการแก้ปัญหาคบครว้แตกแยกของตน โดยการรุกรานเมืองของฝ่ายบิดา จนทำให้เกิดสงครามกันขึ้น ซึ่งความก้าวร้าวรุกรานนี้เป็นไปเพื่อเรียกร้องความสนใจจากฝ่ายบิดาอย่างเห็นได้ชัด ดังที่ครวญต่อว่าบิดาด้วยความน้อยใจว่า

ว่าเป็นพ่อขื่อนี้ก็มิรู้	อย่าจู่จ้วงจาบทำหยาบหยาบ
แม้จริงจิตบิครจะผ่อนตาม	นี้ฟังความขวางหูอดสูใจ
จะมัดผูกผูกเต้าให้เขาอื่น	ไม่ผิดขึ้นจะว่าผิดคิดไฉน
ส่วนพวกพ้องของท่านเข้ากันไป	ผิดวิสัยธรรมดาในฟ้าดิน
แม้พ่อแม่แลเห็นลูกเหลนหลาน	ย่อมสงสารมีจิตคิดถวิล
แต่ร้ายกาจชาติเสือเหลือหมิพ	ก็ไม่กินลูกหลานวงศ์วานเครือ

นี่ว่าพ่อก็จะมาฆ่าลูกหลาน ผิดโบราณร้ายกล้ายิ่งกว่าเสือ
 จะนอบน้อมยอมตายเสียตายเนื้อ กินข้าวเกลือเปลืองมากไม่ยากลตาย

(พระอภัยมณี : 1162)

และ

แต่พ่อมาราวีแล้วมีหน้า แม่ยังซ้ำทำเชลยให้เป็นสอง
 เหลือดีแท้แม่พ่อเราหนอน้อง จะรับรองบรรดาบุตรการใด

(พระอภัยมณี : 1214)

✱ ลักษณะ จากเรื่องลักษณะ ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวในการตัดสินใจแก้ปัญหาที่นางยี่สุ่น กล่าวหาว่าพราหมณ์เกสรลงนามตน โดยลักษณะสั่งให้ประหารชีวิตพราหมณ์เกสรทันทีโดยไม่มีการสอบสวนหาข้อเท็จจริงใด ๆ ดังความว่า

เสียแรงรักเลียงมึงถึงขนาด ประชาราษฎรลือชานอกปรากฏ
 มาทำถ้อยทรลักษณ์ไม่รักษาศ คิดขบถได้น้ำใจมัน
 อีโชนเจ้าจิกหัวไปจากวัง มึงไปสั่งให้เขาฆ่าให้อาสา
 เอาดาบฟันขวานสับให้ยับพลัน ให้กำนันกินง่ายสบายคอ

(ลักษณะ : 340) ✱

จะเห็นได้ว่าลักษณะการแก้ปัญหาของตัวละครแต่ละตัวนั้น สุนทรภู่กำหนดให้ตัวละครแต่ละตัวแสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวเพื่อแก้ไขปัญหาความคับข้องใจที่เกิดขึ้น สิ่งนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าตัวสุนทรภู่เองนั้น น่าจะใช้ปฏิกิริยาแบบก้าวร้าวในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากประวัติของสุนทรภู่ในเรื่องความขัดแย้งระหว่างสุนทรภู่

กับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 2 (รายละเอียดในบทที่ 3) ซึ่งหากสุนทรภู่ใช้ปฏิกิริยาประนีประนอมหรือปฏิกิริยาถอยหนีไม่ประทะกับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ต่อหน้าพระที่นั่ง ความขัดแย้งก็คงจะไม่เกิด แต่สุนทรภู่กลับเลือกใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวด้วยการทูลคัดค้านกลอนของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ต่อหน้าพระที่นั่งถึง 2 ครั้ง โดยไม่ไว้หน้ากรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จนเมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เสด็จขึ้นครองราชย์ สุนทรภู่ก็ต้องตกกระกำลำบาก อาจจะถูกถอดยศศักดิ์หรืออาจจะหนีราชภัยไปเองก็ตาม แต่เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ก็ล้วนมีสาเหตุมาจากการที่สุนทรภู่ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์นั่นเอง

นอกจากนี้จากคำอธิบายต่าง ๆ ในนิราศของสุนทรภู่ ก็แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมก้าวร้าวของสุนทรภู่ที่ใช้การสาปแช่งและการต่อว่าเพื่อแก้ไขปัญหาคับข้องใจของตน เช่น

อนึ่งหญิงทั้งสัตย์เราตัดขาด	ถึงเนื้อน้ำธรรมชาติไม่ปรารถนา
ข้างนอกนวลส่วนข้างในใจสุดา	เหมือนปลาร้าร้ายกาจอุจาดจริง

(สุนทรภู่ . 2513 : 265-266)

และ

แต่นารีขี้นิดไปหลดหลอก	ให้ออกดอกทุกวันเหมือนมันหมาย
ทั้งลั่นน่องสองลั่นเพราะหมื่นชาย	เป็นแม่หม้ายทั้งตั้งวังเวงใจ

(สุนทรภู่ . 2513 : 266)

เป็นความคับข้องใจของสุนทรภู่ในเรื่องสตรีที่ชอบโกหกหลอกลวงผู้อื่น ซึ่งสุนทรภู่ก็ต่อว่าและสาปแช่งให้มีอันตรายต่าง ๆ หรือในกรณีที่เพื่อนร่วมทางผู้หนึ่งหนีจากไป

ในขณะที่สุนทรภู่งำลังตระการกำล่ำบาก สุนทรภู่อีกสาปแข่งเพื่อนร่วมทางผู้นี้ไว้ในนิราศเมืองแกลงว่า

น้อยหรือเพื่อนเหมือนร่วมชีวลัย	มาสูญใจจำจากเมื่อยากเย็น
จึงตรวนน้ำร่ำว่าต่ออาวาส	อันชายชาตินี้หนอไม่ขอเห็น
มาลองกันปลิ้นปลอกหลอกทั้งเป็น	จะชี้เช่นชั่วช้าให้สาใจ
เดชสัตย์อธิฐานประจานแจ้ง	ให้เรียกแสงเทวทัตจันดักขัย
เหมือนชื่อตัวหลังวิหารเขียนถ่านไฟ	ด้วยน้ำใจมินหม้อทรชน

(นิราศเมืองแกลง : 22-23)

แม้กระทั่งบุคคลที่ติดค้างกลอนของสุนทรภู่ว่า แต่ก็คิดที่จะ “เทียบคำทำอักษร” ตามแบบของตน สุนทรภู่อีกขอสาปแข่งให้ผู้นั้นถึงกับฟันเพื่อนไป ดังความว่า

อนึ่งมนุษย์อุตริตีต่างต่าง	แล้วเอาอย่างเทียบคำทำอักษร
ให้ฟันเพื่อนเหมือนเราสาปในกาพย์กลอน	ต่อโอรุออกรอกชื่อจึงลือชา

(นิราศพระประธม : 265)

จะเห็นได้ว่าในความเป็นจริง สุนทรภู่ว่าไม่สามารถที่จะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว โดยการต่อสู้รุกรานต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจได้อย่างที่ตัวละครของสุนทรภู่ว่า แต่สุนทรภู่อีกใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวอีกแบบหนึ่ง ซึ่งก็คือการต่อว่าและการสาปแข่งต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจ เพื่อเป็นการคลี่คลายความคับข้องใจได้ในระดับหนึ่ง

สรุปได้ว่าผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี พบว่าพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการปรับตัวของสุนทรภู่อีกดังนี้คือ

1. มีความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีบิดามารดาหรือผู้ให้การอุปถัมภ์ มีความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีวิชาความรู้ไว้ป้องกันตนเอง
2. ใช้วิธีการทดเทิด (Sublimation) โดยการกล่าวถึงสภาพครอบครัวแตกแยกของตนผ่านตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอน
3. ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ในการแก้ไขปัญหาวะความคับข้องใจ

บทที่ 4

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

1. ผลการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัว
แตกแยกจากนิทานคำกลอนทั้ง 4 เรื่องของสุนทรภู่พบว่า ตัวละครที่มีสภาพครอบครัว
แตกแยกจะมีพฤติกรรมการปรับตัวดังต่อไปนี้

1.1 นิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร

ผลการศึกษาพบว่า โคบุตรมีสภาพครอบครัวแตกแยกมีพฤติกรรม
ปรับตัว ดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวเมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ โดยการบริภาษและ
ทำร้ายยักษ์และเหล่าวิชาธรจนกระทั่งเสียชีวิต แต่เมื่อทั้งสองได้เสียชีวิตแล้ว โคบุตรก็
กลับใช้ปฏิริยาประนีประนอมแบบการกระทำแก้สิ่งที่เคยกระทำมาแล้ว (Undoing)
โดยการชุบชีวิตทั้งสองขึ้นมาเพื่อลดความรู้สึกผิดให้กลับรู้สึกดีขึ้น

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อนางอำพันมาลา มเหสีฝ่ายชายที่กระทำความ
ผิดโดยทำเสน่ห์ให้โคบุตรลุ่มหลง ซึ่งโคบุตรก็ได้สั่งให้ประหารชีวิตนางอำพันมาลา
แต่ถูกขุนนางคัดค้าน โคบุตรจึงขับไล่นางอำพันมาลาออกจากเมืองไป ทั้ง ๆ ที่นางกำลัง
ตั้งครรภ์อยู่

1.2 นิทานคำกลอนเรื่องสิงห์ไกรภพ มีตัวละครที่มีสภาพครอบครัว
แตกแยก 4 ตัว ผลการศึกษาพบว่า แต่ละตัวละครมีพฤติกรรมปรับตัวดังนี้คือ

1.2.1 กงคาประลัย มีพฤติกรรมปรับตัวดังนี้คือ

แสดงพฤติกรรมเทียบตนตามแบบบิดาที่เป็นหัวหน้าโจร ทำให้
กงคาประลัยมีพฤติกรรมที่ก้าวร้าวและเกร่ ชอบลอบทำร้ายผู้อื่น

แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวด้วยความอิจฉาริษยาถูกในครรภ์ของนางจันทร์ ทำให้คงคาประลัยก่อการกบฏเข้ายึดเมืองโดยอ้างเหตุผลว่าทำวอินธุมาศฆ่าบิดาของตน

1.2.2 พราหมณ์เทพจินดา มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาประนีประนอมเมื่อเกิดภัยคุกคามถึงตัว เช่น เมื่อเผชิญหน้ากับยักษ์พินทุมารพราหมณ์เทพจินดาก็แสดงความอ่อนน้อมอ่อนนวยจนทำให้ยักษ์พินทุมารเอ็นดูและรับเลี้ยงดูพราหมณ์เทพจินดาจนกระทั่งเติบโต

แสดงการขัดโทษผู้อื่นเมื่อเกิดความกลัว เช่น เมื่อเกิดความกลัวในเรื่องที่สิงห์ไกรภพทราบความจริงว่าตนไม่ใช่พี่ชายที่แท้จริง พราหมณ์เทพจินดาก็ใช้วิธีการขัดโทษความผิดต่าง ๆ ไปให้พราหมณ์เฒ่าและยักษ์พินทุมารแทนที่

1.2.3 สิงห์ไกรภพ มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวเมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ เช่น เมื่อจับได้ว่าพราหมณ์เทพจินดาโกหกหลอกลวงตน สิงห์ไกรภพก็แสดงความก้าวร้าวโดยการบริภาษพราหมณ์เทพจินดาอย่างเสีย ๆ หาย ๆ นอกจากนี้ยังแสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวโดยฆ่าตัวจุดพัสดุตายเพราะกีดกันความรักของตนกับนางสร้อยสุดา

แสดงการขัดโทษผู้อื่นเมื่อตนเป็นต้นเหตุที่ทำให้ยักษ์พินทุมารเสียชีวิต

แสดงการปรับตัวแบบถดถอยหรือหนี เมื่อผิดหวังจากความรัก

แสดงปฏิกิริยาประนีประนอมและการหาเหตุผลมาอ้างเพื่อต้องการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับนางมณฑาวดี มารดาของนางสร้อยสุตามเหสีของตน

1.2.4 รามวงศ์ มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาประนีประนอมกับนางอองออยโดยยินยอมในเงื่อนไขทุกอย่างเพื่อขอความช่วยเหลือจากนางอองออยในการตามหานางแก้วกนิษฐมเหสีของตน

แสดงปฏิริยาก้าวร้าวโดยคำทอและทำร้ายนางองออย เพราะนางองออยไม่ให้ความร่วมมือในการตามหานางแก้วกนิรี

แสดงการปรับตัวแบบทศเทิดโดยการออกบวชเมื่อพลัดพรากจากนางแก้วกนิรี และเข้าใจว่านางแก้วกนิรีเสียชีวิตแล้ว

1.3 นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี มีตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก 6 ตัว ผลการศึกษาพบว่า แต่ละตัวละครมีพฤติกรรมการปรับตัวดังต่อไปนี้

1.3.1 สินสมุทร มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงพฤติกรรมการปรับตัวในเรื่องครอบครัวแตกแยกโดยการถอยหนีจากมารดาที่เป็นผีเสื้อสมุทร และยอมรับนางสุวรรณมาลีเป็นมารดาที่ทดแทนมารดาที่อัปยศณ์ของตน

แสดงปฏิริยาก้าวร้าวต่อภาวะความคับข้องใจ เช่น การฆ่าโจรสลัดที่ลวนลามนางสุวรรณมาลี หรือการรบกับอุศเรนด้วยเหตุผลเพียงแต่นางสุวรรณมาลีเป็นคู่หมั้นของอุศเรน

แสดงพฤติกรรมการปรับตัวในเรื่องความรักที่เป็นทุกข์ โดยหลีกเลี่ยงสถานการณ์ไปสู่ความป่วยไข้

1.3.2 สุดสาคร มีพฤติกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงพฤติกรรมการปรับตัวในเรื่องครอบครัวแตกแยกโดยการทศเทิดด้วยการออกบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่นางเงือกผู้เป็นมารดาให้ได้รับผลบุญ และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น วิธีนี้เรียกได้ว่าเป็นการทศเทิด

แสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบประนีประนอมต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจ เช่น ชีเปลือยซึ่งเป็นผู้ทำร้ายสุดสาคร แต่สุดสาครก็ยอมยกโทษให้และช่วยปกป้องไม่ให้ชีเปลือยถูกประหารชีวิต หรือแม้กระทั่งถูกลานจากฝ่ายลังกาที่ก่อความวุ่นวายโดยการรุกรานฝ่ายบิดา สุดสาครก็ยังประนีประนอมให้โดยต้องการแก้ไขลูกหลานฝ่ายลังกายอมมามอบตัวและเลิกก่อความวุ่นวายให้เท่านั้น

1.3.3 มังคลา มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อฝ่ายบิดา แสดงการย้ายอารมณ์และการขัดโทษผู้อื่นเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพครอบครัวแตกแยก

1.3.4 วลายุดา มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อฝ่ายบิดาและการขัดโทษผู้อื่น เพื่อเรียกร้องความสนใจจากฝ่ายบิดา

แสดงปฏิกิริยาถอยหนีไม่กล้าเผชิญหน้ากับนางละเวง เมื่อตนกระทำความผิด

1.3.5 วายุพัฒน์ มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวรุกรานเมืองของฝ่ายบิดาเพื่อเรียกร้องความสนใจจากฝ่ายบิดาเป็นการปรับตัวจากสภาพครอบครัวแตกแยก

1.3.6 หัสกัน มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวคำทอและทำร้ายต่อผู้ที่ทำให้คับข้องใจ เช่น การบริภาษขุนนางเมืองลังกาที่คัดค้านความคิดของตน หรือการแสดงความโกรธเกรี้ยวต่อว่าขุนนางเมืองกระเวงที่ดูถูกเยาะเย้ยตน

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวรุกรานต่อเมืองของบิดา เพื่อเป็นการเรียกร้องความสนใจจากฝ่ายบิดา เป็นการปรับตัวต่อสภาพครอบครัวแตกแยกของตน

1.4 นิทานคำกลอนเรื่องลักษณวงศ์ มีตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก

1 ตัวละคร คือ ลักษณวงศ์ มีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวดังนี้คือ

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อท้าววิรุณมาศและนางอสุรีที่เป็นต้นเหตุให้ครอบครัวของลักษณวงศ์แตกแยก

การปรับตัวต่อสภาพครอบครัวแตกแยก แสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัวแบบยอมรับความจริงและปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงได้ โดยให้ความเคารพบิดาและไม่ได้ต่อว่าหรือขัดโทษความผิดให้แก่บิดาของตนเลย

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวทางอ้อมในเรื่องความรักที่พลัดพราก โดยการคร่ำครวญต่อว่าตนเองอย่างไม่มีเหตุผล ขณะเดียวกันก็แสดงพฤติกรรมกรรมการปรับตัว

แบบทดแทนโดยให้ความสนใจและเกี่ยวพาราสีหึงอื่น ๆ ซึ่งมีใช้หึงที่ตนกำลัง
คร่ำครวญถึง

แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อภาวะความคับข้องใจ โดยการตัดสินใจให้
ประหารชีวิตพราหมณ์เกสรซึ่งถูกกล่าวหาว่าลวนลามนางยี่สุน โดยไม่ได้สอบสวน
หาข้อเท็จจริง

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครในวรรณกรรมของสุนทรภู่
สรุปได้ว่า ตัวละครที่มาจากสภาพครอบครัวแตกแยกใช้วิธีการปรับตัวที่เหมือนและ
แตกต่างกันตามสาเหตุใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

การปรับตัวต่อภาวะคับข้องใจ จะใช้การปรับตัวดังนี้คือ

1. ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ตัวละครที่มีสภาพครอบครัว
แตกแยกส่วนใหญ่จะใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวต่อภาวะความคับข้องใจ ไม่ว่าจะเป็นตัวละคร
อย่างโคบุตร จากเรื่องโคบุตร คงคาประลัย, สิงห์ไกรภพ จากเรื่องสิงห์ไกรภพ สีนสมุทร
มังคลา วลายูดา วายุพัฒน์ และหัสกัน จากเรื่องพระอภัยมณี และลักษณวงศ์ จากเรื่อง
ลักษณวงศ์

2. ใช้ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromise Reactions) มีตัวละครที่มี
สภาพครอบครัวแตกแยกเพียง 2 ตัวคือ พราหมณ์เทพจินดา จากเรื่องสิงห์ไกรภพ และ
สุดสาคร จากเรื่องพระอภัยมณี ที่เลือกใช้ปฏิกิริยาประนีประนอมต่อภาวะคับข้องใจ

การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยก ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก
จะเลือกใช้การปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกดังนี้คือ

1. ใช้ปฏิกิริยาดกถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions) ได้แก่
สินสมุทรซึ่งหนีจากมารดาที่มีหน้าตาอัปลักษณ์

2 ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromise Reactions) ได้แก่สินสมุทร จาก
เรื่องพระอภัยมณี ที่ขออนางสุวรรณมาลีให้มาเป็นมารดาของตนแทนนางผีเสื้อสมุทร
สุดสาคร จากเรื่องพระอภัยมณี มีการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกโดยการบวช
เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้มารดาได้รับผลบุญตลอดจนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ลักษณวงศ์ จาก

เรื่องลักษณะวงศ์ ที่ยอมรับสภาพความเป็นจริงและให้อภัยบิดาของตนที่ถูกทำเสน่ห์และ
เคยสั่งให้ประหารตนและมารดา

3. ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ได้แก่ มังคลา วลายูดา
วายุพัฒน์ และหัสกัน จากเรื่องพระอภัยมณี ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวโดยการก่อสงครามกับ
เมืองของฝ่ายบิดาเพื่อเรียกร้องให้ฝ่ายบิดาหันมาสนใจพวกของตนบ้าง

การปรับตัวในเรื่องความรัก ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกจะมีวิธีการ
ปรับตัวในเรื่องความรักดังนี้คือ

1. ใช้กิริยาถดถอยหรือหนี (Flight or Withdrawal Reactions) เช่น สิงห
ไกรภพที่แสดงความเศร้าโศกเสียใจอย่างมากเมื่อต้องพรากจากนางสร้อยสุดา สิ้นสมุท
จากเรื่องพระอภัยมณี ใช้การปรับตัวแบบหลีกเลี่ยงสถานการณ์ไปสู่ความป่วยไข้เพื่อให้
นางอรุณศรีสนใจและยอมให้อภัยตน

2 ปฏิกิริยาประนีประนอม (Compromise Reactions) เช่น รามวงศ์ จากเรื่อง
สิงหไกรภพ ที่อุทิศตนออกบวชเมื่อต้องพลัดพรากจากนางแก้วกนิรี ถือเป็นการทดแทน
และลักษณะวงศ์ จากเรื่องลักษณะวงศ์ เมื่อต้องพลัดพรากจากนางทิพเกสร ลักษณะวงศ์ก็ให้
ความสนใจนางกนิรีทั้ง 5 และนางยี่สุ่นเป็นการทดแทน

2. ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับ
ตัวกวี พบว่าพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการปรับตัว
ของสุนทรภู่ได้ดังนี้คือ

2.1 มีความเพ้อฝัน (Fantasy) สุนทรภู่มีความเพ้อฝันที่จะมีบิดามารดา
หรือมีผู้ให้การอุปถัมภ์ และมีความเพ้อฝันที่จะมีวิชาความรู้ไว้ป้องกันตนเอง

2.2 ใช้วิธีทดแทน (Sublimation) โดยการกล่าวถึงสภาพครอบครัวแตก
แยกของตนผ่านตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนที่ตนเองแต่งขึ้น

2.3 ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ในการแก้ไขปัญหาคำ
กับข้องใจ

จากการวิจัยพบว่าตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกมักจะใช้ปฏิกิริยา ก้าวร้าวในการแก้ไขปัญหภาวะความคับข้องใจอยู่เสมอ แต่จากประวัติชีวิตจริงของกวี จะพบว่า กวีมักจะแก้ไขปัญหภาวะความคับข้องใจด้วยปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี มาโดยตลอด

การอภิปรายผล

จากการศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก จากนิทานคำกลอนของสุนทรภู่พบว่า ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทาน คำกลอนของสุนทรภู่มีการปรับตัวอย่างสอดคล้องกับทฤษฎีทางจิตวิทยาในเรื่อง พฤติกรรมการปรับตัว ซึ่งแบ่งได้ 3 ปฏิกิริยาดังนี้คือ ปฏิกิริยาก้าวร้าว ปฏิกิริยา ประนีประนอม และปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี และพบว่าตัวละครที่มีสภาพครอบครัว แตกแยกของสุนทรภู่มิส่วนใหญ่เมื่อเกิดภาวะคับข้องใจจะแสดงพฤติกรรมการปรับตัว แบบก้าวร้าวทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่เมื่อเกิดภาวะความคับข้องใจในเรื่องภาวะครอบครัว แตกแยก ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกจะมีพฤติกรรมการปรับตัวที่แตกต่างกัน ตามแต่พันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม เช่น ตัวละครอย่างสินสมุทร จากเรื่องพระอภัยมณี จะ แสดงพฤติกรรมการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกโดยการถดถอยหนีจากนาง ผีเสื้อสมุทร ซึ่งมีหน้าตาอัปลักษณ์และมีการทดแทนภาวะครอบครัวแตกแยกโดยขอให้ นางสุวรรณมาลีซึ่งมีหน้าตาสวยงามมาเป็นมารดาที่ทดแทนมารดาที่แท้จริงของตน สุดสาคร จากเรื่องพระอภัยมณี เป็นตัวละครที่อาศัยอยู่กับพระฤาษีมาตั้งแต่เกิด การ ปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกจึงใช้การบวชเป็นการทดแทนให้กับภาวะครอบครัว แตกแยกของตน มังคลา วลายูดา วายุพัฒน์ หัสกัน จากเรื่องพระอภัยมณี ตัวละคร เหล่านี้ได้รับการอุ้มจากพระสังฆราชจึงแสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวรุกราน ต่อภาวะครอบครัวแตกแยกเพื่อเรียกร้องความสนใจจากบิดา สำหรับการปรับตัวในเรื่อง ความรัก ตัวละครที่มาจากครอบครัวแตกแยกส่วนใหญ่จะแสดงปฏิกิริยาถดถอยหรือหนี โดยการแสดงความเศร้าโศกเสียใจ หลบไปอยู่คนเดียว หรือหลีกเลี่ยงสถานการณ์ไปสู่ ความป่วยไข้เพื่อแก้ปัญหความรักที่ผิดหวัง นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม การปรับตัวของตัวละคร ยังสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมการปรับตัวของสุนทรภู่ว่ามี ความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีบิดามารดาหรือมีผู้ให้การอุปถัมภ์ มีความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีวิชาความรู้ไว้ป้องกันตนเอง ใช้วิธีการทดแทน (Sublimation) โดย

กล่าวถึงสภาพครอบครัวแตกแยกของตนผ่านตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอน ใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ในการแก้ไขปัญหาภาวะความคับข้องใจ

การศึกษาค้นคว้าพบว่า สาเหตุจากสภาพครอบครัวแตกแยกของสุนทรภู่ทำให้สุนทรภู่มีความรู้สึกไร้ญาติขาดมิตรและว้าเหว่ ความรู้สึกดังกล่าวสังเกตเห็นได้จากโครงเรื่องย่อยในนิทานคำกลอน 4 เรื่องของสุนทรภู่ จะปรากฏการพลัดพรากของตัวละครกับผู้เป็นบิดามารดาถึง 13 ตัวคือ โคนบุตร คงคาประลัย พราหมณ์เทพจินดา สิงห์ไกรภพ รามวงศ์ สีนสมุท สูดสาคร มังคลา วลายูดา วายุพัฒน์ หัสกัน และลักษณวงศ์ และในจำนวนนี้มีตัวละครที่พลัดพรากจากมารดาโดยอยู่ในความดูแลของบิดาเพียงตัวเดียวคือ สีนสมุท ในเรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่ได้แสดงความรู้สึกว้าเหว่ของตนผ่านตัวละครโดยสังเกตได้ว่าตัวละครเหล่านี้ เลือกที่จะใช้พฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวเมื่อเกิดภาวะคับข้องใจ และที่น่าสังเกตก็คือตัวละครที่แสดงพฤติกรรมการปรับตัวแบบก้าวร้าวทุกตัวเป็นตัวละครชายและเป็นตัวละครที่มาจากครอบครัวแตกแยก

การที่เด็กต้องพลัดพรากจากบิดามารดานั้น นักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า จะมีผลกระทบกระเทือนต่อเด็กตลอดไปในแง่ที่สร้างปัญหาในการปรับตัวทางด้านอารมณ์และสังคมในภายหน้า เด็กประเภทนี้นอกจากจะไม่รักและไม่ไว้วางใจใครแล้ว ยังอาจก้าวร้าวรุนแรง เพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการของตน บางคนเติบโตขึ้นเพื่อแสวงหาความรักจากบุคคลอื่นเป็นสิ่งชดเชย เมื่อผิดหวังก็กลายเป็นคนกระด้าง โหดเหี้ยมหรือในทางตรงข้ามอาจเกิดความไม่มั่นคงในจิตใจ เกิดอารมณ์สะเทือนใจและหวนไห้วอย่างรุนแรง (นิภา นิธยาน, 2530 : 192) ซึ่งตัวสุนทรภู่เองและตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ล้วนมีพฤติกรรมการปรับตัวตามทฤษฎีดังกล่าวทั้งสิ้น

ข้อเสนอแนะ

ควรศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกกับตัวละครที่มีสภาพครอบครัวปกติในวรรณกรรมเล่มอื่นที่มีใช้ผลงานของสุนทรภู่

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กิฟลี วรรณจิณี. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือเกรียงไกร, . 2538 .
กระแสน มาลาภรณ์ และชุตติ จิตพิทักษ์. มนุษย์กับวรรณกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2 .
กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์. สุขภาพจิตในโรงเรียน. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและ
จิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2524 .

กมลทวน คันธนู วิเคราะห์วรรณกรรมวิจารณ์วรรณกร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ดอกหญ้า, 2530 .

จิตรา วสุวานิช. “ครอบครัวกับการพัฒนาพฤติกรรมเด็ก,” การพัฒนาพฤติกรรมเด็ก.
เอกสารการสอนชุดวิชาหน่วยที่ 6-10 : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมชราษ,
2524 .

ฉันทน์ ขำวิไล. 100 ปีของสุนทรภู่. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองวิทย์, 2498 .

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. เด็กและวิกฤตการณ์ในครอบครัว. เชียงใหม่ : ภาควิชา
มนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529 .

ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต. ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ 3. ม.ป.ท.,
2529 .

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับ
วรรณคดีไทย. วิทยานิพนธ์ อ.บ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2513 . อัดสำเนา .

ดาวเดือน พันธมนาวิน และ เพ็ญแข ประจณปัจจนึก. ความสัมพันธ์ภายใน
ครอบครัวกับสุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่น. กรุงเทพฯ :
สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2524 .

คุณฐิ รุ่งรัตนกุล . พฤติกรรมหนีสภาพความจริงของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในบทละคร
ของเทนเนสซี วิลเลียมส์ . ปรินซ์นิพนธ์ กศ.ม. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2529 . อัดสำเนา .

เทพ สุนทรสารทูล . ชีวประวัติพระสุนทรโวหาร . กรุงเทพฯ : พระนารายณ์, 2533.
นิพนธ์ อินสิน . ความขัดแย้งในวรรณกรรมสามเรื่องของสุนทรภู่ . ปรินซ์นิพนธ์
กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520 .
อัดสำเนา .

นิภา นิธยาน . การปรับตัวและบุคลิกภาพจิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต . กรุงเทพฯ :
โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, 2530 .

ธีระ ชัยยุทธขรรยง . ผลการใช้ชุดการแนะแนวต่อการปรับตัวกับเพื่อนต่างเพศของ
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านหมี่วิทยา จังหวัดลพบุรี . ปรินซ์
นิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2536 . อัดสำเนา .

ประเทิน มหาจันทร์ . การศึกษาการกระทำผิดกฎหมายของเยาวชน . ปรินซ์นิพนธ์
กศ.ค. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521 .
อัดสำเนา .

ประยูร พิสนาคะ . นิราศสุนทรภู่ : เล่าชีวประวัติความเป็นมาและผลงานของท่าน
รัตนกวี . กรุงเทพฯ : หอสมุดกลาง, 2515.

ประสิทธิ์ ตติณิจ . “ปัญหาการแตกแยกของครอบครัว,” วัฒนธรรมไทย . 15(1) :
34-37 ; มกราคม 2519 .

เปรมสุริย์ เชื้อมทอง . การเปรียบเทียบปัญหาสุขภาพจิตของเด็กวัยรุ่นในสถาน
สงเคราะห์กับเด็กวัยรุ่นในโรงเรียน . ปรินซ์นิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526 . อัดสำเนา .

ฝน แสงสิงแก้ว . “ความผูกพันรักใคร่ในครอบครัว,” วารสารแนะแนว ปีที่ 17,
ฉบับที่ 84, ธันวาคม 2525 - มกราคม 2526 .

พ.ณ. ประมวลุมารค (นามแฝง) . นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (เล่มหนึ่ง) . พระนคร :
แพร่พิทยา , พ.ศ. 2515 .

... นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (เล่มสอง) . พระนคร : แพร่พิทยา , พ.ศ. 2515 .
ยรรยง ผิวอ่อน . ผลของการให้คำปรึกษาแบบไม่นำทางที่มีต่อการปรับตัวกับเพื่อน
ของนิสิตชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร . ปรินญา
นิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2535 . อัดสำเนา .

ล้อม เฟื่องแก้ว สุวรรณา เกรียงไกรเพชร และภิญโญ ศรีจำเอย . โคตรญาติสุนทรภู่
กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2529 .

ลินดา วงษ์ทน . การวิเคราะห์ปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยายไทย พ.ศ. 2525-
2531 . ปรินญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2533 . อัดสำเนา .

วนิดา บำรุงไทย . “ชีวทัศน์ของสุนทรภู่,” สุนทรภู่รอบรู้วัฒนธรรม . สมาคมภาษา
และหนังสือแห่งประเทศไทย, 2537 .

วนิดา ลิขิตกันทิมา . การศึกษาบุคลิกภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา .
ปรินญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2517 . อัดสำเนา .

วัฒนา พัชราวนิช . เอกสารคำสอนจิตวิทยาวัยรุ่น . พิมพ์ครั้งที่ 8 . กรุงเทพฯ :
วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2534 .

วันดา ทรัพย์บุญมี . สาเหตุการป่วยเป็นโรคจิตของผู้ที่รับไว้รักษา ณ โรงพยาบาล
สมเด็จเจ้าพระยาพ.ศ. 2517 . วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2517. อัดสำเนา .

- วันทนา กลิ่นงาม . ภาวะการหย่าร้างของประชากรไทยระหว่างปี พ.ศ. 2512-2521 : การศึกษาจากทะเบียนการหย่า . กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2525 .
- วันทนี วาสิกะสิน . ปัญหาพฤติกรรมทางเพศของมนุษย์กับงานสังคมสงเคราะห์ . กรุงเทพฯ : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526 .
- ศรีเรือน แก้วกังวาล . อ่านคนอ่านวรรณกรรม . กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2530 .
- ศิริโสภาคย์ บุรพาเดช . จิตวิทยาทั่วไป . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528 .
- สกุรัตน์ แซ่ด่าน . วิเคราะห์ตัวละครเอกคดีในนวนิยายแนวจิตวิทยาของ โสภาคสุวรรณ . ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2528 . อัดสำเนา .
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ . “หลักการและแนวปฏิบัติทางการทูต,” ในเอกสารการสอน ชุด ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หน่วยที่ 8 - 15 . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527 .
- สมบัติ จันทรวงศ์ . โลกทัศน์ของสุนทรภู่ . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2537 .
- สมบัติ พลายน้อย . “ประวัติชีวิตพระสุนทรโวหาร (ภู่) และประมวลงานของสุนทรภู่,” อนุสรณ์สุนทรภู่ 200 ปี . สยามภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2529 .
- สมพันธุ์ เลขาพันธุ์ . วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น . พิมพ์ครั้งที่ 7 . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2533 .
- สวนา พรพัฒน์กุล . จิตวิทยาทั่วไป . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522 .
- สุชา จันทน์เอม . จิตวิทยาทั่วไป . พิมพ์ครั้งที่ 9 . กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539 .
- สุชา จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม . จิตวิทยาวัยรุ่น . กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2520 .

สุนทรโวหาร (ภู่) . พระ พระอภัยมณี (ฉบับหอสมุดแห่งชาติ) . สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
พ.ศ. 2506.

สุนีย์ แจ่มใจธรรม . บุคคลและเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมของ
สุนทรภู่ . ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2516 . อัดสำเนา .

สุพัฒนา เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา . “ความก้าวร้าวมีส่วนสร้างสรรค์,” วารสารแนะแนว
ปีที่ 17, ฉบับที่ 84, ธันวาคม 2525 - มกราคม 2526 .

สุรัชย์ โกคิยะกุล . การสร้างแบบทดสอบวัดความสามารถทางการปรับตัวสำหรับ นัก
เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในจังหวัดกำแพงเพชร . ปริญญานิพนธ์ กศ.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526 .
อัดสำเนา .

สุวรรณ เกรียงไกรเพชร . พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ . กรุงเทพฯ :
กรุงเทพการพิมพ์, 2517 .

สำรวมจิต สุนทราภิรมย์สุข . “ความเครียดกับการปรับตัว,” วารสารวิทยาลัย
พยาบาลบรมราชชนนีชลบุรี . 8 (1) : 46-52 ; มกราคม - มิถุนายน 2538 .

อดุลย์ จาตุรงค์กุล . พฤติกรรมผู้บริโภคร . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2539 .

อมรา จิตตานนท์ . สาเหตุการป่วยเป็นโรคจิตของเด็กในวัยเรียนที่ได้รับไว้รักษา
ในโรงพยาบาลศรีธัญญา พ.ศ. 2515-2516 . วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517 . อัดสำเนา .

อรพินท์ ชูชม และอัจฉรา สุขารมณ์ . องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับการปรับตัวของ
นักเรียนวัยรุ่น กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2532 .

อัจฉรา สุขารมณ์ . สุขภาพจิต . กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, มกราคม 2527 .

Bemard, Harold W. Mental Heath for classroom. New York : McGraw Hill Book Company , 1960 .

Gillmer, B. Von. Haller and others. Industrial and Organizational Psychology. : New York : McGraw Hill Book Company , 1971 .

Worchel, Stephen and George P. Goethols. Adjustment Path Ways to Personal Growth. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1985.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นางสาววราภรณ์ ชื้อสกุล เตชะสุวรรณ

เกิดวันที่ 24 เดือนเมษายน พุทธศักราช 2515

สถานที่เกิด กรุงเทพมหานคร

สถานที่อยู่ปัจจุบัน 14/385 หมู่บ้านวรการ ถนนพระราม 2
บางมด จอมทอง กรุงเทพฯ

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2537 กศ.บ. เกียรตินิยมอันดับ 2 (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2541 กศ.ม. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก
ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่

บทคัดย่อ
ของ
วราภรณ์ เตชะสุวรรณา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตร ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย
พฤษภาคม 2541

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวี โดยเสนอผลของการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลงานที่นำมาศึกษาครั้งนี้คือ ตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก จำนวน 13 ตัว ในนิทานคำกลอนจำนวน 4 เรื่อง อันได้แก่ นิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร สิงห์ไกรภพ พระอภัยมณี และลักษณวงศ์

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก จำนวน 13 ตัว ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ แสดงให้เห็นว่าเมื่อตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกเกิดภาวะคับข้องใจจากสาเหตุต่าง ๆ จะแสดงพฤติกรรมการปรับตัวที่เหมือนหรือแตกต่างกันโดยใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าวและปฏิกิริยาประนีประนอม ในการปรับตัวต่อภาวะครอบครัวแตกแยกและภาวะคับข้องใจ ส่วนการปรับตัวเรื่องความรักตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ใช้วิธีการปรับตัวโดยใช้ปฏิกิริยาถดถอยหรือหนีและใช้ปฏิกิริยาประนีประนอม

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครกับตัวกวีปรากฏว่า พฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการปรับตัวของกวีว่า

กวีมีความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีบิดามารดาหรือมีผู้ให้การอุปถัมภ์และมีความเพ้อฝัน (Fantasy) ที่จะมีวิชาความรู้ไว้ป้องกันตนเอง

กวีใช้วิธีการทดเทิด (Sublimation) โดยกล่าวถึงสภาพครอบครัวแตกแยกของตนผ่านตัวละครที่มีสภาพครอบครัวแตกแยกในนิทานคำกลอน

และใช้ปฏิกิริยาก้าวร้าว (Aggressive Reactions) ในการแก้ไขปัญหภาวะคับข้องใจ ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้แสดงว่า การปรับตัวของตัวละครสอดคล้องกับทฤษฎีทางจิตวิทยาการปรับตัวและมีลักษณะสัมพันธ์กับพฤติกรรมการปรับตัวของกวี ซึ่งเป็นผู้สร้างตัวละครและกำหนดพฤติกรรมการปรับตัวของตัวละครด้วย

A STUDY OF ADJUSTMENT BEHAVIOR OF CHARACTERS
IN BROKEN FAMILIES IN SUNTHORN PHU'S
VERSE TALES

AN ABSTRACT
BY
WARAPORN TACHASUWANNA

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University
May 1998

The purposes of this study were to analyze the characters' adjustment behavior who have broken families in Sunthorn Phu's verse tales and to educate the relationship between the characters' adjustment behavior and Sunthorn Phu. The finding of this study was discussed in term of analysis description. The Sunthorn Phu's verse tales that the researcher was interested emphasis on thirteen characters who have broken families. These thirteen characters come from four verse tales of Sunthorn Phu such as Kobutr, Singhakraiphob, Phra Aphaimanee and Luksanawong.

The results of analysis how the thirteen characters in broken families in the Sunthorn Phu's verse tales adjusted their behavior when they faced with frustration issues. According to this study revealed that the thirteen characters react their behavior adjustment because they have broken families. They are rared in the way that they perform their behavior. Therefore when they face frustration they used aggressive reactions and compromise reactions, when they fall in love they used flight or withdrawal reactions and compromise reactions.

The results of the study regarding the relationship between the characters adjustment behavior and Sunthorn Phu revealed that the adjustment behavior of Sunthron Phu reflect the adjustment behavior of characters as given way :

Fantasy, the behavior of Sunthorn Phu perform by the imagine of thought. For example, Sunthorn Phu needs to have warmness families and also needs to have knowledge and ability so that he can protect himself.

Sublimation, because Sunthorn Phu lacked of warmness families, he tried to fufill his needs through his writting.

Aggressive Reactions. Sunthorn Phu react aggressive behavior to others when he faces with frustration issues or situations.

Based on the writting of Sunthorn Phu, the role of Characters are provide general guidelines of psychology and have characteristic related with Sunthorn Phu's adaptative behavior who sets characters and make adaptative behavior of characters.